

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMI ARTTIRICI REFORMLARIN BÜYÜMEYE ETKİSİ:
TÜRKİYE - RUSYA KARŞILAŞTIRMASI (2000 SONRASI)**

BURAK KÖROĞLU

2502130137

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. E. Arzu İMREN KARAOSMANOĞLU

İSTANBUL, 2019

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : BURAK KÖROĞLU Numarası : 2502130137

Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSAT Danışman : PROF. DR. E. ARZU İMREN KARAOSMANOĞLU

Tez Savunma Tarihi : 20.03.2019 Tez Savunma Saati : 15:00

Tez Başlığı : GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMI
ARTTIRICI REFORMLARIN BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE – RUSYA KARŞILAŞTIRMASI (2000
SONRASI).

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABUL'NE** OYBİRLİĞİ / **ÇOKLUĞU** YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. E.ARZU İMREN KARAOSMANOĞLU		KABUL
2- PROF. DR. BÜLENT GÜLOĞLU		KABUL
3- PROF. DR. CEM SAATÇIOĞLU		KABUL
4- DOÇ. DR. ÖZLEM DURGUN		KABUL
5- DR. ÖGR. ÜYESİ İREM YALKI BERKER		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. SELMAN YILMAZ		—
2- DR. ÖGR. ÜYESİ SELDA GÖRKEY		—

ÖZ

Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımı Arttırıcı Reformların Büyümeye Etkisi: Türkiye - Rusya Karşılaştırması (2000 Sonrası)

Burak KÖROĞLU

Bu çalışmada 2000 sonrası dönemde Türkiye ve Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırımlara (DYY) yönelik gerçekleştirilen reformların ekonomik büyümeye etkileri, 1992:Q1-1999:Q4; 2000:Q1-2017:Q4 dönemleri için ayrı ayrı araştırılmıştır. İşgücü ve petrol fiyatları da modele kontrol değişkenleri olarak ilave edilmiştir. Yapılan korelasyon analizlerinde bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Serilerin durağanlığı; ADF, PP ve Vogelsang ve Perron (1998) yapısal kırılmalı birim kök testleriyle incelenmiş ve bütün serilerin I(1) oldukları görülmüştür. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkilerinin varlığı Johansen (1988) testiyle incelenmiş ve serilerin eşbütünleşik oldukları belirlenmiştir. Eşbütünleşme denklemindeki yapısal kırılma tarihleri Bai ve Perron (2003) yöntemiyle belirlenmiş, kukla değişkenlerle uzun dönem analizlerine dâhil edilmiştir. Uzun ve kısa dönem analizleri VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerde; DYY stokundaki %1’lik artışın Türkiye’de kişi başına düşen milli geliri 2000 öncesi dönemde %1.2, 2000 sonrası dönemde %0.31 artırdığı, Rusya’da 2000 öncesi dönemde %0.04 azalttığı, 2000 sonrası dönemde ise %0.1 artırdığı görülmüştür. 2000 sonrası dönemde DYY çekmeye yönelik gerçekleştirilen reformların her iki ülkede de DYY stokunun artmasına yardım ettiği, kişi başına düşen milli geliri Türkiye’de, Rusya’dan daha fazla etkilediği belirlenmiştir. İşgücündeki %1’lik artışın ekonomik büyümeyi Türkiye’de 2000 sonrası dönemde %0.48, Rusya’da 2000 öncesinde %0.67, 2000 sonrasında %4.31 oranında arttırdığı görülmüştür. Petrol fiyatlarındaki %1’lik artışın kişi başına düşen milli geliri Türkiye’de 2000 öncesinde %0.95, 2000 sonrasında %0.2 azalttığı, Rusya’da ise 2000 sonrası dönemde %0.04 oranında artırdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Yatırım Teşvikleri, Yapısal Reformlar, Ekonomik Büyüme, Türkiye, Rusya.

ABSTRACT

Effect of Foreign Direct Investment Enhancement Reforms in Developing Countries on Growth: Turkey - Russia Comparison (after 2000)

Burak KÖROĞLU

In this study, effects of reforms related to Foreign Direct Investment (FDI) on economic growth in Turkey and Russia after 2000 period is investigated separately for 1992:Q1-1999:Q4 and 2000:Q1-2017:Q4 periods. Labor force and oil prices are also added to the model as control variables. Correlation analysis reveals a strong relationship between independent variables and dependent variable. Stationarity of the series are examined by ADF, PP and Vogelsang and Perron (1998) unit root tests with structural break and all series are found to be I(1). Cointegration relationships between the series are investigated by Johansen (1988) test and it is determined that the series are cointegrated. The structural breaks in the cointegration equation are determined by Bai and Perron (2003) method, and are included in the long-term analysis with dummy variables. Long and short term analyzes are performed by VEC method. In the analysis; it is seen that 1% increase in FDI stock improves national income per capita by 1.2% before 2000 and 0.31% after 2000 in Turkey while declines it 0.04% before 2000 and inclines it by 0.1% after 2000 in Russia. In the post-2000 period, reforms to attract more FDI become successful in both countries as their FDI stock raises and national income per capita in Turkey is affected more than that in Russia. It is estimated that 1% grow in labor force increases economic growth by 0.48% in Turkey after 2000 while increases it by 0.67% before 2000 and by 4.31% after 2000 in Russia. 1% increase in oil prices descends national income per capita in Turkey by 0.95% before 2000 and 0.2% after 2000 while it causes 0.04% incline in Russia's national income per capita in post-2000 period.

Key Words: Foreign Direct Investment, Investment Incentives, Structural Reforms, Economic Growth, Turkey, Russia.

ÖNSÖZ

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) gittiği ülkelere; finansal sermaye, yönetim becerileri, yeni teknolojiler ve ihracat pazarlarına erişim olanakları sağlamaktadır. Bu yatırımlar aynı zamanda küreselleşen dünya ekonomisinde, ülkelerin dış ticaret rekabet gücünü artırarak, ihracatlarını ve istikrarlı ekonomik büyümelerini sağlamada da önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler daha fazla DYY çekebilmek için birbirleriyle rekabet etmektedirler. Çünkü ampirik çalışmalarda, bir ülkeye gelen DYY miktarı %1 arttığında, bu ülkedeki kişi başına düşen milli gelirin ortalama %0.8 oranında arttığı tespit edilmektedir.

Avrupa ve Asya’da yer alan Geçiş Ekonomileri ve Türkiye de hızla büyüyen ve dünyada en fazla DYY çeken ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkeler daha fazla DYY çekebilmek için reformlar yapmakta, yatırımcılara arazi tahsis, vergi muafiyetleri, lisans ve tekel hakları gibi birçok teşvikler sunmaktadırlar. Özellikle ülkelerin uyguladıkları teşvik politikalarının etkinliğinin yakından izlenmesi, sıklıkla analiz edilmesi ve iyi uygulamaların diğer ülkeler tarafından da denenmesi faydalı olacaktır. Bu araştırmanın odak noktasını da Türkiye ve Rusya’da DYY çekmeye yönelik olarak gerçekleştirilen reformların etkinliğinin analiz edilmesi oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında benden desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Arzu İmren Karaosmanoğlu’na, doktora ilk başladığım zamandan beri sürekli yol gösteren hocam Prof.Dr. Cem Saatçioğlu’na, aileme, sabırla destekçim olan eşim Müge’ye, ve hem Rusya’da hem Türkiye’deki çalışmalarım boyunca anlayış gösteren mesai arkadaşlarıma teşekkürü bir borç biliyorum.

BURAK KÖROĞLU

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Yabancı Yatırım.....	5
1.1.1. Portföy Yatırımı	5
1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım.....	6
1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri.....	7
1.2.1. Gerçekleşme Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	7
1.2.1.1. Yeni Şirket Kurma.....	7
1.2.1.2. Mevcut Bir Şirketi Satın Alma	8
1.2.1.3. Ortak Olma	8
1.2.1.4. Şirket Evliliği	9
1.2.1.5. Ortak Girişim.....	9
1.2.1.6. Stratejik Birlikler	10
1.2.1.7. Lisans Sözleşmeleri	10
1.2.1.8. Gayrimenkul Satın Alma	11
1.2.1.9. Ters Yönlü DYY	11
1.2.2. Üretim Faaliyeti Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	11
1.2.2.1. İleri Bağlantılı Üretim Yapan DYY	12
1.2.2.2. Geri Bağlantılı Üretim Yapan DYY	12
1.2.2.3. Yatay Bağlantılı Üretim Yapan DYY.....	13

1.3.3. Yatırım Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	13
1.3.3.1. Dikey Yatırım.....	13
1.3.3.2. Yatay Yatırım	14
1.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Biçiminin Belirlenmesiyle İlgili Yaklaşımlar Ve Teoriler	15
1.3.1. İşlem Maliyetleri Teorisi	15
1.3.2. Lokasyon Teorisi.....	16
1.3.2.1. Eklektik paradigma perspektifinden ülkeler arasındaki lokasyon seçimi	16
1.3.2.2. Lokasyon teorisi perspektifinden ülke içindeki lokasyon seçimi.....	17
1.3.3. Ürün Yaşam Devreleri.....	18
1.3.4. İçselleştirme Teorisi	19
1.3.5. Oligopolistik Tepki Teorisi.....	19
1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri, Avantajları Ve Dezavantajları	20
1.4.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	20
1.4.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Avantajları	22
1.4.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Dezavantajları	23
1.5. Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE RUSYA'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. Türkiye Ekonomisi Analizi	30
2.2. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım	32
2.2.1. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımları Arttırıcı Reformlar	35
2.2.1.1. Türkiye'de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı	35
2.2.1.2. 2003 Yılında Çıkarılan 4875 sayılı DYY Kanunu	38
2.2.1.3. Avrupa Birliğine Tam Üyelik Müzakerelerinin Başlatılması	38
2.2.1.4. Yabancıların Gayrimenkul Alım Sınırlandırmalarının Genişletilmesi	40
2.2.1.5. İş Yapma Kolaylığında Yaşanan İyileşmeler.....	44
2.2.2. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri	45
2.2.3. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme	49

2.3. Rusya Ekonomisi Analizi	51
2.4. Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırım	56
2.4.1. Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırımları Arttırıcı Reformlar	57
2.4.1.1. Küreselleşme Çalışmaları	58
2.4.1.1.1. Ülke Politikalarında Değişim	58
2.4.1.1.2. Firmalar Düzeyindeki Değişimler	59
2.4.1.1.3. Teknolojik Yenilenme	59
2.4.1.2. Avrupa Birliği ile İmzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	60
2.4.1.3. Ulusal Doğrudan Yatırım Kurumu’nun Kurulması	60
2.4.1.4. Özel Ekonomik Bölgeler Yönetimi Federal Ajansı’nın Kurulması	61
2.4.1.5. İnşaat / Konut Seferberliği	61
2.4.1.6. Rusya’nın Dünya Ticaret Örgütüne Girmesi	62
2.4.1.7. Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütünün Kurulması	62
2.4.1.8. Uzak Doğu Ülkelerine Yönelik Teşvikler	63
2.4.1.9. İş Yapma Kolaylığında Yaşanan İyileşmeler	63
2.4.1.10. Bölgesel Teşvikler	65
2.4.1.11. Uluslararası Finans Merkezi Olma Çabaları	66
2.4.2. Rusya’nın Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri	66
2.4.3. Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI VE EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Literatür Taraması	73
3.1.1. Diğer Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Olan Etkilerine Yönelik Literatür Özeti	73
3.1.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Olan Etkilerine Yönelik Literatür Özeti	75
3.1.3. Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Olan Etkilerine Yönelik Literatür Özeti	79
3.2. Çalışma Üzerine Ekonometrik Analiz	82
3.2.1. Veri Seti	82

3.2.1.1. Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	84
3.2.1.2. Korelasyon Analizi	87
3.2.2. Model.....	90
3.2.3. Yöntem	91
3.2.4. Birim Kök Testleri.....	92
3.2.4.1. ADF Birim Kök Testi	93
3.2.4.2. PP Birim Kök Testi.....	95
3.2.4.3. Vogelsang ve Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi	95
3.2.5. Eşbütünleşme Testi.....	98
3.2.6. Eşbütünleşme Denklemlerindeki Yapısal Kırılma Tarihlerinin Belirlenmesi	102
3.2.7. Uzun Dönem Analizi.....	103
3.2.8. Kısa Dönem Analizi	109
3.2.9. Nedensellik Testi.....	117
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	127
KAYNAKÇA.....	132
EKLER.....	157
ÖZGEÇMİŞ	189

GRAFİKLER LİSTESİ

GRAFİK 1: TÜRKİYE’DE DYY İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLER	49
GRAFİK 2: TÜRKİYE’DE DYY İLE GSYH ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	50
GRAFİK 3: RUSYA’DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	71
GRAFİK 4: RUSYA’DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE GSYH ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	72

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1: DYY GİRİŞLERİNİ EN FAZLA ETKİLEYEN FAKTÖRLERİ VE BU FAKTÖRLERİN ETKİ YÖNLERİ.....	21
TABLO 2: DÜNYADAKİ DYY AKIMLARI VE BUNLARIN ÜLKE GRUPLARI ARASINDAKİ DAĞILIMLARI.....	27
TABLO 3: 2000-2017 DÖNEMİ İTİBARIYLA ORTALAMA EN FAZLA DYY ÇEKEN ÜLKELER(MİLYAR DOLAR).....	28
TABLO 4: TÜRKİYE’NİN BAŞLICA MAKROEKONOMİK BÜYÜKLÜKLERİ	31
TABLO 5: TÜRKİYE’YE GELEN DYY İÇİNDE GAYRİMENKUL SEKTÖRÜNÜN PAYLARI	44
TABLO 6: TÜRKİYE’NİN DYY VERİLERİ.....	46
TABLO 7: TÜRKİYE’DE EN FAZLA DYY ÇEKEN SEKTÖRLER (2003-2017 ORTALAMA).....	47
TABLO 8: TÜRKİYE’YE EN FAZLA DYY GÖNDEREN ÜLKELER (2003-2017 ORTALAMA).....	48
TABLO 9: RUSYA EKONOMİSİNE İLİŞKİN BAŞLICA MAKROEKONOMİK BÜYÜKLÜKLER	54
TABLO 10: YATIRIMCILARIN KORUNMASI KONUSUNDA ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	64
TABLO 11: RUSYA’NIN DYY VERİLERİ.....	67
TABLO 12: RUSYA’DA EN FAZLA DYY ÇEKEN SEKTÖRLER (2017).....	69
TABLO 13: RUSYA’YA EN FAZLA DYY GÖNDEREN ÜLKELER (2017)	70
TABLO 14: TÜRKİYE EKONOMİSİNE AİT OLAN VERİ SETİNE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER (1992-1999 DÖNEMİ).....	84
TABLO 15: TÜRKİYE EKONOMİSİNE AİT OLAN VERİ SETİNE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER (2000-2017 DÖNEMİ).....	85
TABLO 16: RUSYA EKONOMİSİNE AİT VERİ SETİNE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER (1992-1999 DÖNEMİ).....	86

TABLO 17: RUSYA EKONOMİSİNE AİT OLAN VERİ SETİNE İLİŞKİN	
TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER (2000-2017 DÖNEMİ).....	87
TABLO 18: TÜRKİYE EKONOMİSİNE AİT VERİLERE İLİŞKİN	
KORELASYON MATRİSİ (1992-1999 DÖNEMİ).....	88
TABLO 19: TÜRKİYE EKONOMİSİNE AİT VERİLERE İLİŞKİN	
KORELASYON MATRİSİ (2000-2017 DÖNEMİ).....	88
TABLO 20: RUSYA EKONOMİSİNE AİT VERİLERE İLİŞKİN KORELASYON	
MATRİSİ (1992-1999 DÖNEMİ).....	89
TABLO 21: RUSYA EKONOMİSİNE AİT VERİLERE İLİŞKİN KORELASYON	
MATRİSİ (2000-2017 DÖNEMİ).....	90
TABLO 22: BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI (TÜRKİYE 1992-1999 DÖNEMİ	
VERİLERİ)	96
TABLO 23: BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI (TÜRKİYE 2000-2017 DÖNEMİ	
VERİLERİ)	97
TABLO 24: BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI (RUSYA 1992-1999 DÖNEMİ	
VERİLERİ)	97
TABLO 25: BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI (RUSYA 2000-2017 DÖNEMİ	
VERİLERİ)	98
TABLO 26: EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ SONUÇLARI (TÜRKİYE 1992-1999	
DÖNEMİ)	99
TABLO 27: EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ SONUÇLARI (TÜRKİYE 2000-2017	
DÖNEMİ)	100
TABLO 28: EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ SONUÇLARI (RUSYA 1992-1999	
DÖNEMİ)	101
TABLO 29: EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ SONUÇLARI (RUSYA 2000-2017	
DÖNEMİ)	101
TABLO 30: EŞBÜTÜNLEŞME DENKLEMLERİNDEKİ YAPISAL KIRILMA	
TARİHLERİ.....	102
TABLO 31: UZUN DÖNEM ANALİZİ SONUÇLARI (TÜRKİYE, 1992-1999	
DÖNEMİ)	104

TABLO 32: UZUN DÖNEM ANALİZİ SONUÇLARI (TÜRKİYE, 2000-2017 DÖNEMİ)	105
TABLO 33: UZUN DÖNEM ANALİZİ SONUÇLARI (RUSYA, 1992-1999 DÖNEMİ)	107
TABLO 34: UZUN DÖNEM ANALİZİ SONUÇLARI (RUSYA, 2000-2017 DÖNEMİ)	108
TABLO 35: KISA DÖNEM ANALİZİ SONUÇLARI (TÜRKİYE, 1992-1999 DÖNEMİ)	111
TABLO 36: KISA DÖNEM ANALİZİ SONUÇLARI (TÜRKİYE, 2000-2017 DÖNEMİ)	113
TABLO 37: KISA DÖNEM ANALİZİ SONUÇLARI (RUSYA, 1992-1999 DÖNEMİ)	114
TABLO 38: KISA DÖNEM ANALİZİ SONUÇLARI (RUSYA, 2000-2017 DÖNEMİ)	116
TABLO 39: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI (TÜRKİYE, 1992-1999 DÖNEMİ).....	119
TABLO 40: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI (TÜRKİYE, 2000-2017 DÖNEMİ).....	121
TABLO 41: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI (RUSYA, 1992-1999 DÖNEMİ).....	123
TABLO 42: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI (RUSYA, 2000-2017 DÖNEMİ).....	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI (TÜRKİYE, 1992-1999 DÖNEMİ).....	119
ŞEKİL 2: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI (TÜRKİYE, 2000-2017 DÖNEMİ).....	121
ŞEKİL 3: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI (RUSYA, 1992-1999 DÖNEMİ).....	123
ŞEKİL 4: GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI (RUSYA, 2000-2017 DÖNEMİ).....	125

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABADOM	: Avrupa Birliği Dokümantasyon, Araştırma ve Uygulama Merkezi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller (Genişletilmiş Dickey Fuller) Birim Kök Tesi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR&GE	: Araştırma ve Geliştirme
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DF-GLS	: Dickey Fuller- Generalised Least Squares (Dickey Fuller Genelleştirilmiş En Küçük Kareler) Birim Kök Testi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ECT	: Error Correction Term (Hata Düzeltme Terimi)
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
EIA	: U.S. Energy Information Administration (ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi)
GB	: Gümrük Birliği
GMM	: Generalized Method of Moments (Genelleştirilmiş Momentler Metodu)
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)

ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İTKİB	: İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri
KBGSYH	: Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
LM	: Lagrange Multiplier (Lagranj Çarpanı)
NADI	: National Agency for Direct Investment (Rusya Ulusal Doğrudan Yatırım Kurumu)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
Poıl	: Petrol Fiyatları
PP	: Phillips Perron Birim Kök Testi
RosOEZ	: The Federal Agency for Management of Special Economic Zones (Rusya Özel Ekonomik Bölgeler Yönetimi Federal Ajansı)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyet Devlet Demiryolları
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEB	: Türkiye Ekonomi Bankası
TETSİAD	: Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi

TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TL	: Türk Lirası
TOFAŞ	: Türkiye Otomobil Fabrikaları Anonim Şirketi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
VANSTO	: Van Sanayi ve Ticaret Odası
VAR	: Vector Autoregressive (Vektör Otoregresif) Model
VEC	: Vector Error Corretion (Vektör Hata Düzeltme) Model
WTO	: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
YASED	: Uluslararası Yatırımcılar Derneği
YDK	: Yatırım Danışma Konseyi
YOİKK	: Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

GİRİŞ

Ülkelerin kendi sınırları içerisinde yabancı yatırımları çekmeyi amaçlarken bunun niteliğine, doğrudan yatırım veya portföy yatırım olup olmadığına önem vererek potansiyel yatırımcılar için cazip bir ortam yaratmayı amaçlamaktadırlar. Ülkenin siyasi idaresi ve ekonomi yöneticileri; güvenlik, adalet, bağımsızlık, ekonomik durum, sürdürülebilirlik ve gelecek vaatleri gibi alanlarda yatırımcıların kaygılarını giderip, sınırları içerisinde kazanç edebileceklerine ikna etmek isterler ve bunun için çalışmalar sürdürmektedirler.

Yatırımların portföy cinsinden gelen tarafı, yüksek faiz oranları, ekonomi politikaları, siyasi istikrar ve sürdürülebilirlik ana başlıkları ile şekillenebilirken, doğrudan yatırım kararları için çok daha fazla kriter göz önünde bulundurulmaktadır. Yatırım yapılacak hedef devletin jeopolitik konumu, milli gelir düzeyi, işsizlik oranı, vergilendirme ve diğer kamu maliyesi politikaları, işgücü maliyeti, haftalık çalışma saatleri, yatırım yeri tahsis politikası, bürokratik işlemlerin uzunluk ve zorluk derecesi, hammadde pazarlarına uzaklık durumu ve dış ticaret politikası gibi konular doğrudan yatırım yapacak potansiyel kuruluş ve kişilerin bu kararlarında etkili olan başlıca faktörler arasında yer almaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların sağlayacağı istihdam, vergi gelirleri ve ticari hayata katkısı, gelişmekte olan ülkeler açısından daha büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle ülkeler, daha fazla dışarıdan yatırım çekebilmek için birbirleriyle rekabet içine girebilmekte, yabancı yatırımcılara vergi avantajları, istihdam kolaylıkları, tekel hakları, arazi tahsisleri gibi avantajlar sağlayabilmektedirler. Ülkeler bu rekabette öne çıkabilmek için ayrıca kendi ekonomik, siyasi ve yargı politikalarını gözden geçirecek, gelen yatırımların uzun dönemde kalıcı olmalarını sağlamak için bunları bir reform sürecine çevirerek hem sorunlu noktalara çözüm getirecek hem de gelecek için güven sağlayacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin iki önemli ülkesi olan Türkiye ve Rusya, 2000’li yılların başından itibaren ekonomik büyümelerini istikrarlı ve yüksek tutmaya

yönelik politikalara daha çok önem vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Rusya, Sovyetler Birliği'nin dış dünyaya kapalı etkisinden çıkarak, batılı ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Dağılan Sovyetler Birliği'nden sonra kurulan Rusya Federasyonu'nun Boris Yeltsin'den sonra başkanlığına geçen Vladimir Putin, bu dışa açılma politikasını daha da ilerleterek Rusya'yı yabancı sermayelerin de desteğini alıp büyümeye devam edecek bir ülke haline getirme konusunda ciddi adımlar atmıştır.

Benzer şekilde, Türkiye de yaşadığı 21/22 Şubat 2001 krizinden sonra, krizin etkilerini hafifletmek ve ekonomik büyümeyi hızlandırabilmek amacıyla 15 Nisan 2001'de ilan edilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile yapısal reformlara önem vermeye başlamış, yabancı sermayeden daha fazla faydalanabilmek için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri geliştirmeye ve bu ülkelerdeki yatırımcıları ülkeye çekmeye özel bir önem vermiştir. Özellikle 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesi, Toyota ve Hyundai gibi büyük otomotiv firmalarının Türkiye'de üretim yapmak üzere büyük çaplı DYY yapmalarında etkili olmuştur.

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmada, gelişmekte olan ülkelere Türkiye ve Rusya Federasyonu'nda 2000 yılı sonrası dönemde daha fazla Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) çekmeye yönelik olarak uygulanan politikaların, bu ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerindeki etkilerini, politika uygulamaları ve sonuçları çerçevesinde, teorik ve ekonometrik olarak incelemektir.

Araştırma Dönemi

Rusya'da 26 Mart 2000'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini yüksek bir oy oranıyla kazanan Vladimir Putin görevi 25 Aralık 1991'den beri devam eden Boris Yeltsin'den devralırken, Türkiye'de 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra tek parti hükümeti tek başına kurarak, 1991'den beri devam eden koalisyon azınlık hükümetleri dönemlerini sona erdirmiştir. Putin, Rusya'ya dışarıdan gelecek yatırımları arttırmaya yönelik politikalara ve yapısal reformlara önem vererek,

ülkesinin ekonomik büyümesini hızlandırmaya çalışırken, Türkiye’de 17 Haziran 2003’te değiştirdiği DYY yasası, 17 Aralık 2004’te AB’ye katılım müzakerelerinin başlatılması ve bu süreçte gerçekleştirdiği yapısal reformlar ile ülkeye daha fazla DYY çekmeye ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaya gayret sarf etmiştir. 2018 yılı itibariyle her iki ülkede de idari yapı aynı devam etmektedir. Bu nedenle çalışmada temel olarak 2000-2017 dönemi temel alınmıştır. Ancak 2000 sonrası dönemde DYY’ye yönelik gerçekleştirilen yapısal reformların etkilerini daha rahat ortaya çıkartabilmek amacıyla Türkiye ve Rusya için ekonometrik analiz; 1992:Q1-1999:Q4 ve 2000:Q1-2017:Q4 dönemleri için ayrı gerçekleştirilmiştir.

Hipotez

Bu çalışmanın hipotezi; iki ülkede de 2000-2018 döneminde DYY’yi artırmaya yönelik gerçekleştirilen yapısal reformların sağlamlığı ve kararlılığının, bu ülkelere yönelik net doğrudan yabancı yatırımların artmasına olumlu katkı sağladığıdır.

Çalışmanın Planı

Çalışmanın birinci bölümünde; DYY ile ilgili temel tanımlar, DYY çeşitleri ve DYY’nin ülkeler için sağladığı potansiyel faydalar hakkındaki bilgiler sunulmuştur. İkinci bölümde; Türkiye ve Rusya ekonomileri hakkında genel bilgiler ve bu ülkelerde DYY’ye yönelik yapılan reformlar hakkında açıklamalar sunulduktan sonra, Türkiye ve Rusya’da gerçekleşen DYY verileri grafik ve tablolar yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde; konuyla ilgili yapılmış ve literatürde yer alan çalışmaların özetleri sunulmuş, DYY’ye yönelik gerçekleştirilen reformların Türkiye ve Rusya’ya yönelik DYY akımlarına ve DYY akımlarının, bu ülkelerin ekonomik büyümelerine olan etkileri, ekonometrik model yardımıyla bu ülkeler için ayrı ayrı zaman serisi analizleriyle incelenmiştir. Sonuç ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmanın Katkıları

Yapılan literatür taramasında; DYY'nin ekonomik büyümeye olan etkilerinin incelendiği çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, Türkiye ve Rusya'nın aynı anda çalışıldığı ve bulguların karşılaştırıldığı ampirik çalışmaya rastlanamamıştır. Yapılan bu çalışmanın, bu noktada literatürdeki bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir. Ayrıca politika yapıcıların dikkatlerini bir kez daha DYY ve yapısal reformlara çekerek, ülke ekonomilerine olumlu bir katkı sağlaması umulmaktadır.

Ayrıca çalışmada uygulanan yapısal kırılmalı zaman serisi analiz yöntemleri ve analizin 1992-1999; 2000-2017 şeklinde iki alt döneme ayrılarak gerçekleştirilmiş olmasının da literatüre bir katkı sağlayacağı ve sonraki araştırmacılara ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Yabancı yatırımlar kavramı portföy yatırım ve doğrudan yabancı yatırım (DYY) olarak iki ana başlık altında incelenmektedir. Yatırımların bu türlerinin ve alt başlıklarının açıklanması konunun daha rahat takip edilebilmesi ve kavram kargaşası yaşanmaması açısından önemlidir. Çalışmanın başında, konuyla ilgili temel tanımlar yapılmış, gerekli kavramlar açıklanmıştır.

1.1. Yabancı Yatırım

Ülkeler başta düşük tasarruf, teknoloji ve sermaye yetersizliği olmak üzere çeşitli ekonomik sebeplerle kalkınmayı destekleyici kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Ülke içinde yeterli kaynak bulunamadığında diğer ülkelerden bu yönde kaynak transferi için girişimlerde bulunurlar. Bu bağlamda yabancı yatırımlar ev sahibi ülkeye transfer edilen kaynaklar şeklinde gerçekleşir. Yabancı yatırımlar genel olarak; portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımları olarak ikiye ayrılmaktadırlar.

1.1.1. Portföy Yatırımı

Temelde bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke vatandaşları/firmaları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları, geniş anlamda; tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında, bazı riskleri üstlenerek, kazanç elde etmek amacıyla hisse senedi, bono¹, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarını almalarıdır (Sağlam, 2003).

¹ Vadesi 1 yıla kadar olan borçlanma kâğıtlarına bono, vadesi 1 yıl veya daha fazla olan borçlanma kâğıtlarına ise tahvil adı verilmektedir.

Yabancı yatırımcılar tarafından bir başka ülkede açtırılan vadeli mevduat hesapları da portföy yatırımlarının bir çeşidini oluşturmaktadır. Portföy yatırımları ülkede herhangi bir ekonomik, politik istikrarsızlık ve risk gördükleri anda kolaylıkla ülkeyi terk edebilmekte ve ev sahibi ülkedeki panik havasını artırabilmektedirler. Bu yönüyle ülkeler tarafından çok tercih edilmemektedirler.

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım

Türkiye’de 2003 yılında çıkarılan DYY kanununa göre doğrudan yabancı yatırım; yabancı yatırımcı tarafından yurtdışından getirilen, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından alım satımı yapılan nakit döviz cinsi sermaye, devlet tahvilleri haricindeki menkul kıymetler, üretime yönelik makine ve teçhizatları, sınai ve fikri mülkiyet hakları, yurt içinden sağlanan ve yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, alacak veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar, yeni şirket kurma veya şube açma, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinmek veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan satın almalar yoluyla yurtiçinde var olan bir şirkete ortak olmayı ifade etmektedir (Mevzuat, 2003).

Doğrudan yatırım, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır (TCMB, 2007).

DYY’ler kaynak taşınan ülkelerde uzun süreli kalmaya göre planlanan ve ülkede herhangi bir olumsuzluk meydana geldiğinde diğer ülkelere hemen taşınamayan yatırımlar olduğu için ev sahibi ülkeler tarafından daha çok tercih edilmektedirler.

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Yabancı yatırımcılar bu yatırımlarını gidecekleri ülkelerde farklı biçimlerde gerçekleştirebilmekte olup, gerçekleşme türlerine DYY'ler aşağıdaki gibi sınıflandırılır. (Göçer, 2013: 8-12):

1.2.1. Gerçekleşme Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Gerçekleşme türlerine göre DYY; yeni şirket kurma, dış ülkede var olan bir şirketi satın alma veya ortak olma, dış ülkedeki bir şirketle gerçekleştirilecek şirket evliliği (iki şirketin birleşmesiyle oluşturulacak yeni bir şirket kurulması), diğer ülkelerdeki üreticilere verilen lisans, patent, pazarlama ve isim hakları (franchising), diğer ülkelere arazi ve konut alma ve ters yönlü işlemler şeklinde sınıflandırılabilir. Bu sınıflamaların detayları aşağıda yer almaktadır:

1.2.1.1. Yeni Şirket Kurma

Boş bir araziye sıfırdan şirket kurulmasından hareketle başlayan ev sahibi ülkeler açısından en çok tercih edilen DYY grubudur. Gittiği ülkeye beraberinde götürdüğü makine-teçhizat ile ülkelerin sabit sermaye stoklarını ve teknoloji seviyelerini artıran, kuruluş ve işletme sermayesi ile ülkenin döviz ihtiyacının giderilmesine yardım eden, istihdam yaratan, gerçekleştirdiği üretim ile ülkede ürün çeşitliliğinin ve kalite artışı sağlayan ve bu noktada yerli firmaları, kendileriyle rekabet edebilmeleri için Ar&Ge ve inovasyona daha fazla kaynak ayırmaya yönelten, gerçekleştirdiği ihracatla ülkenin döviz kazanımını ve ekonomik büyümesini destekleyen en önemli DYY çeşididir (Yılmaz, 2007: ii).

Kaynaklarını başka bir ülkeye taşıyan yabancı firmanın ana ülkesindeki faaliyet alanıyla aynı olabileceği gibi farklı alanlarda da faaliyet gösterebilecektir. Genellikle ana ülkesindeki ürettikleri ürünlerin başka ülkelerde satışına yönelik olarak perakende sektörüne giren yabancı firmalar olduğu gibi, üretimin farklı

aşamalarını, doğal kaynak ve işgücü maliyetlerine bağlı olarak, farklı ülkelerde gerçekleştirmek için diğer ülkelerde üretim üssü kurmayı isteyen yabancı firmalar da bulunmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2010).

1.2.1.2. Mevcut Bir Şirketi Satın Alma

Sıfırdan bir şirket kurmakla zaman ve emek harcamak istemeyen yabancı firmalar, gidecekleri ülkede var olan ve şartları uygun bulunan bir şirketi satın alarak, hem bu şirketin sahip olduğu pazar payından yararlanmayı², hem de daha kısa sürede faaliyete başlamayı tercih edebilmektedirler. Özelleştirme çalışmaları kapsamında yabancı yatırımcılarla alınan şirketler de bu gruba dâhildir (Aydoğuş, Kutlu ve Yıldırım, 2005: 2-4).

1.2.1.3. Ortak Olma

Yabancı yatırımcılar, gidecekleri ülkedeki bir şirketi tamamen satın almak yerine, belirli miktar finansal sermaye kullanarak, hisselerine ortak da olabilmektedirler. Bu ortaklıkların DYY olarak kabul edilebilmesi için yabancı ortaklık payının en az %10 olması gerekmektedir (OECD, 2017).

Yatırımlarını taşıyan firmalar ister ve ihtiyaç görürlerse, teknoloji, nitelikli işgücü, uluslararası pazarlama ağlarına erişim gibi konularda da bu ortaklığı geliştirirler. Ev sahibi ülkede ortak olunan şirketin pazar payından, marka değerinden ve kurulu organizasyonundan da faydalanarak, kendi ülkesinden sektör bazında birikimlerini ve avantajlarını ortak olunan ev sahibi ülkenin şirketi ile birleştirerek mümkün olan en verimli organizasyon yapısını kurmayı amaçlar.

² Alman Vaillant firmasının, Türkiye şofben piyasasında önemli bir yeri olan Demirdöküm firmasını 2007 yılında satın alması buna güzel bir örnektir.

1.2.1.4. Şirket Evliliği

Bu yatırım türünde yabancı şirket ile yerli bir şirket, sermayelerini birleştirerek, tek bir çatı altında yeni bir şirkete dönüşmektedirler. Bir nevi güç birliği anlaşması gibi de düşünülebilecek bu yatırım türünde, ev sahibi ülkeye finansal sermaye, teknoloji, üretim bilgisi ve dış ticaret erişimleri gibi pek çok olumlu katkılar söz konusu olacaktır (IMF, 1991: 37).

Şirket evliliklerinde, bu anlaşmaya dâhil olan firmaların hukuki varlıkları kaybolmakta, ortaya tamamen yeni bir şirket çıkmaktadır. Şirket evliliklerinin sadece iki şirket arasında olması da gerekmemektedir. İstenilen kadar şirket böyle bir oluşum içinde yer alabilmektedir (Kurtaran, 2007: 368)

1.2.1.5. Ortak Girişim

Yerli bir ya da birden fazla firma ile yabancı firma veya firmaların birlikte gerçekleştirdikleri yatırım türü olan ortak girişim (joint venture), özellikle yerli firmaların, yabancı şirketlerin teknoloji ve iş yapma becerilerini (Know-How) içselleştirebilmesi ve böylece yabancı firmalardan, yerli firmalara doğru bir verimlilik yayılmasının sağlanması amaçlayan bir DYY türüdür. Çin, 1978'den sonra dünyaya açılmaya başlayıp, yabancı yatırımcıları ülkesine davet ettiğinde onlardan istediği iki temel şey; mutlaka yerli bir firmayla ortak iş yapmaları ve belirli bir süreye kadar ülke içine mal satmamalarıdır³ (Özsoylu ve Algan, 2011: 41).

Ortak girişimler; yatırımın riskini azaltması, küçük işletmelere büyük şirketlerle birlikte iş yapabilme ve onların teknolojilerini tanıma olanağı sunması, firmaların tek başlarına güç yetiremeyecekleri faaliyetleri güç birliği yaparak gerçekleştirmelerini olanaklı hale getirmesi yönleriyle de yerli ve yabancı firmalara cazip gelebilmektedir (Dinçer, 1998: 289). Bir Japon otomotiv firmasının 1994

³ Buradaki amaç; yerli bebek endüstrileri korumak ve güçlenmeleri için onlara zaman kazandırmaktır.

yılında Türkiye’de üretim üssü kurmaya niyet ettiğinde yerli büyük bir holding ile yaptığı işbirliği buna güzel bir örnek oluşturmaktadır.

1.2.1.6. Stratejik Birlikler

Uluslararası işletmecilikte son yıllarda adından sıklıkla bahsedilen stratejik birlikler; yerli ve yabancı iki firma arasında karşılıklı olarak hisse senetlerinin belirli bir bölümünün⁴ değiştirilmesine dayanmaktadır. Bu işlemde firmaların amacı, hisse senetlerinin güvenilir ellerde olmasını sağlamaktır.

Bunun yanında, birlikte mal ve hizmet üretimi yapılmasına yönelik ortak girişimler oluşturulması, bu yolla ortak üretim ve pazarlama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi de stratejik ortaklarda görülebilmektedir. Kurulan bu ortak girişimler sayesinde bir taraf, belirli piyasalarda diğer firmayı da temsil etmektedir. Firmalar bu yöntemle emek, sermaye ve zaman tasarrufu sağlarlar (Kurtaran, 2007: 368).

1.2.1.7. Lisans Sözleşmeleri

Yabancı bir firmanın, sahip olduğu lisans, patent, üretim ve dağıtım hakkı gibi konuları, diğer ülkedeki bir firmaya, belirli bir ücretle devretmesini sağlayan sözleşmelerdir. Bu yolla yabancı firma, diğer ülkedeki risklerden kendini korumuş olur. Aynı zamanda ev sahibi ülkedeki yerli firma da daha ileri teknoloji ile üretim yapma imkânına kavuşur (Aydemir ve Genç, 2015: 24). Bursa’da otomotiv üretim faaliyeti gerçekleştiren bir firmanın Fransız otomotiv şirketi ile lisans anlaşması yapması bu yatırım türüne bir örnektir.

⁴ %10 ve daha fazlasının

1.2.1.8. Gayrimenkul Satın Alma

Yabancı ülke vatandaşı gerçek kişilerin ve yabancı ülke menşeli firmaların, bir başka ülkeden satın aldığı konut, arazi, fabrika binası, maden ocağı gibi varlıklar, bu DYY türüne girmektedir (Yılmaz, 2007: 8).

Türkiye’de son yıllarda çıkarılan yabancılara gayrimenkul satışını kolaylaştırıcı kanunlar ve düzenlemeler, yapılan satışların miktarını arttırmış ve özellikle Orta Doğu ülkelerinden gelen yabancılara gayrimenkul satışı yükselmiştir. Bu şekilde sermaye girişi gayrimenkul satın alma ile yapılan DYY’lere örnek teşkil etmektedir.

1.2.1.9. Ters Yönlü DYY

Yabancı bir ülkede kurulan bağlı şirketin zaman içinde güçlenerek, ana şirketinin bir kısım hisselerini satın alması veya ona borç vermesi biçiminde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlarını ifade etmektedir (IMF, 1991: 37). 2008 küresel ekonomik krizi döneminde Denizbank’ın, Belçika’daki ana firması Dexia Bank’ın bir kısım hisselerini satın alarak ona destek olması veya Vodafone’un İngiltere’deki ana firmasının bir kısım hisselerini alarak, küresel krizi aşmasına yardım etmesi bu kategoride değerlendirilebilir (Göçer, 2013: 10).

1.2.2. Üretim Faaliyeti Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Üretim faaliyeti ile kaynaklarını ana ülkelerinden, yatırım yapılacak ülkeye taşıyacak olan firmalar, faaliyetlerinin türüne göre bu kaynak transferinin üretimin hangi aşamaları ile olacağına karar verirler.

Firmalar üretimi ana üretim faaliyeti türüne göre DYY’ler; ileri bağlantılı üretim yapan DYY’ler, geri bağlantılı üretim yapan DYY’ler ve yatay üretim yapan DYY’ler olmak üzere üç grupta toplanabilir. Bunların detayları aşağıda açıklanmıştır:

1.2.2.1. İleri Bağlantılı Üretim Yapan DYY

Nihai tüketim mallarının üretim ve satışının yapılmasına yönelik gerçekleştirilen yabancı yatırımlar, bu kategoride değerlendirilmektedir. Genellikle ana şirketin, diğer ülkelerdeki ürün dağıtım ve satış faaliyetlerini düzenlemek amacıyla kurulan bu şirketler, daha çok perakende sektöründe faaliyet göstermektedirler (Alpar ve Ongun, 1985). Örneğin; bir İsveç firması olan IKEA'nın Türkiye'de açtığı satış mağazaları buna güzel bir örnektir. Benzer şekilde BMW, Mercedes, Audi gibi otomobil firmalarının Türkiye'de verdiği distribütörlük hakları da bu sınıflandırmaya dâhildir. Bu tür yatırımlar, yerli firmalar ile nihâi mal satışı konusunda rekabete girerek, onları daha kaliteli ve daha ucuza mal satmaya zorlayacaklardır ve bu durum, yerli firmaları Ar&Ge ve inovasyon yapmaya zorlayarak, onları daha verimli hale getirecektir ki bu etki çok önemlidir.

1.2.2.2. Geri Bağlantılı Üretim Yapan DYY

Enerji üretimi ve maden işletmeciliği gibi daha çok doğal kaynaklara yönelik gerçekleştirilen DYY türüdür. Bu yatırım türünde yabancı firma, kendi üretim ve satışı için gerekli hammaddelerin çıkartılması ve işlenmesini sağlayarak, hammadde arz güvenliğini sağlamakta ve girdi maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadır. (UNCTAD, 1999)

Çin'de üretim yapan mermer firmalarının, özellikle Muğla bölgesindeki mermer ocaklarını satın almaları veya buradaki firmalara ortak olmaları bu kategoride değerlendirilebilir. Mermer ve doğal taş gibi sektörlerde hammaddelerin sürekliliği, kalitesinin zamanla değişmemesi ve mermer ocağı şirketlerinin tedarik kesintisini yaşatması gibi riskler, ana ülkedeki büyük yatırımların üretim kapasite oranlarını düşürür ve satış kaybına yol açar. Bu ve benzeri örneklerle şirketler ucuz ve kolay ulaşılabilir pazarlarda kendi hammadde sürekliliğini korumuş olurlar.

1.2.2.3. Yatay Bağımlı Üretim Yapan DYY

En sık karşılaşılan DYY türü olup, yabancı firma tarafından, yatırım yapılacak ülkeye gerekli sermaye, teknoloji ve nitelikli işgücü gönderilir ve gidilen ülkede, ana şirketin üretim stratejileri doğrultusunda üretim veya dağıtım/satış faaliyetleri gerçekleştirilir. Çoğu uluslararası şirketler kalite, iş güvenliği, karlılık gibi konularda standartlaşan kriterlerini bütün ülkelerde aynı seviyede uygulamayı önemli şart olarak gördükleri için bu konularda DYY yapılan yeni ülkelerde derin bir araştırma yaparlar ve sonucuna göre karar alırlar.

Bu DYY'lerdeki temel amaç; gidilen ülkedeki ucuz işgücü, hammadde ve enerji imkanlarından yararlanmak, o ülkenin dahil olduğu ekonomik birlikler sayesinde diğer ülkelere gümrüksüz/düşük gümrüklü mal satabilmektir (Bal ve Göz, 2010).

1.3.3. Yatırım Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Küreselleşmenin arttığı ve uluslararası sermaye akışlarının hızlandığı dönemlerde firmalar DYY kararı verirken kolaylaşan ulaşım imkanlarının ve artan teknolojik fırsatların da yardımlarıyla karlarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlarlar. Bu bağlamda üretimin bütün aşamalarını DYY olarak yeni bir ülkeye taşıyacağı gibi bazı aşamaları ana ülkesinde bırakabilir, hatta farklı ülkelerde de DYY yaparak en uygun üretim yöntemini belirleyebilirler.

DYY'leri yatırımın amacı ve işleyişi noktasında, dikey yatırım ve yatay yatırım şeklinde sınıflandırmak da mümkündür.

1.3.3.1. Dikey Yatırım

Yabancı firma tarafından, üretimin farklı aşamalarının, farklı ülkelerde gerçekleştirilmesine dayanan yatırım çeşididir (Venables, 2000: 21-22). Yabancı

firmalar bu yolla, diğer ülkelerdeki ucuz işgücü, doğal kaynak, enerji, vergi tarifeleri gibi olanaklardan yararlanır, kendi ülkelerinde çevre kirliliği⁵ ile ilgili söz konusu olan ağır yaptırımlardan da kurtulmuş olurlar. Böylece maliyetleri azaltmaya çalışan firmalar, kârlarını artırmış olmaktadır.

Dikey yatırımlar, dış ticaretin tamamlayıcısı ve arttırıcısı durumundadır⁶ (Altıntaş, 2009). Ancak bu süreçte yabancı firmaların, diğer ülkelerde ürettikleri ara mallarını ülkeye getirmeleri, ithalatı ve dolayısıyla ülkelerin cari işlemler açığını artırabilmektedir (WTO, 1996).

1.3.3.2. Yatay Yatırım

Yabancı firmanın, yatırım yapmak üzere gittiği yeni ülkede, ana ülkesinde yapmakta olduğu üretimin aynısını gerçekleştirmesiyle oluşan yatırım türüne, yatay yatırım adı verilmektedir. Yatay yatırımlar, dış ticareti ikâme eden yatırımlardır.

Bütün üretim aşamalarının taşındığı bu yatırım türünde, firmalar DYY yapmadan önce diğer DYY çeşitlerine göre daha fazla kriterleri göz önünde bulundururlar. Ev sahibi ülkenin hammadde pazarını ve imkanlarını incelerler, üretim faktörlerinin faydasını hesaplarlar ve yerel ve diğer ülkelere ihracat yoluyla pazarın büyüklüğünü dikkate alırlar

Yatay yatırımlar genellikle, gittikleri ülkelerde nihai tüketim malı veya hizmet pazarlamaya çalışan yatırımlardır. Bu yatırımlardaki temel amaç, daha önce

⁵ Özellikle Kyoto Protokolü'nün imzalanmasından sonra her ülkeye yıllık belirli miktarda karbon emisyonu (atmosfere karbonmonoksit (CO) ve karbondioksit (CO₂)) salınımı izni verilmiş, bu sınırları aşan ülkelere yüklü cezalar konulmuştur. Bu noktada cezalardan kurtulmak isteyen Avrupalı sanayi şirketleri üretimlerini, Kyoto Protokolünü imzalamamış ve dolayısıyla karbon emisyonuna ceza uygulamayan, başta Çin ve Hindistan olmak üzere Asya ve Pasifik ülkelerine taşımışlardır. Bu durumda belki Avrupa'da hava kirliliği azalmakta, ancak gidilen ülkelerde ve toplamda küresel çevre kirliliği artmaktadır.

⁶ Örneğin; ABD merkezli bir cep telefonu firması, üretimlerini 30 farklı ülkede yer alan 600'den fazla tedarikçi ile gerçekleştirmektedir. Dünyanın farklı ülkelerinde üretilen donanım ve yazılımlar, yine dünyanın farklı ülkelerinde yer alan 18 farklı montaj fabrikasında bir araya getirilmekte ve nihai ürüne dönüştürülmektedir (Bulan, 2015).

ihracat yapılan ülkelerde, maliyetlerin düşürülmesi veya işlem hacminin artırılmasıdır. Bu DYY'lerde taşıma maliyetleri ve müşteriye yakınlık temel gereksinimlerdir.

Ev sahibi ülkenin dâhil olduğu gümrük birliği, diğer ülkelerle imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları, diğer ülkelerle sahip olduğu tarihi ve kültürel bağlar sayesinde, gümrük tarifelerinden ve koruma duvarlarından kurtulmak ve daha fazla mal satabilmek isteyen yabancı firmalar, yatay yatırımı tercih edebilmektedirler (WTO, 1996). Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleriyle Gümrük Birliği anlaşması imzalamasının gündeme geldiği dönemde hemen Toyota ve Hyundai firmalarının Türkiye'de üretim tesisi kurmaları, yatay yatırımların amaçlarını açıklama noktasında güzel birer örnektirler. Bu firmalar Gümrük Birliği anlaşmasıyla Avrupa Birliği ülkelerine gümrüksüz mal satabilmenin yanında, Türkiye'nin sahip olduğu tarihsel, dinsel ve kültürel bağlar sayesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Orta Doğu ülkelerine de daha rahat mal satabilme olanaklarına kavuşmuşlardır.

1.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Biçiminin Belirlenmesiyle İlgili Yaklaşımlar Ve Teoriler

DYY'nin yukarıda sayılan yatırım türlerinden hangisiyle gerçekleştirileceğine karar verirken, firmaların göz önünde bulundurdıkları temel noktaları açıklayan başlıca teoriler aşağıda açıklanmıştır.

1.3.1. İşlem Maliyetleri Teorisi

2009 Nobel İktisat Ödülü sahibi Oliver Williamson (1998) tarafından geliştirilmiş olan bu teoriye göre; firmalar üretim ve işlem maliyetlerini minimum yapma hedefine göre hareket ederler ve yapacakları yatırımları, kuracakları ortaklıkları bu kritere göre belirlerler.

Üretim maliyetleri; firmaların üretim ölçeğine, sahip oldukları bilgi ve teknoloji düzeyine ve üretim lokasyonuna bağlı olarak şekillenmektedir. İşlem

maliyetlerini düşürmek isteyen firmalar, dünyanın farklı ülkelerinde gerçekleştirecekleri yatay veya dikey doğrudan yatırımlar sayesinde bu hedeflerine daha kolay erişebilmektedirler. Bu noktada yatırımın yapılacağı ülkenin sahip olduğu ucuz ve nitelikli işgücü miktarı, doğal kaynak ve enerji varlıkları, uyguladıkları vergilendirme politikaları ve ürünlerin transfer maliyetleri büyük önem taşımaktadır (Kurtaran, 2007: 369).

1.3.2. Lokasyon Teorisi

DYY'lerin kurulacağı araziler, pazara olan uzaklıkları ve buna bağlı olarak değerlemelerinin yapılması şirketlerin DYY kararlarında büyük etki göstermektedir. Ülkeler arasında ve ülke içinde lokasyon tercihleri iki ayrı teorik bakış açısı ile değerlendirilmektedir.

1.3.2.1. Eklektik paradigma perspektifinden ülkeler arasındaki lokasyon seçimi

Eklektik Paradigmaya (Dunning, 1973) göre firmalar uluslararası pazarlara yatırım yapma kararları verirken temel kriterler; sahiplik (O-Ownership), konum (L-Location) ve içselleştirme (I-Internalization) üstünlükleridir. Bütün şirketler ve ülkeler için geçerli bir teorik çalışmadır.

OLI DYY teorileri içinde kapsamca en geniş olan teoridir. Çıkış noktası Amerikalı firmaların verimliliklerinin İngiltere'deki firmalardan çok daha fazla olduğu verisidir. Firmalar bu temel kriterlerin kısaltmalarından oluşan OLI bu bağlamda firmaların DYY yapma ihtimallerini arttırdığını belirtmektedir. (Yavan, 2018)

Sahiplik (O) koşulunda şirketler maddi veya maddi olmayan ayrıcalıklara sahip olarak lokal pazardaki firmalarla rekabet edebilme yeteneklerini arttırabilirler. Konum (L) koşuluyla gidilen ülkede üretim yaparak , ana ülkeden gönderme

masraflarını düşürmeleri ayrıcalığıdır. Son olarak içselleştirme (I) ile DYY yapılmasının sahiplik üstünlüğü ile bu yetenekleri satın alması veya kiralaması yerine sahip olması veya üretmesidir.

1.3.2.2. Lokasyon teorisi perspektifinden ülke içindeki lokasyon seçimi.

Lokasyon teorisi, üç büyük klasik kurucusunun çalışmalarına dayanmaktadır (Fujita vd., 1999:26).

- 1) Tarımsal lokasyon teorisi (Von Thünen, 1966)
- 2) Endüstriyel lokasyon teorisi (Alfred Weber, 1909)
- 3) Merkezi lokasyon teorisi (Christaller, 1966).

Tarımsal lokasyon teorisi temel coğrafi teorilerden birisi olmakla beraber Thünen'in 1966 yılında yaptığı çalışma ile "tarımsal arazi kullanım teorisi" adı altında literatürde yerini almıştır. Tarım arazilerinin değerinin piyasadan uzaklığının değerleri üzerine etki etmesi ve uzaklaştıkça bu değer düşüğünü ortaya koymuştur. Bu bağlamda diğer teorilere de ışık tutan bu çalışma coğrafi konumun ulaşım maliyetleri üzerine etkilerini ön plana çıkarmıştır. Endüstriyel lokasyon teorisi ise üretim firmalarının lokasyon seçimlerinde hangi kriterleri göz önünde bulunduracaklarını incelemektedir. Merkezi veya şehrsel lokasyon teorisinde Christaller Voh Thünen'in tarımsal lokasyon teorisi ışığında ilerlemiş, Weber'in endüstriyel lokasyon teorisinden farklı olarak şehrsel ticari faaliyetlerin fonksiyonlarına odaklanmıştır. Şehir içindeki arazilerin değer farklılaşmasını açıklamıştır. Firmaların veya hanehalklarının kurulum için arazi seçimlerinde ve bu seçimlerinin arazi değerlerini etkilerini açıklamıştır.

1.3.3. Ürün Yaşam Devreleri

Vernon (1966) tarafından doğrudan yabancı yatırımların türünü açıklamak amacıyla geliştirilen ürünün yaşam devreleri teorisine göre; ürünler ilk icat edilme aşamasından, seri üretim arasına gelinceye kadar; yenilik (inovasyon), büyüme, olgunlaşma ve standartlaşma (düşüş) aşamalarından geçmektedir. Vernon (1966) çalışmasında; II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD’li çok uluslu şirketlerinin yapmış oldukları DYY’leri ve bu DYY’lerin ticaret akışları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Vernon (1966)’ya göre üretimin yenilik aşamasında, ABD çok uluslu şirketleri hiçbir doğrudan yabancı yatırımda bulunmadan, yalnızca ABD’de iç tüketime yönelik üretim yapma eğilimindedirler. Ürünler büyüme aşamasına doğru ilerledikçe ve talepte artış başladıkça şirketler DYY yaparak, Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler için de üretim yapmaya başlarlar. Bu süreçte yabancı rakiplerin de piyasaya gireceğini ve fiyat rekabetinin artacağını ifade eden Vernon (1966), zamanla diğer firmaların bu ürünü ABD’ye daha ucuza satmaya başlayacağını ifade etmektedir. Bu noktada ABD’li firmalara düşen görev, üretim maliyetlerini olabildiğince düşürmektir. Bunu yapabilmek için de üretim merkezlerini Avrupa ülkeleri ve Japonya’dan, Uzak Doğu ve Asya ülkelerine kaydıracaklardır. Bu aşamada ABD’li çok uluslu firmalar sadece gittikleri ülke pazarları için değil, aynı zamanda oradan ABD’ye satmak için de üretim yapacaklardır (Edwin ve Lai, 2001: 70).

Ürünün hayat devreleri teorisinde, DYY yapılmasının nedeni; yenilikçi firmanın, teknolojik üstünlüğünü ve tekelci avantajını korumak istemesidir. Rekabetçi yabancı firma, ürettiği ürünleri yaşam devresini çoğu zaman kendi doğal akışına bırakmaz. Bunun yerine, ürünün yaşam devreleriyle ilgili kendisi önceden tahminler yapar ve bu akışı hızlandırarak, piyasada tekelci rekabet ortamı oluşturmaya çalışır (Moran, 2000: 301).

1.3.4. İçselleştirme Teorisi

Çok uluslu şirketler gittikleri ülkelerde verimli çalışabilme noktasında bir kısım engellerle karşılaşabilmektedirler. Bunlar arasında; ölçek ekonomisi (üretim ölçeğinin küçük olması), coğrafi ve kültürel sorunlar, politik ve finansal problemler ve firmanın kendine özgü aksaklıklar öne çıkmaktadır.

İçselleştirme teorisi Buckley ve Casson'un 1976'daki çalışmaları ile ilk ortaya atılmıştır. Eksik rekabet piyasalarda firmalar ara mal piyasaları için bu aksaklıkları aşarak karlarını arttırmayı amaçlarlar. Piyasa ile ilgili aktiviteler mülkiyet ile kontrol edilirler.

Bu teorisi ışığında DYY yapan yabancı firmalar, gittikleri piyasalarda var olan ve kendi üretim süreçlerini olumsuz etkileyen sorunlardan kurtulabilmek için kendi üretim faaliyetleri ile ilgili olan piyasaları içselleştirirler. Yani kendi faaliyet alanına giren ve üretiminin ara basamaklarını oluşturan konuları da kendisi halletmeye çabalayarak, bir ya da daha fazla faaliyeti birden kontrolünde tutmaya başlar. Bu tutum, bir yandan firmaları yeni DYY yapmaya zorlarken, diğer yandan aracılara, ortaklara ve diğer harici kaynaklara güvenmenin dezavantajlarını azaltır (Buckley ve Casson, 1976).

1.3.5. Oligopolistik Tepki Teorisi

Oligopol piyasalarda az sayıda büyük firma faaliyet göstermekte olup, bu firmalardan birinin üretim, fiyat veya reklamla ilgili kararları, diğerleri tarafından da takip edilecektir⁷. İktisadi literatürde oligopol piyasalar çok sayıda alıcının az sayıda satıcı ile bulunduğu pazarlardır. Birinci Grup ve İkinci Grup teoriler olarak iki temel başlık altında incelenir. Birinci grup teorisi klasik model olarak adlandırılır ve firmaların kendi aralarında rekabete gireceği, anlaşma yapmayacağı yönündedir.

⁷ Günümüzdeki cep telefonu (GSM) operatörleri veya cep telefonu üreticileri bu piyasaya güzel örneklerdir. Bu firmaların fiyat ve ürün çeşidi yönünden birbirlerini takip etmektedirler.

İkinci Grup teorilerinde ise firmalar rekabetten zarar görmemek için uzlaşmacı bir tavır gösterecekleri yönündedir. Oligopol piyasalardaki mallar homojen veya farklılaştırılmış mallardır veya piyasaya girişte çeşitli engeller bulunmaktadır.

Knickerbocker (1973) ABD’li büyük firmaların da oligopol firmalar olduğunu, bu firmalardan biri yurtdışında DYY gerçekleştirdiğinde, ondan geri kalmak istemeyecek diğer firmaların da aynı yolu izleyeceğini ifade etmiştir.

1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri, Avantajları Ve Dezavantajları

1.4.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Yabancı firmalar, bir ülkede doğrudan yatırım yapacakları zaman öncelikle bu ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrara büyük önem vermektedirler. Savaş, ekonomik veya sosyal krizlerin olduğu ülkeler, yabancı yatırımcıları tedirgin etmekte ve yatırımların başka ülkelere kaymasına yol açmaktadır. Bu noktada ülkelerin demokratik bir yönetim şekline sahip olması, insan hakları ve mülkiyet hakları konularından herhangi bir sorunun yaşanmayacağını garanti altına alınmış olması, yabancı yatırımcılar açısından yaşamsal öneme sahiptir. DYY yapma niyetinde olan firmaların, ülke seçiminde son dönemlerde ekonomik etmenlerin yanında, ev sahibi ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrara, ülkedeki yatırım ortamına, hukuksal güvencelere ve mülkiyet haklarına verilen yasal güvencelere daha fazla önem verdikleri de göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Ayrıca psikolojik ve ahlaki faktörler de yatırım kararlarında belirleyici hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Akdiş, 2007: 5-7).

DYY’ler genel olarak; üretim faktörlerinin ucuz ve bol olduğu, iç piyasa talebinin yüksek olduğu, gerekli altyapı tesisleri olan, yatırım teşviklerinin etkin biçimde uygulandığı ve daha çok kâr sağlayacak ülkeleri tercih etmektedirler (Seyidoğlu, 2002: 139). Karagöz (2007), DYY girişlerini en fazla etkileyen faktörleri ve bu faktörlerin etki yönlerini Tablo 1’deki gibi organize etmiştir.

Tablo 1: DYY Girişlerini En Fazla Etkileyen Faktörleri ve Bu Faktörlerin Etki Yönleri

Değişken	Etkinin Yönü	Ampirik Bulgular
Piyasa Hacmi	+	+
Ücretler	+/-	+/-/0
Ticaret Hadleri	-	+/-/0
Ekonomik Büyüme Oranı	+	+/-
Ticari Dışa Açıklık	+	+/-
Dış Ticaret Açığı	?	+/-
Döviz Kuru	+/-	+/-/0
Vergiler	-	+/-/0
Ülke Riskleri	-	-
Teşvikler	+	+
Yolsuzluk	-	-
Sendikalaşma	-	+/-
Sermaye Maliyeti	-	+
Enflasyon	-	-

Kaynak: Karagöz (2012: 935). Not: 0; Etkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğunu, ?; etkinin yönünü önsel olarak belirlenemediğini ifade etmektedir.

Tablo 1’den de görüldüğü üzere DYY girişini piyasa hacmi, ekonomik büyüme, ticari dışa açıklık ve DYY teşvikleri olumlu yönde etkilerken, ticaret hadleri, vergiler, ülke riskleri, ülkedeki yolsuzluk algısı, işgücünün sendikalaşma derecesi, sermaye maliyeti ve enflasyonun olumsuz etkilediği görülmektedir. Önsel olarak ücretlerin de DYY girişlerini azaltması beklenir. Örneğin; günümüzde Çin’in bu kadar fazla DYY çekebilmesinin arkasındaki en önemli faktörlerden birisi, sahip olduğu ucuz işgücüdür. Dış ticaret açığının ise DYY girişleri üzerindeki etkileri net biçimde öngörülememektedir.

Karagöz (2007) Türkiye ekonomisinin 1970-2005 dönemi verilerini kullanarak kendi yaptığı ekonometrik analizde ise DYY girişlerini; GSYH, ticari dışa açıklık ve açılan şirket sayısının pozitif, lise mezunu sayısı ve altyapının ise negatif etkilediğini belirlemiştir.

Özcan ve Arı (2010), 27 OECD ülkesinde 1994–2006 döneminde DYY’yi belirleyen faktörleri, dinamik panel veri analizi yöntemiyle ve GMM (Generalized Method of Moments: Genelleştirilmiş Momentler Metodu) ile tahmin etmişler ve

ülkelere giden DYY'yi en fazla ekonomik büyüme oranı, altyapı düzeyi ve enflasyonun etkilediğini belirlemişlerdir.

1.4.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Avantajları

DYY gittiği ülkelere; finansal sermaye, yönetim becerileri, yeni teknolojiler ve ihracat pazarlarına erişim olanakları sağlamaktadır (Bergsman, Broadman ve Drebentsov, 2000: 5). Küreselleşmiş bir piyasa ekonomisinde DYY, ülkenin rekabet gücünü artırarak, ekonomik büyümeyi ve gelir yaratmayı canlandırarak, ekonomi üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (YOİKK, 2001).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkeye; döviz girişi sağlar, sermaye stokunu artırır, üretim kapasitesini genişletir, istihdam yaratır⁸, teknoloji transferi sağlar, üretim (know-how) ve işletmecilik bilgisi sağlayarak yerli girişimleri eğitir, ülkeye yeni dış ticaret pazarları kazandırır ve bütün bu yollarla ülkelerin ekonomik büyüme hızlarını arttırır. (Seyidoğlu, 2002: 139; Akdiş, 2007: 5-7).

Yabancı sermayenin, ülkelerdeki yurtiçi tasarruf açığının kapatılmasında, cari işlemler açığının finansmanında, ülkelerdeki tasarruf oranlarını arttırarak işgücü başına düşen sabit sermaye stokunu ve bu yolla işgücünün marjinal verimliliğini arttırarak, ekonomik büyümelerini destekleyeceği yönünde literatürde pek çok çalışma yer almaktadır. Örneğin; Chanery ve Strout (1966), DYY'nin yurtiçi yatırımlar üzerindeki etkileri analiz etmiş ve DYY ile yurtiçi tasarruflar arasında pozitif bir ilişki tespit etmiş olup, bu ilişkinin ekonomik büyümeyi de canlandıracağını belirtmiştir.

Öte yandan son yıllarda yapılan çalışmalarda Carroll ve Weil (1994), 1958-1987 dönemi için 64 ülke üzerine yaptıkları analizde, ekonomik büyümenin DYY'yi arttırdığını, fakat DYY'nin ekonomik büyümeyi aynı yönde etkilemediğini

⁸ DYY, her zaman gittiği ülkede istihdamı olumlu yönde etkileyemeyebilmekte, hatta özelleştirme çalışmaları kapsamında gittikleri ülkelerde, ilk aşamada atıl istihdamı işten çıkartarak, işsizliğin artmasına bile neden olabilmektedirler (Peker ve Göçer, 2010: 1192).

belirlemiştir. Rodrik (2000) de benzer şekilde ekonomik büyümenin ülkelere gelen DYY'yi artırdığını, ancak DYY'den ekonomik büyümeye doğru bir etkinin her ülke için geçerli olmadığını tespit etmiştir. Rand ve Tarp (2002)'de DYY ile ekonomik büyüme arasında bilinen geleneksel ilişkinin var olmadığını öne sürmüştür.

1.4.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Dezavantajları

Doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomileri üzerinde sadece olumlu değil, aynı zamanda bir kısım olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bu potansiyel olumsuz etkilerin çok iyi tespit edilmesinde ve doğrudan yabancı yatırımlara yönelik stratejiler geliştirilirken bu noktaların göz önünde bulundurulmasında yarar vardır. Bu noktada DYY'nin ev sahibi ülke ekonomileri üzerindeki etkilerinin, farklı ampirik analiz yöntemleri kullanılarak, detaylı biçimde araştırılması gerekmektedir.

DYY'lerin zaman içindeki değişimi ve bu değişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri basit korelasyon analizi ile de incelenebilmektedir. Aykut ve Sayek (2007), 1990-2003 dönemi ortalama verileri kullanılarak gerçekleştirdikleri ampirik çalışmada, DYY'nin genel olarak ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkiler yarattığını, ancak bu olumlu etkilerin sektörel bazda farklılıklar da gösterebildiğini belirlemişlerdir. Bu nedenle yapılacak ampirik çalışmalarda, sektörel verilerin kullanılması ve hangi sektöre gelen DYY'nin ülke ekonomisi için daha faydalı olduğunun ortaya çıkartılması, varsa hangi sektöre gelen DYY'nin ülke ekonomisine zarar verdiğinin de doğru biçimde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Aykut ve Sayek (2007) ayrıca; toplam DYY içinde imalat sektörüne giren DYY akışlarının payı arttıkça, ekonomik büyümeye pozitif etki gerçekleşirken, birincil veya hizmet sektörlerinin payının artmasının, ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna erişmişlerdir. Özellikle bebek endüstrilere gelen DYY, ülkede bu sektörlerin doğmadan yok olmasına neden olabilmektedir. Politika yapıcıların bu konuya da dikkat etmelerinde yarar vardır.

Aizhan ve Diana (2013) tarafından Kazakistan ekonomisi için yapılan araştırmada, bu ülkeye gelen DYY'lerin genel olarak birincil sektöre ve özellikle de

petrol ve doğalgaz arama ve çıkarma gibi doğal kaynaklara dayalı faaliyet alanlarında yoğunlaşmış olmasının, uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecek riskleri barındırdığına, yabancı yatırımların imalat sanayine çekilememiş olmasının, DYY'ye bağlı teknolojik gelişmenin sınırlı kalmasında ve ihracatta ürün çeşitlendirmesinin başarılı olamamasında önemli etkilerinin olduğu belirtilmiştir.

1.5. Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

DYY'nin en büyük kaynağı ABD ve Avrupa ülkeleri olup, bu yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek için gelişmekte olan ülkeler arasında yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Avrupa ve Asya'da yer alan Geçiş Ekonomileri⁹ hızla büyüyen ve dünyada en fazla DYY çeken ülkeler arasında yer almaktadır. Çünkü ampirik çalışmalarda, bir ülkeye gelen DYY miktarı %1 arttığında, bu ülkedeki kişi başına düşen milli gelirin ortalama %0.8 oranında arttığı tespit edilmektedir (J.P. Morgan, 1998).

II. Dünya Savaşının bitmesinin ardından kurulan IMF (International Monetary Fund: Uluslararası Para Fonu) ve IBRD (International Bank for Reconstruction and Development: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) gibi kuruluşlar, savaşın meydana getirdiği zararların telafisinde ve ülkelerin yeniden imarında en önemli finansman kaynaklarını oluşturmuşlardır. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde Arjantin ve diğer bazı Latin Amerika ülkeleri, dış borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Bunun üzerine ülkeler dış borç almak yerine ülkelerine DYY çekerek, diğer ülkelerin tasarruflarından, borçları artmadan yararlanma yolunu tercih etmeye başlamışlardır (Claessens, 1993: 91-92). Böylece gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyümelerini hızlandırarak gelişmiş ülkelere yetişebilmek için gereken sermaye ve

⁹ Geçiş Ekonomileri; devlet güdümlü planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmakta olan ekonomiler olup, Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna'dan oluşmaktadır (Yavuz, 2008: 17).

teknolojiye, dış borçları artmaksızın erişme imkânına kavuşmuşlardır. Böylece 1990 sonrası dönemde yabancı sermaye hareketlerinin bileşenleri, borçtan öz sermayeye, resmi kaynaklardan özel kaynaklara doğru yön değiştirmiştir. Kısa vadeli borçlar ilave riskleri de beraberinde getirmesine karşın DYY girişleri yatırım riskinin dağıtılmasına da olanak tanımıştır (Baer ve Hargis, 1997: 1813).

Son 40 yıllık dönemde serbest piyasa uygulamaları artmış, ekonomik ve finansal faaliyetlerde küreselleşme süreci gerçekleşmiştir. Artan ulaştırma olanakları ve hızla gelişen bilgi iletişim teknolojileri sayesinde firmalar tek bir ülkede faaliyet göstermeyle yetinmez olmuşlar, hatta üretimin farklı parçalarını, farklı ülkelerde gerçekleştirerek, maliyetlerini minimize etmeye, böylece karlılıkları arttırmaya çabalamaya başlamışlardır. Bu durum, gelişmekte olan ülkeler için daha fazla DYY çekerek ekonomik büyümelerini hızlandırma adına önemli fırsatlar sunmaya başlamıştır (Berksoy ve Saltoğlu, 1998: 30-32).

Daha hızlı bir ekonomik büyüme için yurtiçi tasarrufların imkân verdiğiinden daha fazla yatırım yapılmasını, üretimde ılımlı bir dalgalanmayı ve risklerin dağıtılmasını mümkün kılması, DYY'nin faydalarını oluşturmaktadır. DYY'nin maliyetleri ise kâr transferi ve borç servisinden kaynaklanan ödemeler bilançosu kötüleşmesini, sermaye girişinin beklenenin gerisinde kalma riskini, ekonomik ayarlanma ile ilgili artan maliyetleri içermektedir (Ersoy, 2013: 36).

Artan yabancı sermaye girişleri, finansal sistemde ödünç verilebilir fon miktarını ve yurtiçi kredileri artırarak, toplam talebi uyarmakta, bu da yabancı sermaye girişleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmektedir. Uluslararası sermaye hareketlerinin büyüme üzerindeki etkileri, gelen yabancı sermayenin üretimde ya da tüketimde kullanılmış olmasına göre değişiklik göstermektedir. Sermaye girişinin yatırımları ve ihracatı finanse etmesi durumunda, ödemeler bilançosunun düzelmesine ve istikrarlı bir ekonomik büyüme elde edilmesine katkı sağlayacaktır. DYY şeklinde gelen yabancı sermaye, doğrudan ülkedeki yatırımları artıracığı için reel ekonomiyi olumlu yönde etkileyecektir. Aksine ülkeye gelen yabancı sermayelerin tüketimin ve tüketim malları ithalatının

finansmanında kullanılması durumunda, ödemeler bilançosu dengesizlikleriyle karşılaşılacaktır (Uzunoğlu vd., 1995: 64-66). Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatabilmeleri yeni yatırımların artarak devam etmesine bağlıdır. DYY, iç tasarrufları ve teknolojisi yetersiz, döviz rezervleri düşük gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasının finansmanında önemli bir yere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelere yaşanan krizlerin olumlu bir neticesi olarak bu ülkelerin, ekonomilerini düzene sokma çabaları ve uyguladıkları reformlar sonucunda, yabancı sermaye girişi 2003 yılından itibaren önemli ölçüde artış göstermiştir (Aslan, 1995: 48). Uluslararası sermaye hareketleri ekonomi üzerinde bir dizi etki meydana getirebilmektedir. DYY'ler gelişmekte olan ülkelere istihdamı az da olsa olumlu yönde etkilemekte, yeni teknolojiler getirmekte, rekabeti yaygınlaştırmakta, sermaye birikimi ve toplam faktör verimliliğini artırarak, ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Calvo, Leiderman ve Reinhart, 1996: 124).

DYY, küreselleşen dünya düzeninde ülkelerin ekonomik büyümelerini ve kalkınmalarını hızlandıran önemli bir araç haline gelmiştir. DYY'ler gittikleri ülkelere sermaye stokunun artması, teknoloji açıklarının giderilmesi, beşeri sermayenin yükseltilmesi, dış ticarete yeni bağlantı noktalarının oluşması ve yerli firmalarla girişecekleri rekabet sayesinde onların da Ar&Ge ve inovasyona önem verir hale gelmelerini sağlayarak, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını hızlandırabilmektedir (Roy ve Van, 2006: 10-12). Tabi ki bunun gerçekleşebilmesinin bazı temel şartları da bulunmaktadır. Örneğin; gidilen ülkedeki beşeri sermaye belirli bir seviyede olmalıdır ki yabancı yatırımcının getirdiği teknoloji ve yenilikler içselleştirilebilsin ve yerli firmalara da yayılabilsin. Bunun en güzel örnekleri Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayvan gibi Uzak Doğu ülkelerinde yaşanmıştır. Çin'in 1978'de dışa açılmasından önce bu ülkelere gelen yabancı yatırımcıların teknolojileri, bu ülkelerdeki yerli firmalar tarafından içselleştirilmiştir. Daha sonra Çin'in dışa açılmasıyla birlikte, bu ülkelerdeki yabancı yatırımlar Çin'e kaymış, ancak yerli firmalar elde ettikleri o teknoloji ile ileri teknoloji ürünler

üretmeye ve satmaya devam etmişlerdir. Günümüzde bu ülkelerin imalat sanayi ürünleri ihracatı içinde yüksek teknolojlili ürünlerin payı %40 civarındadır¹⁰. Dünyadaki DYY akımları ve bunların ülke grupları arasındaki dağılımları Tablo 2’den izlenebilecektir.

Tablo 2: Dünyadaki DYY Akımları ve Bunların Ülke Grupları Arasındaki Dağılımları

	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2017
Dünya DYY Akımı (Milyar Dolar)	13.3	54.4	204.9	1358.6	1371.9	1921.3	1429.8
Gelişmiş Ekonomilerin Payı (%)	71.6	86.4	83.1	82.5	49.5	59.4	49.8
Gelişmiş Ekonomiler: Amerika (%)				28.0	16.5	26.6	20.9
Gelişmiş Ekonomilerin: Asya (%)	1.1	0.5	0.9	1.1	0.4	0.8	2.1
Gelişmiş Ekonomilerin: Avrupa (%)	39.4	40.0	50.1	52.2	29.9	31.0	23.3
Geçiş Ekonomilerinin Payı (%)			0.0	0.4	4.6	1.9	3.3
Gelişmekte Olan Ekonomilerin Payı (%)	28.4	13.6	16.9	17.0	45.8	38.7	46.9
Gelişmekte Olan Ekonomiler: Afrika (%)	9.6	0.7	1.4	0.7	3.4	2.9	2.9
Gelişmekte Olan Ekonomiler: Amerika (%)	11.4	11.6	4.2	5.9	12.2	8.8	10.6
Gelişmekte Olan Ekonomiler: Asya (%)	6.4	1.1	11.2	10.5	30.1	26.9	33.3
Gelişmekte Olan Ekonomiler: Asya ve Okyanusya (%)		1.3	11.4	10.5	30.2	27.0	33.4
Az Gelişmiş Ülkelerin Payı (%)	1.2	1.0	0.3	0.3	1.7	1.9	1.8
Afrika Kıtası (%)	9.6	0.7	1.4	0.7	3.4	2.9	2.9
Amerika Kıtası (%)	34.6	53.4	31.5	33.9	28.7	35.4	31.5
Asya Kıtası (%)				11.7	31.9	28.4	36.2
Avrupa Kıtası (%)	39.4	40.1	50.1	52.5	33.2	32.1	25.8

Kaynak: UNCTAD (2018a).

Tablo 2’deki verilere göre dünya genelindeki DYY akımları 1970 yılında 13.3 milyar Dolar iken, 2015 yılında 1 trilyon 921 milyar Dolara’a ulaşmış, 2017 yılında bir miktar azalarak 1 trilyon 429.8 milyar Dolar olmuştur. 2000 yılı ve öncesinde bu DYY’lerin yaklaşık %80’i gelişmiş ülkelere giderken, 2000 sonrası dönemde gelişmiş ülkelerin payı azalmaya, gelişmekte olan ülkelerin payı hızla artmaya başlamıştır. 2017 yılı itibariyle dünyadaki DYY’nin %49.8’i gelişmiş

¹⁰ Bu oran Türkiye’de %3 civarındadır.

ülkelere giderken, gelişmekte olan ülkelerin payı %46.9'a yükselmiştir. Az gelişmiş ülkeler ise dünya DYY'sinden %1-2 arasında pay almaktadır. Bu durum, DYY yapacak firmaların, gidecekleri ülkede nitelikli işgücünün varlığına da önem verdiklerini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında Asya ve Okyanusya'nın payının yüksek olmasının nedeni; başta Çin ve Hindistan olmak üzere Güney Asya ve Okyanusya ülkelerinin DYY çekmede gösterdikleri yüksek başarının bir kanıtıdır. Kıtalar bazında bakıldığında 1970'lerde dünyadaki DYY'nin yaklaşık %40'ını çeken Avrupa'nın 2017 yılında %25.8'e kadar gerilediği, 1970'te dünya DYY'sinin %9.6'sını çeken Afrika ülkelerinin 2000'de %0.7'ye, 2017 yılında %2.9'a gerilediği görülmektedir. 1980 yılında dünya DYY'sinin %53.4'ünü alan Amerika kıtasının ise 2010'da %28.7'ye gerilediği, 2017 yılı itibariyle dünyadaki DYY'nin %31.5'ini çekebildiği görülmektedir. Asya kıtası ise Çin'in 1978'de Hindistan'ın 1991'de dünyaya açılma çalışmalarına hız vermeleri ve Hindistan'ın 1995'te, Çin'in 2001'de ve Rusya'nın 2012'de Dünya Ticaret Örgütüne üye olmalarının neticesinde 2000 yılında %11.7 olan payını, 2017'de %36.2'ye yükseltmiştir. 2000-2017 dönemi itibariyle ortalama en fazla DYY çeken ülkeler ve Türkiye ve Rusya'nın bu ülkeler arasındaki yeri Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: 2000-2017 Dönemi İtibariyle Ortalama En Fazla DYY Çeken Ülkeler(Milyar Dolar)

Sıra	YEAR	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2000-2017 Ortalama
1	ABD	314.0	104.8	198.0	465.8	457.1	275.4	220.7
2	Çin	40.7	72.4	114.7	135.6	133.7	136.3	94.7
3	İngiltere	115.3	182.9	58.2	32.7	196.1	15.1	78.6
4	Hong Kong	54.6	34.1	70.5	174.4	117.4	104.3	66.8
5	Brezilya	32.8	15.1	83.7	64.3	58.0	62.7	44.9
6	Almanya	198.3	47.4	65.6	33.3	17.0	34.7	43.5
7	Kanada	66.8	25.7	28.4	45.6	37.3	24.2	42.1
8	Hollanda	63.9	39.0	-7.2	69.6	85.8	58.0	40.9
9	Belçika	88.7	34.4	43.2	23.9	30.3	0.7	39.2
10	Singapur	14.8	17.7	57.5	62.7	77.5	62.0	38.6
15	Rusya	2.7	14.4	31.7	11.9	37.2	25.3	27.7
27	Türkiye	1.0	10.0	9.1	17.7	12.9	10.9	11.0

Kaynak: UNCTAD (2018).

Tablo 3'e göre 2000-2017 döneminde yıllık bazda en fazla DYY çeken ülke ABD'dir. Onu Çin ve İngiltere izlemektedir. Hong Kong'un sonradan Çin'e bağlandığı da düşünülürse, Çin'in ne kadar büyük miktarlarda DYY çektiği görülecektir. Almanya'nın 2000 yılında 198.3 milyar Dolarlık DYY çektiği, sonrasında bu rakamın hızla azaldığı görülmektedir. Bu durumun önemli bir nedeninin; Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesiyle birlikte, DYY'lerin Çin'e doğru kayması olduğu değerlendirilmektedir. Benzer şekilde Kanada'nın çektiği DYY miktarı da giderek azalmıştır. Tablo 3'te en istikrarlı DYY artışlarının Çin, Hong Kong, Brezilya, Singapur ve Rusya'da yaşandığı görülmektedir.

Bu tabloda Hollanda'nın 2010 yılında negatif DYY çekmiş olması, söz konusu yılda bu ülkeye gelen DYY'den daha fazlasının bu ülkeden çıktığını göstermektedir ve bu yönüyle dikkate değer bir durumdur. Belçika'nın 2017 yılında sadece 0.7 milyar Dolarlık DYY çekmiş olması da Hollanda'dakine benzer bir durumu ima etmektedir. Rusya bu sıralamada 27.7 milyar Dolarlık ortalama DYY ile 15. sırada yer alırken, Türkiye 11 milyar Dolarlık DYY ile 27. sıraya yerleşmiştir. Rusya'nın sahip olduğu doğal kaynaklar, büyük yüzölçümü, nüfusu ve nitelikli işgücü (Öğütçü, 2002: 1) ile Türkiye'nin yer aldığı jeopolitik öneme sahip konum (dünya ticaret yollarının ortasında, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan bir köprü olması), büyük sayıdaki genç nüfusu, Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleriyle olan tarihsel, dinsel ve kültürel bağları itibariyle daha fazla DYY çekmelerinin gerektiği düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE RUSYA'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. Türkiye Ekonomisi Analizi

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra 1923 yılında kurulan, serbest piyasa ekonomisi rejimi uygulayan, Birleşmiş Milletler, NATO, OECD gibi uluslararası kuruluşlara üye, Avrupa Birliği ülkeleri ile Gümrük Birliği antlaşması imzalamış, Avrupa Birliği'ne tam üye olabilmek için görüşmelerini devam ettiren, ama bir yandan da tarihi bağları bulunan Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle, dini bağları bulunan Orta Doğu ülkeleriyle, ticari ve ekonomik ilişkileri olan Rusya, Çin, İran ve diğer Asya ülkeleriyle yakın ekonomik ve siyasi ilişkileri olan bir ülkedir.

Sahip olduğu genç ve yüksek nüfusu, yer aldığı jeopolitik öneme sahip coğrafi konumu itibarıyla oldukça önemli bir ülke olan Türkiye, dünyada yakından izlenen ve uluslararası alanlarda söz sahibi bir ülkedir. Yıllık 900 milyar Doları bulan milli geliri ile dünyanın en büyük 17. ekonomisi olan Türkiye, ekonomik büyüme hızını arttırarak, dünyadaki ilk 10 ülke arasına girmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin başlıca makroekonomik büyüklükleri Tablo 4'te yer almaktadır. Rusya ekonomisine ait veriler 1992'den itibaren elde edilebildiği için Türkiye'nin de bu döneme ait verileri buraya alınmıştır.

Tablo 4: Türkiye'nin Başlıca Makroekonomik Büyüklükleri

	GSYH (Milyar Dolar)	Büyüme Oranı (%)	Nüfus (Milyon Kişi)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar)	İhracat (Milyar Dolar)	İthalat (Milyar Dolar)	Petrol İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	Doğal Kaynak İhracatının Milli Gelir İçindeki Payı (%)
1992	158	5.0	56	2842	15	23	17	0.4
1993	180	7.7	57	3180	15	29	14	0.3
1994	131	-4.7	58	2270	18	23	16	0.4
1995	169	7.9	58	2898	22	36	13	0.3
1996	181	7.4	59	3054	23	44	14	0.3
1997	190	7.6	60	3144	26	49	13	0.3
1998	276	2.3	61	4497	27	46	10	0.1
1999	256	-3.4	62	4108	27	41	13	0.2
2000	273	6.6	63	4317	28	55	14	0.2
2001	200	-6.0	64	3120	31	41	15	0.3
2002	238	6.4	65	3660	36	52	14	0.2
2003	312	5.6	66	4718	47	69	13	0.2
2004	405	9.6	67	6041	63	98	12	0.3
2005	501	9.0	68	7384	73	117	14	0.3
2006	552	7.1	69	8035	86	140	15	0.4
2007	676	5.0	70	9710	107	170	15	0.4
2008	764	0.8	70	10851	132	202	8	0.6
2009	645	-4.7	71	9036	102	141	8	0.4
2010	772	8.5	72	10672	114	186	8	0.5
2011	833	11.1	73	11341	135	241	8	0.7
2012	874	4.8	75	11720	152	237	9	0.6
2013	951	8.5	76	12543	152	252	9	0.5
2014	934	5.2	77	12127	158	242	9	0.4
2015	860	6.1	78	10985	144	207	7	0.3
2016	864	3.2	80	10863	143	199	6	0.3
2017	851	7.4	81	10541	157	234	7.6	-

Kaynak: World Bank (2018a, 2018b, 2018c, 2018d, 2018e, 2018g, 2018h, 2018j).

Tablo 4'ten de görüldüğü üzere Türkiye ekonomisi 1992'de 158 milyar Dolar olan Gayrı Safi Yurtiçi Hasılasını (GSYH) 2013 yılında 951 milyar Dolara kadar yükseltmiştir. 1992-1999 döneminde ortalama %3.7 büyüyen Türkiye, 2000-2017

döneminde yaşadığı 2001 ve 2008 krizlerine rağmen ortalama %5.2 oranında büyümeyi başarmıştır. Türkiye ekonomisini en çok zorlayan konulardan biri hızla artan nüfusu olup, 1992’de 56 milyon olan nüfus, 2010’dan itibaren diğer ülkelerden gelen sığınmacılarla birlikte 2017 yılında 81 milyonu aşmış bulunmaktadır. Bu ortalama %44’lük bir artışa karşılık gelmektedir ki pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkedeki nüfus artış hızının çok çok üstünde bir orandır. Bir yönüyle üretim için avantaj da olabilen nüfus, ülkenin toplam milli gelirinin artmasına olumlu yansısı da bireysel refah artışını etkilemektedir. Buna rağmen Türkiye, 1992’de 2842 Dolar olan kişi başına düşen milli gelirini zaman içinde iyi bir şekilde arttırarak, 2013 yılında 12543 Dolara çıkarmayı başarmıştır. 2013’ten itibaren düşüş göstererek Türkiye’deki kişi başına düşen milli gelir 2017 yılında 10541 Dolara gerilemiştir.

1980 yılına kadar görece dışa kapalı ve ithal ikamesine dayalı bir ekonomi politikası uygulayan Türkiye, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile dışa açılmaya ve ihracata dayalı bir ekonomik büyüme modeli uygulamaya başlamıştır (Kaya, 2013: 7-10). Bu sayede 1992 yılında 15 milyar Dolar olan ihracatı 2017 yılında 157 milyar Dolara kadar yükselmiştir. 1992’de 23 milyar Dolar olan ithalat ise 2017’de 234 milyar Dolar olmuştur. İthalatının ortalama %12’si petrolden oluşan Türkiye, bunun yanında doğalgaz, kok kömürü, makine-teçhizat ve ara malları konularında da büyük oranda ithalata bağımlı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle de sürekli dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı sorunları yaşamaktadır. Doğal kaynak yönünden görece fakir olan Türkiye’nin doğal kaynak ihracatı, milli gelirinin %0.4’ü gibi oldukça düşük bir kısmını oluşturmaktadır.

2.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım

Osmanlı Devleti topraklarında ilk DYY olarak 1851-1856 döneminde Mısır’da İskenderiye-Kahire arasında İngilizlere yaptırılan 211 km’lik demiryoludur. Bunu 1857 -1860 döneminde Köstence (Romanya)- Çernevoda (İstanbul Boğazköy) arasına yaptırılan 66 km’lik tren yolu ve 1856-1866 arasında yine İngilizler

tarafından İzmir-Aydın arasına inşa edilen 130 km'lik demiryolu izlemiştir (TCDD, 2017).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sürecinde Atatürk 22 Ocak 1923'te Bursa'da yaptığı konuşmada;

“Maatteessüf memleketimiz baştan nihayete kadar harabezardır, yoldan mahrumdur, şehirler haraptır. Köyler perişandır. Sanayimiz geridir. Limanlarımız yoktur. Madenlerimizi işletemiyoruz. ... Haricin sermayesine, ihtisasına da ihtiyacımız vardır. Bu noktada dar bir milliyetperverlikten çıkıyoruz. Biraz daha geniş milliyetperver oluyoruz. Ecnebi sermayesinden istifade edeceğiz.”

diyerek ve 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresinde;

“İktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki, ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vasi'dir. “Çok say ve sermayeye ihtiyacımız var.” Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim say'imize inzimam etsin ve bizim ile onlar için faideli neticeler versin.”

sözleriyle yabancı sermayeye düşman olunmadığını, ülke yararına olmak kaydıyla yabancı yatırımcılara ülke kapılarının açık olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak 1920-1930 döneminde Türkiye'de kurulan 201 anonim şirketten 66'sında yabancı yatırımcıların ortaklığı söz konusu olmuştur (Demirer, 2013).

1929-1933 döneminde tüm dünyada etkili olan Büyük Buhran ve savaş döneminde ülkedeki finansal ve fiziki sermayenin (makine-teçhizat) büyük oranda erimiş olması nedeniyle, ülkede yapılması gereken büyük yatırımların (yollar, fabrikalar, vb.) özel sektör tarafından yapılamaması neticesinde, bu tür büyük projelerin devlet eliyle hayata geçirilmesine karar verilmiş ve Atatürk ilkelerinden

devletçilik hayata geçmiştir. Bu süreçte yabancı yatırımcılar devre dışı bırakılmıştır (Görgün, 2004: 22-24).

1 Eylül 1939 - 2 Eylül 1945 tarihleri arasında devam eden II. Dünya Savaşı tüm dünyada DYY önemli ölçüde azalmış, 1945 sonrasında gerek savaşta yıkılan ülkelerin yeniden onarımı, gerekse çok uluslu şirketlerin farklı ülkelere başlattıkları yatırımlarla DYY hareketleri artmaya başlamıştır. Bu süreçte Türkiye’de 1947’de kabul edilen Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile yabancı sermayenin ülkeye döviz olarak getirilebilmesine izin verilmiştir. 1950’de kabul edilen 5583 sayılı kanuna göre; Türkiye’ye gelecek yabancı sermayeye, her türlü transfer garantisi verildiği gibi, dışarıdan borç almak isteyen Türk girişimcilere de bu borçların faizini transfer edebilme olanağı sağlanmıştır. 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı kanuna göreyse; yabancı şirketlere, kârlarının %10’unu kendi ülkelerine transfer edebilme hakkı tanınmıştır.

Türkiye’de yabancı yatırımları gerçek anlamda teşvik eden ilk yasa, 1954 yılında kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası’dır. Türkiye bu yasayla, o dönemdeki en liberal yabancı sermaye yasasını uygulamaya koymuştur (DPT, 2000: 8). Bu yasaya göre; yabancı yatırımcılar, yerli yatırımcılara açık olan tüm sektörlerde yatırım yapabileceklerdir. Ayrıca bu yasayla birlikte yabancı yatırımların, sadece para olarak değil, makine-techizat, lisans, patent ve marka hakkı biçiminde de olabileceği karara bağlanmıştır (Göçer, 2013: 68-69).

24 Ocak 1980’de açıklanan ve Türkiye ekonomisinin ticari anlamda dışa açılmasını sağlayan, ithal ikamesine dayalı ekonomik büyüme modelinin bırakılıp, ihracat öncüllü ekonomik büyüme modelinin hayata geçiren Ekonomik İstikrar Kararları ile yabancı yatırımlar daha fazla teşvik edilmiş, yabancı firmalara kâr transferleri konusunda gerekli bütün kolaylıklar sağlanmış, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir (DPT, 2000: 8). Bu destek, 1990’lı yıllarda dışa açılma politikaları, 1 Ocak 1996’da Gümrük Birliği’ne üye olunması ve 2000’li yıllarda Avrupa Birliği’ne (AB) tam üyelik çalışmalarının hızlandırılmasıyla daha da artırılmıştır.

2.2.1. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımları Arttırıcı Reformlar

2.2.1.1. Türkiye’de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı

Bakanlar Kurulu tarafından 11 Aralık 2001’de kabul edilen Türkiye’de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı ile Türkiye’nin sahip olduğu nüfus, jeopolitik konum ve ekonomik güçle uyumlu olarak ülkeye daha fazla DYY çekilebilmesi için aşağıdaki önlemler alınmıştır:

- 1- 19 aşamadan oluşan ve en az 2.5 ayda tamamlanan şirket kuruluş sürecinin, gereksiz ve mükerrer işlemler ortadan kaldırılarak hızlandırılmasına,
- 2- Yabancılarla ilişkin kısa dönemli çalışma izinleri ve özel grupların istihdam edilmesinin kolaylaştırılmasına, işveren katkı paylarının düşürülmesine,
- 3- Kamu yararı gözönüne alınarak, izin süreçleri ve diğer tüm işlemlerin açık ve şeffaf kuralların geliştirilmesine, karar mekanizmalarının keyfilikten uzaklaştırılarak objektif kriterlere dayandırılmasına,
- 4- O dönemde Türkiye’de kamu arazisi edinmek ve yatırım yeri haline getirmek için gerekli tüm izinlerin alınması, onay işlemlerinin tamamlanması iki yıl veya daha uzun bir zaman almakta iken bu işlemlerin hızlandırılmasına, uluslararası standartlara uygun bir sürede yatırımcının fiziki faaliyetlerini başlatmasına imkan verecek şekile getirilmesine,
- 5- Diğer ülkelerden daha yüksek olan kurumlar vergisinin düşürülmesine, basit bir kurumlar vergisi sisteminin tasarlanmasına,
- 6- Yabancı yatırımcılara sunulan teşvikler konusunda tek bir yetkili kurumun oluşturulmasına,

- 7- Belgelendirme şartları, gümrüklerdeki uzun test işlemleri, geciken KDV iadeleri ve yolsuzluk olaylarına sebep olan objektif olmayan karar verme mekanizmaları tekrar düzenlenerek, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca dahilde işleme rejiminin, mevcut reformları yaygınlaştırmak ve kurumsal çalışmalarını desteklemek suretiyle bekleme süresini kısaltacak ve otomatik işlemleri artıracak şekilde düzenlenmesine, gümrük işlemlerinin etkin ve hızlı bir şekilde yürütülmesinin sağlanmasına,
- 8- Standartlara uygunluk işlemlerinin basitleştirilmesi için ülkeye önemli giriş noktalarında bütün bakanlıklara ve kuruluşlara ait laboratuvarların birleştirilip tek bir hizmet birimi haline getirilmesine,
- 9- Serbest Bölgeler Kanunu'nun, yönetmeliklerinin ve çalışma prosedürlerinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve fayda-maliyet analizinin yapılmasına,
- 10- Özellikle yüksek katma değer yaratan yatırımları çekebilmek amacıyla üreticiye malının ve hizmetinin etkin bir şekilde korunmasında güven veren bir fikri mülkiyet hakları sistemi kurulmasına, patent, ticari marka ve telif haklarının korunmasına yönelik yasal çerçevenin oluşturulmasına, bu konuda gerekli yasal düzenlemeleri yürütmek, fikri mülkiyet hakları alanında kuralları etkin bir şekilde uygulamak ve bu haklarla ilgili tüm işlemlerle ilgilenmek üzere bir kuruluş teşkil edilmesine,
- 11- Avrupa'daki uygulamalara paralel olarak ticari marka, patent ve endüstriyel tasarım tescili için KDV istisnası getirilmesine ve
- 12- Doğrudan Yabancı Yatırım Mevzuatı ve Yatırım Promosyonu konularının da yatırım ortamının iyileştirilmesi için Reform Programı'na dahil edilmesine karar verilmiştir.

Bu çerçevede Türkiye'nin yatırım ortamının kapsamlı bir reform politikasıyla iyileştirilmesi amacıyla 10 Aralık 2001'de Başbakanlık Müsteşarı başkanlığında,

Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı müsteşarları ile Hazine, Dış Ticaret, Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarları, Teknik Komite başkanları ve TÜSİAD, TOBB, YASED ve TİM başkanlarının oluşturduğu ve sekretarya hizmetleri Hazine Müsteşarlığı'nca yürütülecek olan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) kurulmuştur. Bu kurul Türkiye’de reform programlarını yürütecek olan teknik komite faaliyetlerini yönlendirecek, izleyecek ve iş programlarının takvimini ve nihai sonuçlandırma sürelerini belirleyecektir. Ayda bir toplanacak olan kurul, çalışmalarına ilişkin raporları üç ayda bir Bakanlar Kurulu’na sunacaktır (YOİKK, 2001).

YOİKK kapsamında kurulan Yatırım Danışma Konseyi (YDK), yatırımların önündeki engellerin azaltılması, Türkiye'nin uluslararası alanda yatırım yeri olarak imajının güçlendirilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi alanında hükümet tarafından yapılan çalışmalara uluslararası bir bakış açısı kazandırılması amacıyla Türk Hükümeti ve Dünya Bankası işbirliğiyle ve dünyanın önde gelen çok uluslu şirket yöneticilerinin katılımıyla oluşturulan bir platformdur. (YOİKK, 2018)

Yatırım Danışma Konseyi, 2004 yılından itibaren yıllık olarak toplanmakta ve her toplantı sonunda tüm YDK üyelerinin imza koydukları sonuç bildirileri kamuoyuna duyurulmaktadır. Bu bildirilerde yer alan YDK tavsiyeleri, YOİKK çalışmalarına girdi sağlayan ve gündem oluşturulmasına katkıda bulunan etkenler arasında en öncelikli konumdadır. (YOİKK, 2018)

Yatırım Danışma Konseyi (YDK), yatırımların önündeki engellerin azaltılması, Türkiye'nin uluslararası alanda yatırım yeri olarak imajının güçlendirilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi alanında hükümet tarafından yapılan çalışmalara uluslararası bir bakış açısı kazandırılması amacıyla Türk Hükümeti ve Dünya Bankası işbirliğiyle ve dünyanın önde gelen çok uluslu şirket yöneticilerinin katılımıyla oluşturulan bir platformdur.

Yatırım Danışma Konseyi, 2004 yılından bu yana yıllık olarak toplanmakta ve her toplantı sonunda tüm YDK üyelerinin imza koydukları sonuç bildirileri kamuoyuna

duyurulmaktadır. Bu bildirilerde yer alan YDK tavsiyeleri, YOİKK çalışmalarına girdi sağlayan ve gündem oluşturulmasına katkıda bulunan etkenler arasında en öncelikli konumdadır. (YOİKK, 2018)

2.2.1.2. 2003 Yılında Çıkarılan 4875 sayılı DYY Kanunu

17 Haziran 2003'te yürürlüğe giren 4875 sayılı kanunla DYY, yeni bir yasal çerçeveye oturtulmuştur. Bu yasayla; Türkiye'ye gelecek DYY özendirilmiş, yabancı yatırımcıların haklarının korunması konusunda uluslararası standartlara uyulacağı taahhüd edilmiş, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine karar verilmiş, yabancı yatırımcıların, yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabi tutulacakları belirtilmiş, DYY'lerin kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılamayacağı karara bağlanmış, yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerini, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi anapara ve faiz ödemelerini, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilecekleri garantisi verilmiştir. Ayrıca, özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde yetkili mahkemelerin yanında, uluslararası tahkime başvurulabilmesine de izin verilmiştir. Ek olarak; DYY kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verileceği belirtilmiştir (Mevzuat, 2003).

2.2.1.3. Avrupa Birliğine Tam Üyelik Müzakerelerinin Başlatılması

Türkiye, 1958'de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye olabilmek için Adnan Menderes eliyle 31 Temmuz 1959'da başvuruda bulunmuştur. Yaşanan 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile kesintiye uğrayan üyelik süreci, 12 Eylül

1963'te imzalanan Ankara Anlaşması ile tekrar ivme kazanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Türkiye ile AET arasındaki ekonomik farklılıkları azaltabilmek için yürütülen Hazırlık Aşaması 1971'de tamamlanmış, 13 Kasım 1970'te imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile Geçiş Aşamasına gelinmiştir. Geçiş aşamasının 22 yıl sürmesi planlanmış olsa da yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle beklenen hızda bir ilerleme sağlanamamıştır. Hatta 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında AET ile ilişkiler resmen askıya alınmıştır. 1984'ten itibaren AET'ye üyelik sürecini hızlandırılmaya çalışılan Türkiye, 14 Nisan 1987'de Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ancak AET 18 Aralık 1989'da yaptığı açıklamada kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan yeni üye kabul edemeyeceğini açıklamıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2018).

1993'te toplanan Kopenhag Zirvesi'nde ismi Avrupa Birliği (AB) haline gelen topluluk, Türkiye'ye tam üyelik gerçekleşene kadar Gümrük Birliği'ne girmeyi önermiştir. Bu öneri Türkiye tarafından da olumlu karşılanmış ve 5 Mart 1995'te AB ile Gümrük Birliği (GB) anlaşması imzalanmış, 1 Ocak 1996'dan itibaren bu anlaşma yürürlüğe girmiştir. GB süreci, Türkiye'ye yönelik DYY'lerin artması adına önemli bir dönüm noktası olmuş, Toyota ve Hyundai gibi büyük firmalar bu dönemde Türkiye'de yatırım ve üretim yapmaya başlamışlardır.

Türkiye-AB ilişkilerindeki asıl dönüm noktası, 10 - 11 Aralık 1999'de Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi olmuştur. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye adaylığı resmen onaylanmış ve Türkiye'nin artık diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı hükme bağlanmıştır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2018).

Bunun üzerine Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda kararlılığını her fırsatta ortaya koyan Türkiye, yapısal reform çabalarına hız vermiştir. AB'ye tam üyelik müzakerelerin başlayabilmesi için ön şart olarak belirlenen kriterler sağlanmaya çalışılmış, gerekli yasal düzenlemeler hızla meclisten geçirilmiştir. Özellikle temel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmiş, demokrasi, hukukun üstünlüğü, düşünce,

ifade özgürlüğü ve insan hakları gibi alanlarda gerekli yapısal reformlar hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda 2002-2004 döneminde 8 AB'ye uyum paketi, 2001 ve 2004 yıllarında da 2 Anayasa Paketi mecliste kabul edilmiştir. Bunun üzerine 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, AB-Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek, 3 Ekim 2005'te AB'ye tam üyelik müzakerelerine başlanmasına karar verilmiştir (ABADOM, 2018). Bu karar, yabancı yatırımcılar açısından, Türkiye'yi daha güvenilir bir ülke durumuna gelmiş ve Türkiye'ye olan yatırımcı ilgisi önemli ölçüde artmıştır. Özellikle 2006-2008 döneminde Türkiye'ye gelen DYY miktarı, tarihteki en yüksek düzeylerine ulaşmıştır.

2.2.1.4. Yabancıların Gayrimenkul Alım Sınırlandırmalarının Genişletilmesi

Türkiye'de Kurtuluş Savaşından sonra yabancılar toprak satımı kesin bir dille yasaklanmıştır. Ancak zaman içinde bu yasaklamada bazı istisnalar oluşturulmuştur. Bu kapsamda 07.03.1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Kanunu ile; devlet adına petrol ile ilgili izin, arama ruhsatnamesi ve işletme ruhsatnamesi almaya yetkili kuruluşun Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) ait olduğu, ortaklığın bu hakkı bizzat kendisinin veya hâkim olduğu uzman kuruluşlar vasıtasıyla kullanabileceği ve söz konusu ortaklığın bu kanundaki esaslara uygun olmak şartıyla, yabancı devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğinde bulunan özel hukuk tüzel kişilerine izin, arama ruhsatnamesi ve işletme ruhsatnamesi verebileceği hüküm altına alınmıştır. Bu yasa ile TPAO'nun hâkim ortağı olduğu yabancı şirketlere, Türkiye'de petrol arama ve işletme izni verilmiş, ancak bu şirketlerin, doğrudan yabancı devletlere bağlı olmaması şart koşulmuştur. Benzer bir istisna da turizm için getirilmiş, 12.03.1982 tarih ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile; bazı turizm alanlarının, Türk ve yabancı uyruklu, gerçek ve tüzel kişilere kiralanmasına, tahsis edilmesine, bu taşınmaz mallar üzerinde müstakil ve daimi haklar dâhil irtifak hakkı tesisine ve bunlardan altyapı için gerekli olanlar üzerinde,

altyapı gerçekleştirecek kamu kurumu lehine irtifak hakkı tesisine Turizm Bakanlığı yetkili kılınmıştır (Akyol, 2012: 75-77).

Türkiye’de yabancı bireylerin gayrimenkul edinebilmeleri 1984 yılında çıkartılan 3029 sayılı kanunla yeniden serbest hale getirilmiştir. Ancak bu kanun, Anayasa Mahkemesi’nin 1984/14 Esas Nolu kararı ile iptal edilmiştir. Hükümet tarafından 1986 yılında bu yönde bir düzenleme daha yapılmışsa da onun da yürütmesi Anayasa Mahkemesi tarafından durdurulmuştur (Akyol, 2012: 78).

Gayrimenkul edinilebilmesine yönelik bir başka istisna da 27.11.1994 tarih ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun ile getirilmiş olup bu kanuna göre; özelleştirme ihalelerine tüzel kişiliğe haiz yabancı ticaret şirketlerin ve yabancı gerçek kişilere de katılabilmelerine ve Türkiye’de bu yolla taşınmaz mal edinmelerine izin verilmiştir.

19.01.2002 tarih ve 4737 sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu ile yabancı uyruklu kişilerin, Endüstri Bölgelerinde en az 75 trilyon Lira¹¹ (yeni parayla 75 milyon TL) yatırım yapması karşılığında 150.000 m² arazi tahsis edilebileceği hükmüne bağlanmıştır (Özten, 2006).

3 Temmuz 2003 tarihinde çıkartılan 4916 sayılı kanunla 22.12.1934 tarihli 2644 sayılı Tapu Kanunu’nun 35. maddesine göre yabancı gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde bu ülke kanunlarına göre kurulan yabancı tüzel kişilerin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde taşınmaz mal edinme haklarına ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu yasa ile artık Türkiye’de yabancı uyruklu kişi ve firmaların gayrimenkul edinebilmelerinin önü açılmıştır (Çimen, 2009).

Yabancıların Türkiye’de gayrimenkul edinmelerine imkân sağlayan asıl yasa, 5444 Sayılı yasanın en son düzenlemesi olup, 29 Aralık 2005 tarihinde yürürlüğe

¹¹ Bu paranın her yıl 213 sayılı Vergi Usul Kanunu uyarınca Maliye Bakanlığı tarafından artırılacağı da bu kanun maddesinde yer almaktadır.

girmiştir. Bu yasaya, Anayasa Mahkemesi 2005/14 sayılı kararıyla karşılıklılık ilkesi eklenmiş olup bu ilke; “bir yabancınn Türkiye’de bir haktan yararlanabilmesi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da o yabancınn ülkesinde aynı tür ve nitelikte olan haklardan yararlandırılmasına bağı olması” ifade etmektedir. Bu yasaya göre yabancılara gayrimenkul satışı 25.000 m²’yi (25 dönümü) geçemeyecektir. Bu yasada ayrıca yabancıların il bazında edinebilecekleri taşınmazların toplam miktarının, il yüzölçümünün binde 5 ’ini geçemeyeceğı de hükme bağlanmıştır (Yıldız, 2007: 125-135).

2644 sayılı Tapu Kanunun 36. maddesinde 15.07.2008 tarihinde yapılan değışiklikle; yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları veya ortak oldukları tüzel kişiliğe sahip şirketler üzerinden, ana sözleşmelerinde belirtilen faaliyet konularını yürütmek üzere taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı ayni hak edinebilmelerinin önü açılmıştır (Akyol, 2012: 79).

Günümüzde yabancıların Türkiye’de gayrimenkul edinimleri 2644 sayılı Tapu Kanunu ile düzenlenmiştir. Buna göre yabancı uyruklu gerçek kişiler, kanunda belirtilen koşullara ve sınırlamalara uyulmak kaydıyla, Türkiye’de her türlü taşınmazı (Konut, İşyeri, Arsa, Tarla) alıp satabilmektedirler. Ancak yabancı uyruklular tarafından satın alınan yapısız taşınmazlarda (Arsa, Tarla) geliştirilecek projenin, iki yıl içinde ilgili bakanlığın onayına sunulması zorunludur (Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, 2018).

Yabancıların Türkiye’de konut edinmelerin kolaylaştırmak adına Mayıs 2012’de ilgili kanunda bazı değışiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda 2644 sayılı Tapu Kanunu’nun 6302 sayılı Kanun ile değışik 35. Maddesi uyarınca, yabancı uyruklu gerçek kişilerin Türkiye’de gayrimenkul edinmesinde karşılıklılık şartı kaldırılmıştır. Yabancıların gayrimnekul edinimiyle ilgili yasal sınırlamalar şöyledir (Keskin, 2015):

1. Ülke sınırları dahilinde, yabancı uyruklu bir gerçek kişi, en fazla 300.000 m² (30 hektar) taşınmaz satın alabilir ve sınırlı aynı hak edinebilir. Bu sınır Bakanlar Kurulu kararı ile 60 hektara kadar çıkartılabilir (GİSP, 2018).
2. Askeri yasak bölgeler ve güvenlik bölgelerinde taşınmaz edinimi ve izin almadıkça kiralanması mümkün değildir.
3. Yabancı uyruklu gerçek kişiler, özel mülkiyete konu ilçe yüz ölçümünün %10'una kadar taşınmaz ve sınırlı aynı hak edinebilir.
4. Gerçek kişilerle yabancı ülkelerde kendi mevzuatlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri lehine taşınmaz rehni tesisinde kanuni sınırlamalar uygulanmaz.
5. Kanun hükümlerine aykırı olarak edinilen; edinim amacına aykırı kullanıldığı ilgili Bakanlık ve idarelerce tespit edilen; proje şartıyla satın almalarda süresi içinde ilgili Bakanlığa başvurulmayan veya süresi içinde projeleri gerçekleştirilmeyen; taşınmazlar tasfiye hükümlerine tabidir.

12 Eylül 2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar gereğince, gayrimenkul alım satım ve kira sözleşmelerine döviz yasağı getirilmiştir. Buna göre artık yerli ve yabancı bireylerin / firmaların emlak alım satım ve kira bedelleri dövizli olarak kararlaştırılamayacaktır (Keskin, 2018). Türkiye'ye gelen DYY içinde gayrimenkul sektörünün payları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Türkiye'ye Gelen DYY içinde Gayrimenkul Sektörünün Payları

Yıl	Toplam DYY (Milyar Dolar)	Gayrimenkul (Milyar Dolar)	Gayrimenkul (%)
2003	1.7	1.0	58.6
2004	2.8	1.3	48.2
2005	10.0	1.8	18.4
2006	20.2	2.9	14.5
2007	22.0	2.9	13.3
2008	19.9	2.9	14.8
2009	8.6	1.8	20.8
2010	9.1	2.5	27.4
2011	16.2	2.0	12.4
2012	13.7	2.6	19.2
2013	13.6	3.0	22.5
2014	13.1	4.3	32.9
2015	18.0	4.2	23.1
2016	13.3	3.9	29.2
2017	10.9	4.6	42.6
2018*	5.9	2.7	45.4

Kaynak: EVDS (2018a). **Not:** *; 2018 yılı verileri ilk 7 aylık dönemi kapsamaktadır. Oransal veriler, yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 5'e göre Türkiye'de yabancı yatırımcılara gayrimenkul satışının serbest bırakıldığı 2003 yılından itibaren yabancı yatırımcılara önemli miktarda gayrimenkul satışı gerçekleşmiştir. Öyle ki 2003 ülkeye gelen DYY'nin %58.6'sı, 2004 yılında %48.2'si gayrimenkul satışı yoluyla gerçekleşmiştir. Miktar olarak bakıldığında 2017 yılındaki 10.9 milyar Dolarlık DYY'nin 4.6 milyar Dolarlık kısmının yabancılar tarafından gayrimenkul satışından gelmiş olması, üzerinde durulması gereken bir husustur.

2.2.1.5. İş Yapma Kolaylığında Yaşanan İyileşmeler

Türkiye özellikle 2000'li yıllardan sonra yapılan çalışmalar ile ülkeye davet edilen yabancı sermayeye cazip imkanlar sunmayı hedeflemiştir. Bunların yanında ülke içinde de yaptığı bir takım reformlar ve iyileştirmeler ile rekabete girdiği ülkeler ile konumlanmasına önem göstermiş ve sıralamalarda üst sıralara çıkmak için çaba göstermiştir.

Bu çalışmaların bir sonucu olarak, küresel iş hayatında ve yatırımcı kararlarında önemli bir etken olan Dünya Bankası'nın yayınladığı “Doing Business” raporunda 2009 yılında 73. sırada yer alırken yaklaşık 5 sene aynı seviyelerde devam etmiştir. 2017 yılında 60. sırada yer aldığı listede 2018 yılında 43. sıraya yükselmiştir..(World Bank, 2018).

2.2.2. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri

Türkiye'ye gelen DYY verileri (akım) Tablo 6'da yer almaktadır. Rusya'ya ait verilerle uyumlu olması ve Rusya'ya ait verilere 1992 yılından itibaren ulaşılabiliyor olması nedeniyle bu veriler 1992'den başlatılmıştır.

Tablo 6: Türkiye'nin DYY Verileri

	Dünya Genelinde Gerçekleşen DYY Miktarı (Milyar Dolar)	Gelişmekte Olan Ükelere Giden DYY Miktarı (Milyar Dolar)	Türkiye'ye Gelen DYY Miktarı (Milyar Dolar)	Türkiye'ye Gelen DYY'nin Dünya DYY'si İçindeki Payı (%)	Türkiye'ye Gelen DYY'nin Gelişmekte Olan Ükelere Gelen DYY İçindeki Payı (%)
1992	162.9	53.5	0.8	0.5	1.6
1993	220.1	75.7	0.6	0.3	0.8
1994	254.9	102.4	0.6	0.2	0.6
1995	341.5	117.8	0.9	0.3	0.8
1996	388.8	147.1	0.7	0.2	0.5
1997	481.5	185.4	0.8	0.2	0.4
1998	690.7	175.0	0.9	0.1	0.5
1999	1076.3	216.2	0.8	0.1	0.4
2000	1358.6	231.6	1.0	0.1	0.4
2001	772.7	216.0	3.4	0.4	1.6
2002	589.8	166.2	1.1	0.2	0.7
2003	550.6	194.9	1.7	0.3	0.9
2004	692.6	261.8	2.8	0.4	1.1
2005	948.9	331.5	10.0	1.1	3.0
2006	1403.5	403.3	20.2	1.4	5.0
2007	1893.8	522.4	22.0	1.2	4.2
2008	1485.2	577.7	19.9	1.3	3.4
2009	1179.1	461.0	8.6	0.7	1.9
2010	1371.9	628.5	9.1	0.7	1.4
2011	1567.7	663.9	16.1	1.0	2.4
2012	1574.7	651.5	13.7	0.9	2.1
2013	1425.4	648.5	13.5	0.9	2.1
2014	1338.5	685.3	12.7	1.0	1.9
2015	1921.3	744.0	17.7	0.9	2.4
2016	1867.5	670.2	12.9	0.7	1.9
2017	1429.8	670.7	10.9	0.8	1.6

Kaynak: UNCTAD (2018a)'den alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 6'daki verilere göre 2000 yılına kadar Türkiye'ye gelen DYY miktarı 1 milyar Doların altında iken bu tarihten sonra yıllık ortalama 11 milyar Doları

bulmuştur. Böylece 2000 yılına kadar dünya DYY'sinin ortalama %0.2'sini, gelişmekte olan ülkelere giden DYY'nin %0.7'sini çekebilen Türkiye, bu tarihten sonra dünyadaki DYY'nin ortalama %0.8'ini, gelişmekte olan ülkelere giden DYY'nin ise ortalama %2.1'ini çeker duruma gelmiştir. Özellikle 2006-2008 döneminde, bu yıllarda gerçekleştirilen büyük (Türk Telekom, 6.55 milyar Dolar; Tüpraş, 4.14 milyar Dolar; Erdemir, 2.77 milyar Dolar) özelleştirme işlemlerinin (Finans.mynet, 2015) de etkisiyle Türkiye'ye gelen DYY 20 milyar Dolar seviyesinde olmuştur. 2008 küresel ekonomik krizi nedeniyle 2009'da 8.6 milyar Dolara kadar düşen Türkiye'ye gelen DYY miktarı, 2011 yılında 16.1, 2015 yılında ise 17.7 milyar Dolara ulaşmıştır. 2017 yılında 10.9 milyar Dolar olan DYY, 2018 yılının ilk 7 ayında 5.8 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de en fazla DYY çeken sektörler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Türkiye'de En Fazla DYY Çeken Sektörler (2003-2017 Ortalama)

Sektör	Pay (%)
Finans	35
İmalat	24
Enerji	12
Bilgi İletişim Teknolojileri	8
Toptan ve Perakende Ticaret	6
Taşımacılık ve Depolama	4
İnşaat	3
Diğer	8

Kaynak: Invest (2018).

Tablo 7'deki verilere göre 2003-2017 döneminde Türkiye'de en fazla DYY finans sektörüne gelmiştir. Onu imalat ve enerji sektörleri izlemiştir. En az DYY gelen sektörün ise inşaat sektörü olması dikkate çekicidir. Türkiye'ye en fazla DYY gönderen ülkeler Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8: Türkiye'ye En Fazla DYY Gönderen Ülkeler (2003-2017 Ortalama)

Ülke	Pay (%)
İngiltere	11.9
Hollanda	11.6
Körfez Ülkeleri	9.4
ABD	9.3
İspanya	6.6
Almanya	6.5
Avusturya	6.1
Rusya	6.1
Azerbaycan	4
Japonya	2
İsviçre	1.7
Çin	1.26
Diğer	23.55

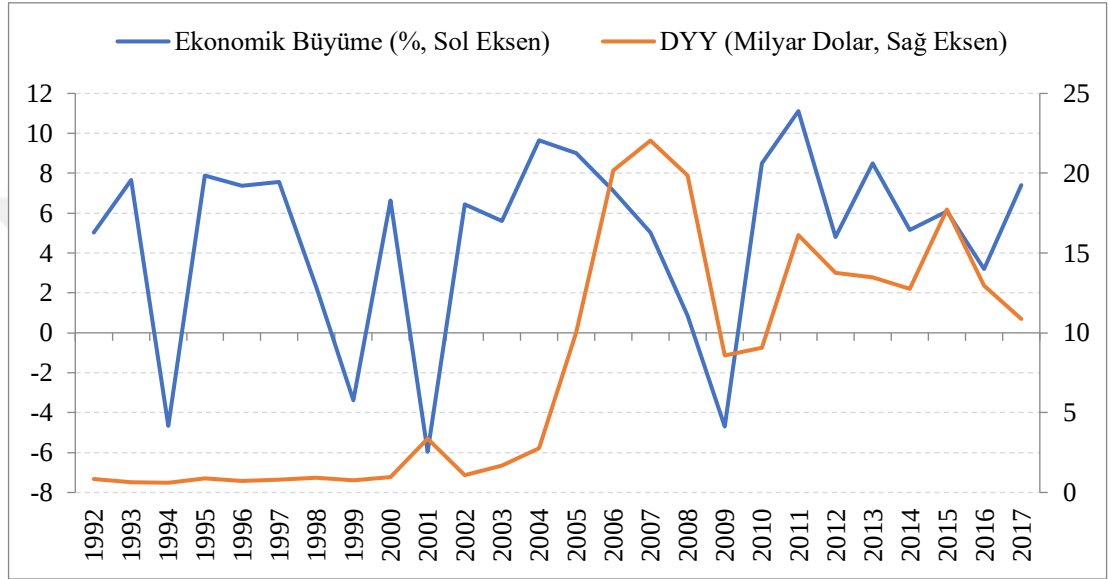
Kaynak: Invest (2018).

Tablo 8'deki verilere göre 2003-2017 döneminde Türkiye'ye en fazla DYY İngiltere, Hollanda ve Körfez Ülkelerinden (özellikle Katar'dan) gelmiştir. Çin'den gelen DYY miktarı, Çin'in ekonomik büyüklüğü ve kendi ülkesine yönelik hammadde arz güvenliğini sağlamak için dış ülkelere yaptığı DYY ile oranlandığında düşük kalmıştır. Çin'den gelen DYY genellikle Muğla bölgesindeki mermer ocaklarının satın alınması biçiminde olmaktadır¹².

¹² Yakın zamana kadar Muğla bölgesinden Çin'e ciddi miktarda mermer ihracatı yapılmaktayken, Çin'li firmalar bu bölgedeki mermer ocaklarını satın alarak, doğrudan kendileri işletmeye başlamış ve buradan Çin'e kendileri göndermeye başlamışlardır. Bu durum, Çin'in üretimi için gerekli hammadde arz güvenliğini sağlama çabalarının somut bir örneğidir.

2.2.3. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme

Türkiye’de DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler Grafik 1 yardımıyla incelenebilir.

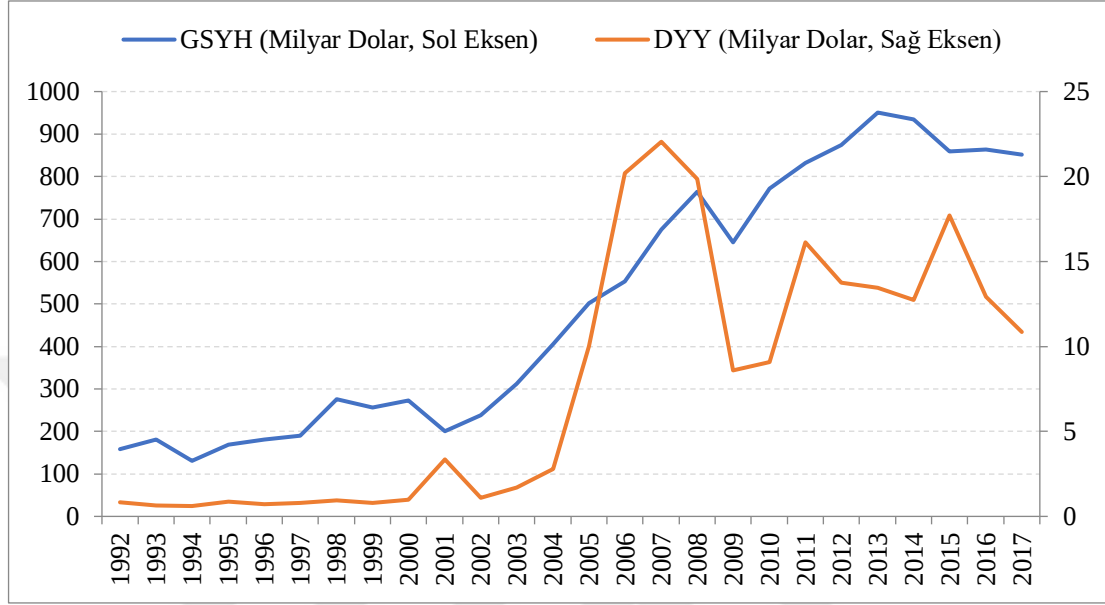

Grafik 1:Türkiye’de DYY ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

Kaynak: UNCTAD (2018); World Bank (2018b).

Grafik 1’e göre Türkiye’nin ekonomik büyümesi önemli dalgalanmalar içermekte olup, özellikle 1994, 1999, 2001 ve 2008 yıllarında ekonomi küçülmüştür. 2000 yılına kadar yatay bir seyir izleyen DYY ise 2000 sonrasında artmaya başlamış, ancak 2001 krizinin süren etkileri nedeniyle geri azalmış, 2003 yılında başlayan güçlü tek parti iktidarı ile birlikte hızla artmaya başlamış, 2007 yılında doruk noktasına ulaşmıştır. 2008 küresel ekonomik krizinin etkisiyle önemli ölçüde düşen DYY, sonrasında dalgalı bir seyir izlemektedir. DYY ile ekonomik büyüme arasında 2000 yılına kadar güçlü bir ilişki gözlemlenemezken, sonrasında yaşanan artış ve azalışlarda belirli bir eşanlı hareket izlenebilmektedir. 1992-1999 döneminde DYY

ile ekonomik büyüme arasındaki korelasyon¹³ 0.24 iken 2000-2017 döneminde 0.47'dir. DYY ile GSYH arasındaki ilişkiler Grafik 2'de yer almaktadır.

Grafik 2: Türkiye’de DYY ile GSYH Arasındaki İlişkiler

Kaynak: UNCTAD (2018a); World Bank (2018b).

Grafik 2’de genel olarak DYY ile GSYH arasında daha güçlü bir ilişki görülmekte olup, bu değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı 0.83 bulunmuştur. Dolayısıyla çalışmanın ampirik analiz kısmında da DYY ile GSYH arasındaki ilişkinin incelenmesi daha akla yatkın olacaktır. Dönemler itibariyle bakıldığında ise 1992-1999 dönemindeki korelasyon katsayısı 0.54 iken, 2000-2017 döneminde 0.71 bulunmuştur. Bu da 2000 sonrası dönemde Türkiye’de DYY ile ekonomik büyüme arasında artan bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir.

¹³Korelasyon; serilerin birlikte hareket etme derecelerinin bir ölçüsü olup, bu değerin yüksek olması, serilerin birbirleriyle daha yüksek bir ilişki içinde olduklarını ifade etmektedir. Bu çalışmadaki korelasyon değerleri, yazar tarafından Eviews 9.0 ekonometrik analiz programı kullanılarak hesaplanmıştır.

2.3. Rusya Ekonomisi Analizi

Rus İmparatorluğu'nun Vladimir Lenin önderliğindeki Bolşeviklerce 1917 Ekim Devrimi'yle yıkılmasının ardından 30 Aralık 1922'de kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), genel olarak dışa kapalı bir ekonomi modeli izlemiştir. 1985–1990 arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreterliği ve 1990-1991 yıllarında Sovyetler Birliği Devlet Başkanlığı görevlerini yürüten Mihail Sergeyeviç Gorbaçov tarafından başlatılan glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) adlı reform çalışmaları ile SSCB ile ABD arasında uzun yıllardır süren Soğuk Savaş sona erdirilmiş, ancak bu reformlar Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ülkedeki politik üstünlüğünü kaybetmesine ve 26 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasına neden olmuştur (Canşen, 2011: 80-82).

Haziran 1991'de Rusya Devlet Başkanlığına seçilen Boris Nikolayevich Yeltsin, 19 Ağustos 1991'de SSCB başkanı Gorbaçov'a karşı, sertlik yanlıları tarafından düzenlenen darbeyi şiddetle bastırmış ve Gorbaçov'un tekrar görevine dönmesini sağlamıştır. Ancak 8 Aralık 1991'de Ukrayna ve Beyaz Rusya Cumhuriyetleri'nin devlet başkanları ile birlikte Yeltsin SSCB'nin dağıldığını ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulduğunu ilân etmiştir. 21 Aralık'ta SSCB çatısı altında yer alan 15 cumhuriyetten 11'i daha BDT'ye katılmıştır¹⁴ (Hüseynov, 2003: 387). Ancak Gorbaçov bu ayrışmayı kabul etmek istememiş, fakat sonuç olarak Yeltsin, Gorbaçov'u istifaya zorlamıştır. Bunun üzerine Mihail Gorbaçov 25 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği Devlet Başkanlığı görevinden istifa etmiş, aynı gece Kremlin'de dalgalanan SSCB'ye ait Kızıl Bayrak indirilerek yerine Rus bayrağı çekilmiştir. Böylece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği 25 Aralık 1991'de resmen dağılmış, yerine Rusya Federasyonu kurulmuştur. Gorbaçov'un Kremlin'deki ofisine taşınan Boris Yeltsin, ordunun komutasını eline almış,

¹⁴ Türkmenistan 2005 yılında tam üyelikten çıkarak gözlemci üye olurken, Rusya'nın 2009 yılında Osetya'yı ilhak etmesi sonrası Gürcistan, 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi sonucu da Ukrayna bu topluluktan ayrılmıştır. Günümüzde BDT; Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan 9 üyeli bir topluluktur (Arslan, 2015).

Birleşmiş Milletler'e Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyindeki yerini Rusya Federasyonu'nun alacağını bildirmiş, nükleer füzelerle ilgili fırlatma şifrelerine el koymuştur. Devlet idaresinde ABD'yi örnek alan Yeltsin, Devlet Başkanlığı görevini de kendinde toplamıştır. Reformist ve halkın sorunlarına duyarlı bir siyaset izleyen Yeltsin, reform önerilerini ve yönetim değişikliklerini engellemeye çalışan parlamentoyu 1993 yılında asker kullanarak dağıtmaktan ve parlamento binasını tanklarla bombalamaktan da çekinmemiştir. Özelleştirme çalışmalarına hız veren Yeltsin, 1996 yılındaki devlet başkanlığı seçimleriyle yeniden başkan seçilmiştir. 1998 yılındaki ekonomik krizin¹⁵ ardından tamamen otoritesini kaybeden Yeltsin, 31 Aralık 1999 akşamı televizyonda yaptığı konuşmada; istifa ettiğini ve yerine anayasa gereği Başbakan Vladimir Putin'in geçeceğini açıklamıştır.

26 Mart 2000'de yapılan seçimlerden aldığı %52,9'luk oyla Rusya Devlet Başkanı olarak çıkan Putin, 2004 yılında yapılan seçimlerde ise %71'in üzerinde oy alarak, tekrar devlet başkanı seçilmiştir. Bu görevini 2008 yılına kadar sürdürdükten sonra, Rusya anayasası gereği kesintisiz 2 dönemden fazla devlet başkanı olamayan Putin (DEİK, 2012: 3), 2008-2012 döneminde Rusya Başbakanı olmuş, 4 Mart 2012 tarihinde yapılan seçimler sonucu %63,6 oyla Rusya Federasyonu'na 3. kez devlet başkanı seçilmiştir. Putin'in görev yaptığı bu dönemde Rusya ekonomisi hızlı büyüme rakamları yakalamış, ülkenin bağımsızlığı yolunda çok önemli adımlar atılmış, merkezi otorite güçlendirilmiş ve silahlı kuvvetlerde reform başlamıştır (Krickus, 2014).

Sovyetler Birliği döneminde uygulanan merkezi planlamalı ekonomi modelinde göz ardı edilen tüketim malları ve hizmetler sektörü, 1991 sonrası dönemde hızla gelişmeye başlamış ve 1990'da GSYH'nin %36'sını oluşturan hizmetler sektörü, 1995'ten sonra GSYH'nin %55'inden fazlasını üretir hale gelmiştir (VANSTO, 2015: 5).

¹⁵ Rusya'nın Ağustos 1998'de dış ülkelere olan borçlarını zamanında ödeyemeyeceğini (moratoryum) ilan etmesi.

Rusya ekonomisine ilişkin başlıca makroekonomik büyüklükler Tablo 9’da yer almaktadır. Bu tabloda, Rusya Federasyonunun kurulduğu dönemdeki verilerin de görülebilmesi ve zamanla yaşanan değişimlerin daha rahat izlenebilmesi açısından 1992 yılı ve sonrasına ait, erişilebilen verilere yer verilmiştir. Tabloda – işareti ile gösterilen yerlerdeki verilere ulaşamamıştır.

Tablo 9: Rusya Ekonomisine İlişkin Başlıca Makroekonomik Büyüklükler

	GSYH (Milyar Dolar)	Ekonomik Büyüme Oranı (%)	Nüfus (Milyon Kişi)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar)	İhracat (Milyar Dolar)	İthalat (Milyar Dolar)	Petrol İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	Doğal Kaynak İhracatının Milli Gelir İçindeki Payı (%)
1992	460.3	-14.5	148.7	3095.7	-	-	-	8.1
1993	435.1	-8.7	148.5	2929.5	-	-	-	7.8
1994	395.1	-12.6	148.3	2663.4	67.5	50.5	-	7.2
1995	395.5	-4.1	148.4	2665.7	81.1	60.9	-	7.9
1996	391.7	-3.6	148.2	2643.9	88.6	68.8	43.1	9.9
1997	404.9	1.4	147.9	2737.6	88.3	73.6	45.8	8.3
1998	271.0	-5.3	147.7	1834.8	74.9	58.0	39.2	4.6
1999	195.9	6.4	147.2	1330.8	75.7	39.5	41.8	11.6
2000	259.7	10.0	146.6	1771.6	105.6	44.7	50.6	21.8
2001	306.6	5.1	146.0	2100.4	101.9	53.8	51.8	19.5
2002	345.1	4.7	145.3	2375.1	107.3	61.0	52.5	16.9
2003	430.3	7.3	144.6	2975.1	135.9	76.1	54.5	17.2
2004	591.0	7.2	144.1	4102.4	183.2	97.4	54.7	16.7
2005	764.0	6.4	143.5	5323.5	243.8	125.4	61.8	19.4
2006	989.9	8.2	143.0	6920.2	303.6	164.3	62.9	19.5
2007	1299.7	8.5	142.8	9101.3	354.4	223.5	61.4	16.4
2008	1660.8	5.2	142.7	11635.3	471.6	291.9	65.7	18.1
2009	1222.6	-7.8	142.8	8562.8	303.4	191.8	66.7	14.2
2010	1524.9	4.5	142.8	10675.0	400.6	248.6	65.6	13.9
2011	2051.7	5.3	143.0	14351.2	522.0	323.8	67.0	16.1
2012	2210.3	3.7	143.2	15434.6	529.3	335.4	70.9	15.2
2013	2297.1	1.8	143.5	16007.1	521.8	341.3	71.2	13.4
2014	2063.7	0.7	143.8	14125.9	496.8	307.9	69.9	13.4
2015	1368.4	-2.8	144.1	9329.3	341.4	193.0	63.0	10.0
2016	1284.7	-0.2	144.3	8748.4	281.9	191.6	47.2	11.5
2017	1577.5	1.5	144.5	10743.1	353.1	237.8	48.2	-

Kaynak: World Bank (2018a, 2018b, 2018c, 2018d, 2018e, 2018g, 2018h, 2018j).

Tablo 9'daki verilere göre; Rusya 2017 yılı itibariyle 1577.5 milyar Dolarlık GSYH'si ile dünyanın 12. büyük ekonomisi durumundadır (Değirmenci, 2018). Ekonomik büyüme oranları 1990 lı yıllarda oldukça oynaklık gösteren Rusya, 2000 sonrası dönemde görece daha istikrarlı büyüme rakamlarına ulaşmıştır. İlginç bir şekilde 1992'de 148.7 milyon olan nüfus, zaman içinde azalarak 2008 yılında 142.7 milyon kişiye kadar gerilemiş, sonrasında kısmen artarak 2017 yılında 144.5 milyon kişi olmuştur. Bu nüfusuyla Rusya dünyanın 9. ülkesidir (Index Mundi, 2018c). Nüfusta 1992-2008 döneminde yaşanan azalmanın bir nedeninin de bu ülkeden, başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer ülkelere yaşanan göçler olduğu değerlendirilmektedir. 1992'de 3000 Dolar civarında olan kişi başına düşen milli gelir, 1998 krizinin etkisiyle 1999'da 1330.8 Dolara kadar gerilemiş, 2000 yılı sonrasında artmaya başlamış ve 2013 yılında 16000 Doları aşmıştır. 2017 yılı itibariyle Rusya'da kişi başına düşen milli gelir ortalama 10743.1 Dolar civarındadır.

1994 yılında sadece 67.5 milyar Dolar olan ihracat, zaman içinde artarak 2012 yılında 529.3 milyar Dolara kadar yükselmiştir. Rusya, 2017 yılındaki 353.1 milyar Dolarlık ihracatı ile dünyanın en büyük 15. ihracatçısı konumundadır (Index Mundi, 2018a). Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük 2. petrol ihracatçısı (Index Mundi, 2018b) olan Rusya'nın ihracatının ortalama %50'den fazlası petrol satışından gelmektedir. Rusya'nın toplam doğal kaynak (petrol, doğal gaz, maden ve orman ürünleri) ihracatı, milli gelirinin %10'undan fazlasını oluşturmaktadır. 1994 yılında 50.5 milyar Dolar olan ithalat ise 2013 yılında 341.3 milyar Dolara kadar yükselmiş, 2017 yılında 237.8 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Ekonomisi dış ticaret fazlası veren Rusya, bu konuda dünyadaki sayılı ülkelerden biridir. Son yıllarda yüksek düzeylerde seyreden petrol fiyatları ve elverişli ticaret hadlerinin de Rusya'nın elde ettiği güçlü büyüme üzerinde önemli etkilerinin olduğu değerlendirilmektedir (VANTSO, 2015: 5).

2.4. Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırım

2000 öncesi dönemde Rusya’nın yeterince DYY çekememesinin en önemli nedenlerinden biri; yerli firmaları koruyabilmek için yabancı yatırımcılara uygulanan yüksek vergilerdir. Bu yüksek vergi oranları ülkeye yabancı yatırımcı gelmesini sınırlandırdığı gibi, ülkenin vergi geliri tahsilatını da düşürmüştür. Bergsman, Broadman ve Drebertsov (2000: 2), bu sorunların aşılabilmesi için Rusya’nın Dünya Ticaret Örgütü standartlarını benimseyerek, yatırımcılar arasında yerli ve yabancı ayırımına gitmekten vazgeçmesinin gerektiğini ve hukuksal uyumsuzluklarda yabancı yatırımcılara Uluslararası Tahkim’e gidebilme yollarının açılmasının gerektiğini ifade etmiştir. Yazarlar ayrıca mülkiyet haklarının güçlendirilmesinin, yabancı yatırımcılar için kayıt prosedürlerinin basitleştirilmesi, şeffaf ve kurallara dayalı hale getirilmesinin ve ticari olmayan temel riskleri kapsayan garanti planlarının genişletilmesinin gerektiğini belirtmişlerdir.

1990’lı yıllarda gelen DYY, Rusya’nın büyüklüğü ve ekonomik potansiyeline oranla düşük kalmıştır. Bu dönemde ülkede yaşanan ekonomik belirsizlikler, siyasi istikrarsızlıklar, ağır vergi yükü, yasalardaki boşluklar (güçlü mafya yapılanmaları) ve ülkedeki iş ortamını olumsuz yönde etkileyen düzenlemeler ülkeye DYY girişini sınırlandıran etmenler olmuştur. 2000’li yılların başında Putin’in göreve gelmesiyle birlikte ülkede yakalanan siyasi istikrar ve güven ortamı, Rusya’ya DYY girişinde önemli artışlar görülmesini sağlamıştır (TETSİAD, 2017: 21).

Rusya, gerek ülkesine gelen DYY, gerekse yurttaşlarının diğer ülkelere yaptıkları doğrudan yatırımlar yönünden, DYY’de dünya genelinde ilk sırada yer alan Çin ile rekabet edebilecek ölçüde bir ülkedir. Dünyanın en önemli petrol, doğalgaz ve kömür rezervlerine sahip, geniş yüzölçümü ve yağışlı iklimi sayesinde önemli orman ürünleri ihracatçılarından biri olan Rusya, dünya çapında yıldızı parlayan ülkelerden biridir. Sahip olduğu 143 milyon kişilik nüfusu ve diğer Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelerle olan yakın ticari ilişkileri, Rusya’ya yatırım yapacak yabancı firmalara oldukça geniş bir pazar imkânı sunmaktadır.

Ayrıca kiři başına dūřen milli gelirinin ve yurttaşlarının refah dūzeyinin sūrekli artıyor olması, bu ũlke vatandaşlarının lũks yabancı ũrũnlere olan talebini de uyarmaktadır. ũlkenin sahip olduğu gelişmiş ulaşım ve telekomũnikasyon altyapısı, ulaştırma ve lojistik altyapısının yenilenmesine yŕnelik çabalar, yabancı yatırımcıların altyapı sorunu yaşamalarını ŕnleyecektir. Ayrıca sahip olduğu bũyũk miktardaki doğal kaynaklar (en başta petrol, doğalgaz, temiz su), iyi eğitimli ancak çok gŕrece pahalı olmayan iřgũcũ, bu ũlkenin cazibesini artırmaya devam etmektedir (Fabry and Zeghni, 2002: 292-295).

Rusya’da DYY yapmak isteyen firmalara; ulusal gũvenliėi tehdit edebilecek alanlarda sınırlamaya gidilebilmektedir. Doğal kaynaklar, enerji, ulaştırma, iletişim ve savunma sanayine yapılacak yabancı yatırımlar için Rusya Hũkũmeti’nden ŕzel izin almak gerekirken, yabancı şirketlerin, yerli bir şirketin çoğunluk hisselerini devralmasına izin verilmektedir. (TEB, 2018).

Rusya ekonomisi genel olarak bũyũk ŕlekli sanayi kuruluşlarının hâkimiyeti altındadır. Kũũk ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) GSYH’ye katkıları %10-15 aralığındadır. Oysa gelişmiş ũlkelerde bu oran %50’nin ũzerindedir. Rusya’daki bu durumun temel nedenleri; yoğun vergi uygulamaları ve karmaşık hukuki dũzenlemelerdir (VANSTO, 2015: 6). Rusya’nın daha fazla DYY çekebilmesi için ŕncelikle bu sorunları ŕzmesi gerekmektedir.

2.4.1. Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırımları Arttırıcı Reformlar

Mihail Gorbaçov dŕneminde başlayan ekonomik ve siyasi olarak dışa açılma faaliyetlerine, Sovyetler Birliğinin 1991’de dağılmasının ardından Boris Yeltsin dŕneminde hız veren Rusya, serbest piyasa ekonomisi uygulamalarına geçiş ve diğer ũlkelerle siyasi ve ekonomik işbirliklerini artırma alanlarında ŕnemli mesafeler katetmiştir.

Bu süreçte ülkesinin yeniden imar edilmesi, ulaşım ve bilgi-iletişim teknolojilerinin yenilenmesi, SSCB döneminden kalan eski teknoloji ve verimsiz fabrikaların revizyonu ve ülkenin yüksek teknoloji sermaye stokunun artırılması alanlarında ülkesine gelebilecek yabancı yatırımcılara önemli kamu teşvikleri sunmuştur.

2.4.1.1. Küreselleşme Çalışmaları

2.4.1.1.1. Ülke Politikalarında Değişim

Rusya, 1985’lerde başlattığı liberilizasyon çalışmalarına SSCB’nin dağılmasından sonra hız vermiş, uluslararası ticari faaliyetleri artırabilmek için gümrük vergilerini düşürmüş, miktar kısıtlamalarını azaltmış, ulusal parasını konvertibl (diğer para birimleriyle rahat değiştirilebilir) hale getirmiştir. Yabancı yatırımcıların pek çok sektörde tamamen veya Rus firmalarla ortaklık şeklinde yatırım yapmasına izin vermeye başlamıştır. Ayrıca DYY yapacak firmalara yönelik onay işlemlerini hızlandırmış, bürokratik işlemleri azaltma yoluna gitmiştir (Bergsman, Broadman ve Drebensov, 2000: 6).

1991 sonrası dönemde Rusya’daki ekonomik faaliyetlerin çerçevesi hızla değişmeye başlamış, merkezi planlamalı ekonomik modelde, serbest piyasa ekonomisine geçiş yaşanmıştır. Uygulanmakta olan dış ticaret politikası ve güvenlik politikaları da değiştirilmiş, öncesinde yabancı yatırımcılara kapalı olan birçok sanayi ve hizmet sektörü yabancı yatırımcılara açılmıştır.

Bağımsızlığının ardından yaşanan iç siyasi sorunlar nedeniyle Rusya’nın yabancı yatırım çekmesi biraz gecikmeli olarak başlamıştır. Bu nedenle farklı dönemlerde görev yapan Rus hükümetleri, doğal kaynaklarının yanında, yabancılara tanıdıkları teşviklerle de ülkelerinin yatırım ortamını cazip hale getirmeye çalışmışlardır.

Rusya, 140 milyonun üzerindeki nüfusu, iyi eğitimli işgücü, geniş coğrafi alanları, sahip olduğu hammadde ve enerji kaynakları ile çok sayıda yabancı yatırımcıya iş fırsatları sunmaktadır (VANSTO, 2015: 6-10).

2.4.1.1.2. Firmalar Düzeyindeki Değişimler

Liberilizasyon ve küreselleşme çabaları kapsamında çok sayıda Rus firması, yabancı firmalarla birlikte ortak yatırımlar yapmaya, onların yerli partneri veya stratejik ortağı olmaya yönelik adımlar atmışlar, yönetim biçimlerini ve işleyişlerini dünya standartlarına uygun hale getirme çabası içine girmişler ve bu yolla dünya çapında rekabet avantajlarını en üst düzeye çıkarmaya gayret etmişlerdir (Bergsman, Broadman ve Drebenstov, 2000: 6). Bu yolla dünya genelinde rekabet edebilecek kalite ve fiyatta üretim yapma imkânı elde eden Rus firmalar, zamanla kendileri de diğer ülkelerde DYY yapmaya başlamışlardır.

2.4.1.1.3. Teknolojik Yenilenme

Dünyaya açılmaya ve uluslararası firmalarla rekabet etmeye çalışan Rusya, 1990 sonrası dönemde bilişim sektörüne, bilgisayar destekli üretim teknolojilerine, ülkesinin bilgi-iletişim altyapısını güçlendirmeye özel bir önem vermiştir. Bu sayede Rusya, gelecek yabancı yatırımcılara daha iyi altyapı hizmetleri ve nitelikli işgücü sunmasının yanında, yerli firmalarının yabancı yatırımcılarla entegre olma sürecini de hızlandırmıştır (Bergsman, Broadman ve Drebenstov, 2000: 6). Zaten SSCB döneminde de uzay mekiği gönderebilecek kadar ileri teknolojiye sahip bulunan Rusya'nın teknoloji alanında yaptığı atılımlar, politika değişimleri ve firma çabalarıyla birbirini bütünler nitelikte olmuştur.

Küreselleşme çabaları Rusya'ya pek çok alanda olumlu katkılar sağlamıştır. Bunlar arasında; ülkeye daha fazla DYY çekme, üretimde verimlilik artışı, küresel ticarete rekabet gücü elde edilmesi ve bütün bunların sonucunda 2000 sonrası dönemde elde edilen gelir ve ekonomik büyüme artışları sayılabilir.

Gerek 1990'lı yıllarda ülkeyi yöneten Yeltsin, gerekse 2000'den sonra yönetimi devralan Putin, Rusya'nın eskiyen teknolojisinin yenilenebilmesi, istikrarlı ve yüksek bir ekonomik büyüme hızına ulaşılması ve yaklaşık 148 milyar Dolar olan dış borçların ödenebilmesi için yabancı yatırımlara büyük önem vermiştir (VANSTO, 2015: 4).

2.4.1.2. Avrupa Birliği ile İmzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması

Ural Dağlarının batısında kalan bölgeleri Avrupa kıtasında yer alan Rusya, kendisini bu yönüyle Avrupalı saymakta ve kendisini, Putin'in 24 Nisan 2005'te Rus televizyonunda yaptığı "Ulusun Durumu" konuşmasında "Rusya, daima Avrupa'nın en büyük ülkesi olmuştur ve öyle de kalacaktır" (DEİK, 2012: 6) cümleleriyle ifade ettiği gibi, Avrupa'nın en büyük ülkesi olarak görmektedir. AB ülkelerine petrol ve doğalgaz satışından önemli gelirler elde eden Rusya, 1994 yılında AB ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalayarak, dış ticaretini garanti altına almaya ve ülkesine gelecek yabancı yatırımcılara kapılarını açık tutmaya gayret etmiştir. Aralık 2007'de süresi dolan Ortaklık ve İşbirliği anlaşması yenilenmiş, 2011 yılında AB ülkeleriyle Rusya arasında sadeleştirilmiş vize rejimi devreye sokulmuştur (İTKİB, 2012: 4-6). Böylece Avrupalı ve Rus yatırımcıların ve iş insanlarının daha kolay gelip gidebilmelerinin yolu açılmıştır.

2.4.1.3. Ulusal Doğrudan Yatırım Kurumu'nun Kurulması

2001 yılında kurulan Ulusal Doğrudan Yatırım Kurumu (National Agency for Direct Investment: NADI) uluslararası firmalar ve organizasyonlar arasında iş geliştirme ve yatırım hizmetleri için tek elden hizmet sunmak üzere hayata geçirilmiştir. NADI'nın kuruluş amaçları arasında; Rusya'da yatırım yapacak yabancı firma temsilcilerine ilk elden bilgi aktarmak, finansal belirsizlikleri (şeffaf olmama durumlarını) ortadan kaldırmak, uygun yatırım ortamlarının tespit edilmesine eşlik etmek, piyasa araştırması, yerli partner tespiti, yasal ve vergisel

avantajlar konularında onlara destek olmak ile yerel firmaların sınırlı yönetim yeteneklerini, dil ve kültürel engelleri ortadan kaldırmak yer almaktadır (Vdovin, 2018).

2.4.1.4. Özel Ekonomik Bölgeler Yönetimi Federal Ajansı'nın Kurulması

Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Özel Ekonomik Bölgeler Yönetimi Federal Ajansı (The Federal Agency for Management of Special Economic Zones: RosOEZ), 22 Temmuz 2005'te Vneshstroyimport Dış Ekonomik Birliği'nin (Foreign Economic Association Vneshstroyimport) dönüştürülmesiyle kurulmuştur. Temel amacı Rusya Federasyonu'nda imalat sanayi, Araştırma ve Geliştirme (Ar&Ge), turizm ve rekreasyon (eğlence aktiviteleri) yaratmak olan RosOEZ, Rusya Borsası'nda işlem gören bir şirket konumundadır. Yabancı yatırımcılarla yaptığı işbirlikleri sayesinde 2005-2011 döneminde Rusya'da 43 milyar Dolarlık DYY yapılmasını sağlayan RosOEZ, Rusya ekonomisinde yüksek teknolojili ürünler ve üretim süreçleri geliştirilmesinde, ithal ikamesine yönelik endüstrilerin oluşturulmasında, turizm ve sağlık tesislerinin oluşturulmasında aktif rol oynamaktadır (RosOEZ, 2018).

2.4.1.5. İnşaat / Konut Seferberliği

2000'li yıllarda halkının %30'u elektrik ve suyu olmayan konutlarda yaşayan Rusya, başlattığı konut seferberliği ile ülkesini hızla imar etmeye başlamıştır. Başta Moskova olmak üzere ülke genelinde modern hava limanı, iş merkezleri, yol, altyapı çalışmaları ve konut inşasına özel bir önem verilmeye başlanmıştır. Bu işlemler için başta Türkiye olmak üzere çok sayıda ülkeden yabancı yatırımcılar Rusya'ya yönelmişlerdir. Gelen yabancı yatırımların da katkısıyla Rusya'daki inşaat sektörü 2002'de %2.7, 2003'te %14.4, 2004'te %10.6, 2005'te %10.5, 2006'da %13.2 büyümüştür. Halkın konut ihtiyacının karşılanabilmesi için Hükümet tarafından Mortgage Kredileri ve Direkt Harcamalar Ajansına ayrılan yıllık 20 milyar Ruble'lik

fon, 2004 yılında 4 kat arttırılarak yıllık 100 milyar Ruble'ye çıkartılmıştır. Bu sayede konut projeleri yıllık %50 gibi oldukça yüksek oranlarda büyümeye başlamıştır (DEİK, 2012: 13). 2014 yılında Rusya'nın Krasnodar bölgesindeki Soçi kentinde düzenlenen kış olimpiyatları için 12 milyar Dolar tutarında yatırım gerçekleştirilmiştir (BBC, 2014). Bu teşvikler zaman içinde Rusya'da yabancı yatırımları artıran en önemli faktörlerden olmuştur.

2.4.1.6. Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütüne Girmesi

22 Ağustos 2012'de 156. üye ülke olarak Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) girmesiyle birlikte Rusya'nın dünya ekonomisiyle bütünleşme derecesi artmış, ülkenin yabancı yatırımcılar için çekiciliği yükselmiştir. DTÖ'ye girmesi Rusya'nın dünya ekonomisine uyum sağlamasını kolaylaştırmış ve küresel ticaret kurallarının bu ülkede de geçerli olmasının yolunu açarak, yabancı yatırımcılara güven vermiştir. DTÖ üyeliği aynı zamanda Rusya'nın uluslararası dış ticaret kurallarının belirlenmesi sürecinde söz sahibi olmasında da olanak sağlamıştır.

DTÖ'ye girilmesiyle birlikte Rusya tarafından ithalattan alınan vergiler düşürülmüş, uluslararası ticaret sistemiyle entegrasyonu sağlayıcı teknik düzenlemeler yapılmış, dış ticaretle ilgili işlemler basitleştirilmiş, fikri mülkiyet haklarında iyileşmeler sağlanmıştır. Bu gelişmeler, Rusya'nın iş çevresini genişletmiş, iş yapma ortamını iyileştirmiş, dış ticareti kolaylaştırmış ve daha fazla yabancı yatırım çekilmesine olanak sağlamıştır. Rusya, DTÖ üyesi olabilmek için gerçekleştirdiği reformlar ve bu üyeliğin sağladığı yasal güvenceler sayesinde, yabancı yatırımcılar için daha cazip hale gelmiştir (VANSTO, 2015: 15).

2.4.1.7. Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütünün Kurulması

Rusya, DTÖ'ye girişiyle elde ettiği cazibeyi, Avrasya Ekonomik İşbirliği ile daha da yükseltmeyi hedeflemektedir. Kazakistan, Belarus, Rusya, Ermenistan ve Kırgızistan arasında 29 Mayıs 2014 tarihinde imzalanan ve 2015 yılı Ocak ayında yürürlüğe giren Avrasya Ekonomik İşbirliği Anlaşması, bu ülkelerdeki ticaret ve

yatırımları artırmak için atılan önemli bir adımdır. Rusya 1 Ocak 2018’de Avrasya Ekonomik İşbirliği örgütünün başkanlığını da üstlenmiş bulunmaktadır. Bu İşbirliği Örgütü ile Rusya, Avrupa Birliği’ne (AB) benzer bir ekonomik ve siyasi yapı oluşturmayı da amaçlamaktadır (Menkiszak, 2015: 16-17; 31).

2.4.1.8. Uzak Doğu Ülkelerine Yönelik Teşvikler

Rusya, ekonomisinin deniz aşırı kaynaklara bağılılığını azaltabilmek amacıyla bazı Uzak Doğu Ülkelerine yönelik özel vergi rejimleri uygulayarak, sermayenin yurtdışına kaçışını önlenmeye ve yatırımları ülkeye çekmeye çabalamaktadır. Özellikle artan petrol fiyatları nedeniyle Rusya’nın Sibiryâ bölgesine yer alan petrol ve doğal gaz yataklarının işlenmesi artık işlenebilir hale gelmiştir. Rusya bu bölgeleri Uzak Doğulu yatırımcılara açarak, ülkesinin enerji üretim hacmini ve enerji ihracatından elde ettiği geliri artırmak istemektedir. Bu kapsamda Sibiryâ’nın batı yakasında yer alan Vladivostok kenti ve limanı, dünyanın yeni enerji ve finans merkezi olmaya aday durumdadır. Bu kapsamda Uzak Doğu’lu (Çin, Japonya, Güney Kore ve Hindistan’lı) yatırımcılara 2.5 dönüme kadar (ihtiyaca göre arttırılabilir) ücretsiz arazi tahsisi ve bazı yatırım teşvikleri sunmaktadır. Rusya, teşvikler karşılığında bu yatırımcılara; Rus çevre mevzuatına uygun üretim yapmalarını, çalışanların %80’inin Rus vatandaşı olması, uzmanlık gerektiren alanlarda Rus işçilere ücretsiz eğitim verilmesi ve zamanla bütün çalışanların Rus işçilerden oluşmasının sağlanması gibi ön koşullar koymaktadır (Russia-Briefing, 2017).

2.4.1.9. İş Yapma Kolaylığında Yaşanan İyileşmeler

Rusya, ülkesindeki iş ortamını iyileştirebilmek ve daha fazla yabancı yatırımcı çekebilmek için ticari işlemlerdeki ve ülke yönetimindeki saydamlığı /şeffaflığı artırmaya büyük önem vermektedir. Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev, 2011 yılında kurulan ve Türkiye’nin de dâhil olduğu 64 üyeli “Açık Yönetim Ortaklığı” na katılmayı planladıklarını ifade etmiştir. Bu ortaklığın hedefi; birliğe üye ülke yönetimlerini daha açık, daha hesap verebilir ve vatandaşlarının

ihtiyaçlarına daha duyarlı hale getirebilmek için yapacakları reformlarda, kendilerine danışmanlık yapmaktır. Rusya, ilk kez Nisan 2012’de Birliğe katılmak istediğini belirtmiş ve Birliğe katılmak için gerekli ulusal eylem planını hazırlamıştır (VANSTO, 2015: 7).

Dünya Bankası’nın yayınlamış olduğu “Doing Business” raporuna göre, iş yapma kolaylığı yönünden 2012’de 120. sırada yer alan Rusya, 2013’te 112, 2014’teyse 92. sıraya yükselmeyi başarmıştır. Vergi ödeme ve sözleşmelerin uygulanması açısından da ilerlemeler kaydeden Rusya, yabancı yatırımcıları çekmede daha iyi pozisyona gelmiştir. Aradan geçen sürede yaptığı reformlar ve elde ettiği ekonomik ve siyasi istikrar sayesinde Rusya 2018 Doing Business Raporunda ise 35. sıraya yükselmiştir (TEB, 2018). 2018 yılı Doing Business Raporunda yatırımcıların korunmasına yönelik konularda Rusya ve diğer bazı önemli ülkelerin konumları Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10: Yatırımcıların Korunması Konusunda Ülkelerin Karşılaştırılması

	Rusya	Doğu ve Orta Asya Ülkeleri	ABD	Almanya
İşlem Şeffaflığı Endeksi	6	7	7	5
Yönetici Sorumluluğu Endeksi	2	5	9	5
Hissedarların Gücü Endeksi	8	6	4	8
Yatırımcı Koruma Endeksi	6	6.4	6.5	6

Kaynak: TEB (2018).

Tablo 10’da işlem şeffaflık endeksinin yüksek olması, işlem koşullarının daha şeffaf olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle bakıldığında Rusya’nın Almanya’dan daha şeffaf olduğu, Asya Ülkeleri ve ABD’nin ise gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Yönetici sorumluluğu endeksinin yüksek olması, ülkeleri yöneten yetkililerin, politika uygulamalarının sonuçlarından sorumluluklarının fazla olduğunu göstermekte olup, bu noktada Rusya’nın diğer ülkelerin belirgin biçimde gerisinde

kaldığı dikkati çekmektedir. Hissedarların gücü endeksinin yüksek değerler alması, yatırımlardaki hak sahiplerinin yasal önlem almalarının kolaylaştığını ifade etmekte olup, Rusya'nın bu noktada Almanya ile aynı seviyede, Asya Ülkeleri ve ABD'nin önünde yer aldığı görülmektedir. Yatırımcı koruma endeksinin yüksek puanlar alması, ilgili ülkede yatırımcıların korunma düzeylerinin yüksekliğinin bir göstergesi olup, Rusya'nın bu alanda da çağdaş ülkelerle benzer bir konumda olduğu görülmektedir. Bütün bu gelişmeler Rusya'yı yabancı yatırımcılar açısından güvenilir bir ülke haline getirmiştir.

1.4.1.10. Bölgesel Teşvikler

Rusya, Moskova ve Skolkovo isimli şehirlerini inovasyon kenti olarak tasarlamakta, bu şehirleri yüksek teknoloji iş alanları olarak ön plana çıkarmaktadır. Buralarda bilişim teknolojileri, enerji verimliliği, biyomedikal, uzay ve nükleer teknolojiler alanında faaliyet gösterecek girişimcilere, araştırmacılara ve yatırımcılara önemli avantajlar sunulmaktadır.

Oluşturulan çok sayıdaki özel yatırım bölgelerinde faaliyet gösterecek küçük ve orta boy işletmelere (KOBİ), vergisiz veya düşük vergili üretim yapma, ücretsiz arazi tahsis, işgücü maliyetlerinde indirim gibi fırsatlar sunulmaktadır. Özellikle ülkenin Komi ve Smolenskileri gibi bölgelerinde yer alan üst düzey gelişme bölgelerinde (Advanced Development Zones) tarım, tekstil, kimyasal, ilaç, mobilya, telekomünikasyon, eğitim, bilim, teknoloji, Ar&Ge ve bilgi teknolojileri alanlarında faaliyet gösterecek firmalara önemli kolaylıklar, vergi kredileri vb. sunulmaktadır (Taxsummaries, 2018).

Rusya'da 18 adet Gelişmiş Kalkınma Bölgesi (Territory of Advanced Development) kurulmuş olup, bu bölgelerde yatırım yapacak yabancı firmalardan ilk 5 yıl kurumlar vergisi alınmayacak olup, sonraki 5 yıllık sürede bu vergi %12 olarak uygulanacak, daha sonra %20'ye yükseltilecektir. Katma değer vergisi %18 olup, emlak vergisi ilk 5 yıl için %0, ikinci 5 yıl için %1.1, sonrasında %2.2 olacaktır. Arazi vergisi ilk 5 yıl için %0, sonrasında %1.5, sosyal güvenlik sistemi ödemesi ilk

10 yıl için %7.6, sonrasında %30 olacaktır. Maden çıkartma vergisi ilk 2 yıl için %0 olu, sonraki her 2 yılda bir %20 artacaktır (McKenzie, vd. 2017).

1.4.1.11. Uluslararası Finans Merkezi Olma Çabaları

Rusya, özellikle Moskova'yı dünya çapında bir finans merkezi haline getirmeye çalışmaktadır. Son yıllarda elde edilen siyasi ve ekonomik başarılar, bilişim teknolojilerinin yaygınlaştırılmasına yönelik altyapı çalışmaları, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle olan yakın işbirlikleri ile Rusya, dünyanın sayılı finans merkezlerinden bir haline gelme yolunda ilerlemektedir.

Ayrıca Rusya Paramentosu Duma, Temmuz 2007'de çıkarmış olduğu bir yasa ile DYY'nin Rusya Fdereasyonunun ulusal güvenliği ve ekonomik kalkınması için stratejik öneme sahip olduğunu karar bağlamıştır (Souza, 2008: 5).

2.4.2. Rusya'nın Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri

Rusya'ya gelen DYY miktarı Tablo 11'de yer almaktadır. Rusya'ya ait verilere 1992 yılından itibaren erişilebildiği için tablodaki veriler bu tarihten başlatılmıştır.

Tablo 11: Rusya'nın DYY Verileri

	Dünya Genelinde Gerçekleşen DYY Miktarı (Milyar Dolar)	Gelişmekte Olan Ükelere Giden DYY Miktarı (Milyar Dolar)	Rusya'ya Gelen DYY Miktarı (Milyar Dolar)	Rusya'ya Gelen DYY'nin Dünya DYY'si İçindeki Payı (%)	Rusya'ya Gelen DYY'nin Gelişmekte Olan Ükelere Gelen DYY İçindeki Payı (%)
1992	162.9	53.5	1.2	0.7	2.2
1993	220.1	75.7	1.2	0.6	1.6
1994	254.9	102.4	0.7	0.3	0.7
1995	341.5	117.8	2.1	0.6	1.8
1996	388.8	147.1	2.6	0.7	1.8
1997	481.5	185.4	4.9	1.0	2.6
1998	690.7	175.0	2.8	0.4	1.6
1999	1076.3	216.2	3.3	0.3	1.5
2000	1358.6	231.6	2.7	0.2	1.1
2001	772.7	216.0	2.8	0.4	1.3
2002	589.8	166.2	3.4	0.6	2.1
2003	550.6	194.9	7.8	1.4	4.0
2004	692.6	261.8	15.3	2.2	5.8
2005	948.9	331.5	14.4	1.5	4.3
2006	1403.5	403.3	37.4	2.7	9.3
2007	1893.8	522.4	54.9	2.9	10.5
2008	1485.2	577.7	75.9	5.1	13.1
2009	1179.1	461.0	27.8	2.4	6.0
2010	1371.9	628.5	31.7	2.3	5.0
2011	1567.7	663.9	36.9	2.4	5.6
2012	1574.7	651.5	30.2	1.9	4.6
2013	1425.4	648.5	53.4	3.7	8.2
2014	1338.5	685.3	29.2	2.2	4.3
2015	1921.3	744.0	11.9	0.6	1.6
2016	1867.5	670.2	37.2	2.0	5.5
2017	1429.8	670.7	25.3	1.8	3.8

Kaynak: UNCTAD (2018a)'den alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Not: Tablodaki bölümlleme, Putin'in devlet başkanı olduğu 2000 yılını temel almaktadır.

Tablo 11'den de görüldüğü üzere; 1992-1994 döneminde 1 milyar Dolar civarında olan DYY girişi, 1997 yılında 4.9 milyar Dolara yükselmişse de 1998 Rusya borç krizinin etkisiyle tekrar düşmüştür. 1992-2000 döneminde Rusya'ya gelen toplam DYY miktarı sadece 18.8 milyar Dolar olup, bu miktar ulusal yatırımların sadece %5'ini oluşturmaktadır (Öğütçü, 2002: 3). 2000 yılından itibaren hızla artmaya başlayan DYY girişi, 2004 yılında 15.3, 2006'da 37.4, 2007'de 54.9 milyar Dolara çıkmış, 2008 yılında 75.9 milyar Dolar ile (GSYH'nin % 4.5'i) rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Böylece Rusya 2008 yılında dünyada gerçekleşen DYY akımlarının %5.1'ini, gelişmekte olan ülkelere giden DYY'nin de %13.1'ini çekmeyi başarmıştır. Bu yönüyle Rusya 2008 yılında gelişen pazarlar içinde Çin'den sonra en fazla DYY çeken ülke olmuştur.

Küresel krizin olumsuz etkisine bağlı olarak 2009 yılında ülkeye giriş yapan DYY, 2008 yılına göre yaklaşık %63.4 oranında gerileyerek 27.8 milyar Dolara inmiştir. 2010 yılında 31.7 milyar Dolar olan DYY girişi, 2011 yılında 36.9, 2013 yılında ise 53.4 milyar Dolar olmuştur.

Ukrayna ve Batı ülkeleri ile yaşanan jeopolitik gerginlik ve ülkede sürmekte olan ekonomik kriz nedeniyle, Rusya'ya gelen DYY miktarı 2014-2015 döneminde hızla azalmıştır. 2015 yılında Rusya'ya gelen DYY miktarı, bir önceki yıla oranla %59.3 oranında azalarak 11.9 milyar Dolara düşmüş, 2016 yılında tekrar toparlanarak 37.2 milyar Dolara ulaşmıştır. 2017 yılında ise Rusya, dünya DYY'sinin %1.8'ini, gelişmekte olan ülkelere giden DYY'nin %3.8'ini çekerek 25.3 milyar Dolarlık DYY'ye ev sahipliği yapmıştır.

2003 yılına kadar dünya DYY'sinin %1'inden azını, gelişmekte olan ülkelere giden DYY'nin %4'ten azını çekebilen Rusya, bu tarihten sonra dünyadaki DYY'nin ortalama %2'sini, gelişmekte olan ülkelere giden DYY'nin ise ortalama %6'sını çeker duruma gelmiştir.

Rusya Federasyonu Merkez Bankası verilerine göre bu ülkeye gelen DYY'nin büyük bölümü, Kıbrıs ve Karayiplerdeki offshore hesapları kaynaklıdır. Bu

durum aslında, Rusya'dan çıkan fonların ülkeye doğrudan yatırım olarak geri döndüğü anlamına gelmektedir. Merkez Bankası verilerine göre DYY stoğunun üçte biri Kıbrıs merkezli yatırımcılardan kaynaklanmaktadır. Rusya'nın dış ticaretinde en fazla paya AB ülkelerinin sahip olmasına rağmen Kıbrıs haricindeki AB ülkelerinin DYY stoğundaki payı yaklaşık %25'tir (TETSİAD, 2017: 21). Sektörler itibariyle Rusya'ya gelen DYY verileri Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12: Rusya'da En Fazla DYY Çeken Sektörler (2017)

Sektör	DYY Miktarı (Milyar Dolar)	Toplam DYY İçindeki Payı (%)
Madencilik ve Taşocakçılığı	4.2	21.4
İmalat Sanayi	4	20.6
Motorlu Taşıtların Tamir ve Ticareti	3	15.5
Finans ve Sigortacılık Sektörü	2.7	14
Emlak Sektörü	1.2	6.5
Diğer	5.5	22
Toplam	25.3	100

Kaynak: Santander (2018).

Tablo 12'den de görüldüğü üzere; Rusya'da 2017 yılı itibariyle en fazla DYY Madencilik ve Taşocakçılığı sektörüne, sonra İmalat Sanayi ve Motorlu Taşıtların Tamir ve Ticareti sektörlerine gelmiştir. Sahip olduğu 144 milyonluk nüfus, devasa doğal kaynaklar, Doğu Avrupa Ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu ile yakın ilişki potansiyeli ile birlikte değerlendirildiğinde, 2017 yılında gelen 25.3 milyar Dolarlık DYY'nin Rusya için oldukça düşük olduğu görülmektedir. Oysa 2017 yılında sadece Çin'in çektiği DYY miktarı 136.3 olup, Hong Kong, Makao SAR ve Tayvan ile birlikte Çin'e gelen DYY miktarı 245.9 milyar Dolar (UNCTAD, 2018a) ile Rusya'nın 10 katına yakındır. Rusya'ya gelen DYY'nin ülkeler itibariyle sınıflandırması verileri Tablo 13'te görülmektedir.

Tablo 13: Rusya'ya En Fazla DYY Gönderen Ülkeler (2017)

Ülke	DYY Miktarı (Milyar Dolar)	Toplam DYY İçindeki Payı (%)
Kıbrıs	6.2	32.7
Lüksemburg	1.9	10.1
Hollanda	1.6	8.8
Bermuda	1.1	5.9
İrlanda	1.1	5.9
Bahamalar	0.9	4.8
ABD	0.7	3.7
Almanya	0.6	3.5
Diğer	4.6	24.6
Toplam	25.3	100

Kaynak: Santander (2018).

Tablo 13'e göre Rusya'ya en fazla DYY yapan ülkeler Kıbrıs, Lüksemburg ve Hollanda'dır. Bu tabloda dikkat çeken nokta; Kıbrıs, Bermuda, İrlanda ve Bahamalar gibi DYY noktasında dünya genelinde çok ismi duyulmayan ülkelerin bu tabloda yer alıyor olmalarıdır. Bu durumun nedeni, bir kısım Rus iş insanlarının varlıklarını çeşitli gerekçelerle (ülkedeki mafya yapılanması, siyasi ve ekonomik istikrarın tam olarak sağlanamamış olması, Ruble'nin sık sık devalüe edilmesi ve Rusya'da uygulanan DYY teşviklerinden yararlanabilmek amacıyla) çıkarmış olmaları ve bu varlıkların tekrar ülkeye DYY biçiminde geliyor olmasıdır (Hanson, 2013: 641-642). Bu tabloda belki en itibar edilecek veriler Hollanda ve Almanya'ya ait DYY verileridir ki onların da oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Rusya'dan çıkan yerli ve yabancı sermaye, uzun yıllardır ülkenin önemli bir sorunu olarak gündemde yer almaktadır. Bu sermaye çıkışlarının ana nedeni; ülkedeki yolsuzluğun büyük boyutlarda olması, mafya türü yapılanmaların gücü ve politik risk algısıdır. Bu durumunun tersine çevrilebilmesi için çaba harcanmaktadır.

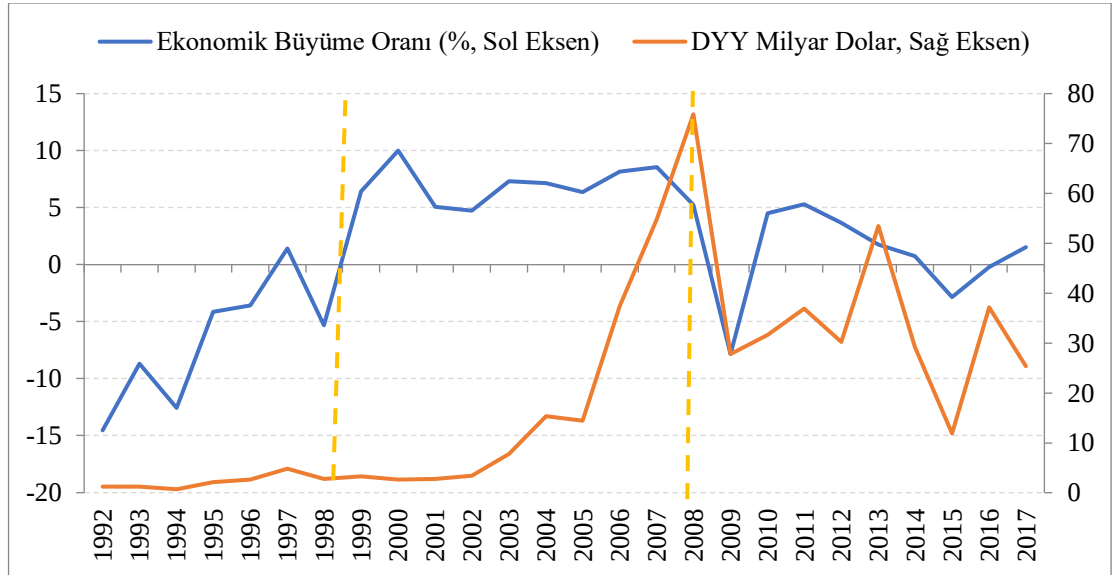
Ancak yüksek yolsuzluk oranı ve kanuni düzenlemelerdeki eksiklikler, Rusya'nın potansiyelini kısıtlayıcı faktörler olarak önemini korumaktadır. Rusya'nın gerçek potansiyel düzeyine ulaşabilmesi için bürokratik kısıtları minimize etmesi,

saydamlığı artırması ve kanuni düzenlemeler yapması oldukça önemlidir (VANSTO, 2015: 9-10).

Ayrıca Rusya’da bankacılık sektörü üzerindeki sıkı denetimler ve katı kurallar da yabancı yatırımcıları bu ülkedeki finans sektörüne yatırım yapmaktan kaçınır hale getirmiştir. Rusya Merkez Bankası’nın farklı gerekçelerle 1200 bankanın çalışma ruhsatını iptal etmiş olması, bu ülkeye gelebilecek yabancı yatırımcılar için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. 2004 yılında başlayan zorunlu rezerv sistemi, yeni kurulan bankaların en az 5 milyon Euro özsermayeye sahip olmasının istenmesi, yerli ve yabancı yatırımcılara yönelik farklı uygulamalar yabancı yatırımcıları tedirgin etmektedir (Öğütçü, 2002: 6).

2.4.3. Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme

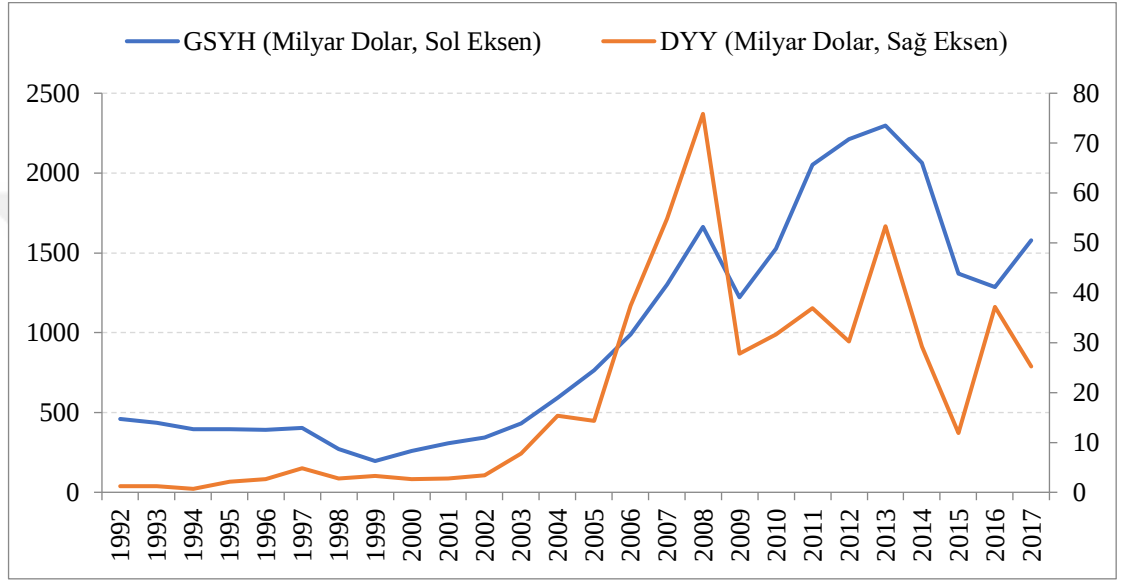
Rusya’da doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler Grafik 3 yardımıyla gözlenebilir.

Grafik 3: Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

Kaynak: UNCTAD (2018a); World Bank (2018b).

Grafik 3'e göre Rusya'da DYY girişleri ile ekonomik büyüme arasında yüksek derecede anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Aralarındaki korelasyon katsayısı 0.36'dır¹⁶. Özellikle 1999-2008 döneminde DYY'deki artış ile ekonomik büyüme arasında daha güçlü bir ilişki görülmekte olup, korelasyon katsayısı 0.56'ya yükselmiştir. DYY ile GSYH arasındaki ilişkiler Grafik 4'te yer almaktadır.

Grafik 4: Rusya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile GSYH Arasındaki İlişkiler

Kaynak: UNCTAD (2018a); World Bank (2018b).

Grafik 4'te genel olarak DYY ile GSYH arasında daha güçlü bir ilişki görülmekte olup, bu değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı 0.78 bulunmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın ampirik analiz kısmında da DYY ile GSYH arasındaki ilişkinin incelenmesi daha akla yatkın olacaktır. Dönemler itibariyle bakıldığında ise 1992-1999 dönemindeki korelasyon katsayısı 0.39 iken, 2000-2017 döneminde 0.67 bulunmuştur. Bu da 2000 sonrası dönemde Rusya'da DYY ile ekonomik büyüme arasında daha yüksek bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

¹⁶ Eviews 9.0 ekonometrik analiz programı yardımıyla yazar tarafından hesaplanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI VE EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Literatür Taraması

Diğer ülkelerde, Türkiye’de ve Rusya’da DYY’nin ekonomik büyümeye olan etkilerinin incelendiği çalışmaların kısa bir özeti, her bir ülke için ayrı başlıklar altında, yayınlanma tarihi sırasına göre buraya alınmıştır.

3.1.1. Diğer Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Olan Etkilerine Yönelik Literatür Özeti

Alfaro (2003), DYY’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, OECD ülkelerinde, 1981-1999 dönemi için sektör ve ülke karşılaştırmalı olarak analiz etmiş ve DYY’den ekonomik büyümeye doğru dikkat çekici bir etkinin olduğunu belirlemiştir. Araştırmacı DYY’nin birincil sektörde (emek yoğun üretim gerektiren tarım, hayvancılık, balıkçılık, orman ürünleri sektörü gibi alanlarda) ekonomik büyümeyi negatif, imalat ve hizmetler sektöründe pozitif etkilediğini, özellikle hizmetler sektöründeki etkinin dikkate değer ölçüde yüksek olduğunu ifade etmiştir.

Alfaro, Chanda, Kalemli-Özcan ve Sayek (2006), DYY’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, finansal piyasalar kanalından araştırmışlar ve iyi gelişmiş finansal piyasaların, DYY’nin ekonomik büyümeyi, geri bağlantı ve etkinleştirme kanalları üzerinden etkilediğini belirlemişlerdir. Küçük dışa açık ekonomilerde DYY’nin nihai ürünler üreterek, işgücünün verimliliğini artırarak ve aramaları üreterek ekonomik büyümeyi etkilediğini, gelişmiş ülkelerde ise firmaların krediye ulaşımını kolaylaştırarak ekonomik büyümeyi desteklediğini ifade etmişlerdir.

Behname (2012), DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Güney Asya ülkelerinin 1977-2009 dönemi verilerini kullanarak IPS panel birim kök testi ve

Hausman testine dayalı rassal etkiler modeli yardımıyla araştırmış ve DYY, beşeri sermaye, ekonomik altyapı ve sabit sermaye stokunun ekonomik büyümeyi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı biçimde, nüfus, teknoloji açığı ve enflasyonun ise ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini tespit etmiştir.

Leitao ve Rasekhi (2013), Portekiz ekonomisinde DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, 1995-2008 dönemi verilerini kullanarak, Portekiz'in diğer ülkelerle olan dış ticaretini de kullanarak panel veri analizi yöntemiyle (sabit etkiler ve rassal etkiler yöntemleriyle) araştırmış ve ekonomik büyümeyi DYY ve dış ticaretin olumlu, enflasyon ve vergilerin ise olumsuz yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Tabassum ve Ahmed (2014), Bangladeş'te DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, 1972-2011 dönemi için çoklu regresyon analizi yöntemiyle incelemiş ve bu ülkede DYY, ekonomik büyüme, yurtiçi yatırımlar, ticari dışa açıklık ve dış ticaret politikası arasında güçlü ilişkiler olduğunu, yurtiçi yatırımların ekonomik büyümeyi önemli ölçüde ve pozitif olarak etkilediğini, ancak DYY, ticari dışa açıklık ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin görece daha düşük olduğunu tespit etmişlerdir.

Simionescu (2016), Avrupa Birliği üyesi (AB28) ülkelerde, 2008 küresel ekonomik krizi sürecinde DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 2008-2014 dönemi verilerini kullanarak Panel VAR ve Bayesyen Rassal Etkiler Modeli yardımıyla analiz etmiş ve AB ülkelerinin bazılarında DYY'nin ekonomik büyümeyi desteklemediğini, bazılarında ise ekonomik büyümenin DYY'ye olumlu katkıda bulunmadığını tespit etmiştir. Ama çalışmada genel olarak AB28 ülkelerinde DYY ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğu ifade edilmiştir. Bulgulara detaylı bakıldığında; Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, Hırvatistan, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovenya, Slovakya ve Finlandiya'da DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, Malta ve Hollanda'da ise DYY'nin ekonomik

büyümeyi negatif etkilemesine karşılık, ekonomik büyümenin DYY'yi pozitif etkilediği görülmektedir.

Ogbokor (2016), Namibya'da DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, 1990-2014 dönemi için ADF birim kök testi, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile araştırmış ve serilerin eşbütünleşik olduklarını, bu nedenle uzun dönemde DYY, ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık değişkenlerinin birlikte hareket ettiklerini, DYY ve ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini, ekonomik büyüme üzerinde DYY'nin etkisinin, ticari dışa açıklığın etkisinden daha fazla olduğunu belirlemiştir.

Ogbokor (2018), DYY'nin ekonomik ilerleme üzerindeki etkilerini Namibya için 1990:Q1-2014:Q4 dönemi verilerini kullanarak, ADF birim kök testi, Johansen eşbütünleşme testi, çoklu regresyon analizi ve Granger nedensellik testi yöntemleriyle incelemiş ve DYY, ticari dışa açıklık ve reel döviz kurundaki artışların ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini, bu değişkenler arasında DYY'nin etkisinin daha az olduğunu tespit etmiştir. Granger nedensellik testinde ise sadece GSYH'den ticari dışa açıklığa doğru zayıf bir nedensellik ilişkisi bulunmuş, GSYH ile DYY arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

3.1.2. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Olan Etkilerine Yönelik Literatür Özeti

Demirel (2006), Türkiye'de DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, 1984-2005 dönemi için Üç Aşamalı En Küçük Kareler yöntemi ile araştırmış ve ekonomik büyümeyi DYY, yurtiçi tasarruflar, dış yardımlar ve diğer sermaye girişlerinin artırdığını tespit etmiştir. Yazar ayrıca GSYH, enflasyon ve bir dönem önceki kamu harcamalarının milli gelire oranındaki artışların ülkeye gelen DYY miktarını olumlu yönde etkilediğini de ortaya koymuştur.

Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008), Türkiye'de yabancı sermaye girişleri ve yurtiçi tasarruflar ile ilgili 1996:4 - 2006:1 dönemine ait zaman serilerini kullanarak

Granger nedensellik testi ve EKK yöntemiyle araştırmıştır. Değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin tespit edilemediği çalışmada, kısa vadeli sermaye girişleri ile doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Öyle ki portföy yatırımlarındaki 1 milyar Dolarlık artış GSYH'yi 0.27 milyar Dolar arttırırken, DYY'deki 1 milyar Dolarlık artışın GSYH'yi 0.48 milyar Dolar arttırdığı görülmüştür.

Kahramanoğlu, (2009) Türkiye Örneği GSYH ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik ilişkilerini, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların oldukça zayıf kaldığı 1970-2002 dönemi ile girişlerin rekor seviyelere ulaştığı ve istikrar kazandığı 2002-2008 döneminde ayrı bölümler halinde incelemiştir. Analiz sonucunda; gerek 1970-2002 döneminde, gerekse 2002-2008 döneminde ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırım girişine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Söz konusu dönemlerde ekonomik büyüme daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekilmesine sebep olmaktadır. Diğer taraftan 1970-2002 döneminde oldukça düşük seviyelerde seyreden DYY'den ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. DYY'nin istikrarlı hale geldiği 2002-2008 döneminde ise DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Mucuk ve Demirsel (2009), DYY ve ekonomik performans arasındaki ilişkileri, 1992:M01-2007:M09 dönemi için ADF birim kök testi, Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi, VAR modeline dayalı etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yöntemlerini kullanarak araştırmıştır. Ekonomik büyüme ile DYY arasında eşbütünleşme tespit edildiği için bu serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerine karar verilmiş, Granger nedensellik testinde ise DYY ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Etki-tepki fonksiyonlarına göre ilgili dönemde Türkiye'de DYY ekonomik büyümeye, ekonomik büyüme de DYY'ye olumlu katkılar sağlamıştır. Varyans ayrıştırması analizi sonuçlarına göre ise ekonomik büyümede meydana gelen değişimlerin %21.45'i DYY tarafından açıklanırken, DYY'de meydana gelen

değişimlerin %9'u ekonomik büyüme tarafından açıklanabilmiştir. Araştırmacılar bu durumu; ekonomik büyümenin DYY üzerindeki etkisinin daha zayıf olduğu şeklinde yorumlamışlardır.

Yılmaz (2010), DYY ve dış ticaretin ekonomik büyümeye katkılarını, 1991:Q1- 2007:Q3 dönemi verilerini kullanarak Granger nedensellik testi yardımıyla araştırmış ve DYY'nin zayıf da olsa ihracatı ve ithalatı takip ettiğini, ancak DYY ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik olmadığını belirlemiştir.

Ekinci (2011), DYY'nin ekonomik büyüme ve istihdama etkilerini 1980-2010 dönemi verilerini kullanarak, ADF birim kök testi, Johansen eşbütünleşme testi, VEC analizi ve Granger nedensellik testi ile araştırmış ve DYY ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, DYY ile istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememiştir. VEC analizinde DYY'deki artışların ekonomik büyümeyi artırdığı ve modelin hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı da görülmüştür. Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre; GSYH'deki değişimlerin %43.3'ü DYY tarafından, DYY'deki değişimlerin ise %23.7'si GSYH tarafından açıklanmaktadır.

Çeştepe, Yıldırım ve Bayar (2013), DYY, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 1974-2011 dönemi için ADF ve KPSS birim kök testleri ve Toda – Yamaoto nedensellik testi ile araştırmış ve DYY'den ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememiştir. Çalışmada GSYH'den ihracata, ihracattan DYY'ye ve ithalattan ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu çalışmada ulaştıkları bulgular ışığında Türkiye'de ihracata dayalı ekonomik büyüme modelinin çalışmadığını, bunun yerine büyümeye dayalı ihracata bağlı DYY ve ithalata bağımlı ihracat durumlarının yaşandığını ifade etmişlerdir.

Köprücü (2016), DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Türkiye'nin 1980-2011 dönemi verilerini kullanarak, ADF ve DF-GLS birim kök testleri, Johansen eşbütünleşme testi ve regresyon analizi ile incelemiş ve DYY,

beşeri sermaye ve yurtiçi yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediğini, ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise istatistiksel olarak anlamsız olduğunu tespit etmiştir. Yazar bu sonuçlardan hareketle; Türkiye’de DYY’nin ekonomik büyümeyi desteklediğini ifade etmiştir.

Acaravcı ve Akyol (2017), DYY ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, 1998:Q1-2015:Q3 dönemi için ADF birim kök testi, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testleriyle araştırmış ve Türkiye’de bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığını, ithalat ve DYY’den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkilerinin olduğunu tespit etmiştir. Araştırmacılar bu sonuçtan hareketle; Türkiye’de ithalata dayalı ekonomik büyüme oluşunun geçerli olduğunu, ithalat ve DYY’nin ülkede verimliliği artırarak, ekonomik büyümeyi desteklediğini ifade etmişlerdir.

Kahveci ve Terzi (2017), DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 1984-2015 dönemi için ADF, PP birim kök testleri, Johansen eşbütünleşme testi, Sims nedensellik testi ve Doledo – Lutkepohl nedensellik testi ile araştırmış ve ekonomik büyüme ve sermaye stokundan DYY’ye doğru pozitif tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit ederken, DYY ile istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlamamıştır. VAR modeline dayalı olarak gerçekleştirilen varyans ayrıştırması ve etki-tepki fonksiyonları da bu sonucu destekler nitelikte bulunmuştur. Araştırmacılar bu çalışmanın bulgularından hareketle; Türkiye’de DYY’nin ekonomik büyümeyi değil, ekonomik büyümenin DYY’yi artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Afşar, Cura ve Demirhan (2017), Türkiye’de DYY’nin ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkilerini, 2008 küresel ekonomik krizi sonrası (2008:Q1-2015:Q4 dönemi) için ADF ve PP birim kök testleri, VAR modeline dayalı etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması analizi yardımıyla araştırmış ve DYY’nin ekonomik büyümeyi artırıcı, işsizliği azaltıcı etkilerinin olduğunu tespit etmiştir. Etki-tepki fonksiyonu analizinde; DYY’ye meydana gelecek %1’lik pozitif bir şoka

karşılık GSYH’de %0.014’lük artış, işsizlik oranında ise %0.01’lik azalış gözlenmiştir. GSYH’de meydana gelecek %1’lik pozitif bir şok ise DYY üzerinde %0.096’lık bir artış meydana getirmiştir. Öte yandan işsizlik oranlarındaki %1’lik artış ise DYY üzerinde %0.09’luk azalışa neden olmuştur. Son olarak GSYH’deki %1’lik pozitif şok İşsizliği%0.036 azaltırken, DYY üzerine gele %1’lik pozitif şok işsizlik oranını %0.039 azaltmıştır. Varyans ayrıştırması analizi sonuçlarına göre ise; GSYH’deki değişimlerin %20.36’sı DYY, %25.42’si işsizlik tarafından, DYY’deki değişimlerin %21.64’ü GSYH, %17.49’u işsizlik oranı tarafından ve işsizlik oranındaki değişimlerin %17.79’u GSYH, %13.96’sı DYY tarafından açıklanabilmektedir.

Taşdemir ve Erdaş (2018), Türkiye ekonomisinde DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 2006:Q1-2016:Q4 için ADF ve PP birim kök testleri, Granger nedensellik testi ve VAR analizine dayalı etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yöntemleriyle incelemiş ve DYY’nin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Çalışmanın nedensellik testinde DYY’den GSYH’ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken, etki-tepki fonksiyonlarında DYY’ye gelen pozitif şokların GSYH’yi, GSYH üzerine gelen pozitif şokların da DYY’yi artırıcı yönde etki ettiği görülmüştür. Varyans ayrıştırması analizinde ise DYY’de meydana gelen değişimlerin %7.52’sinin GSYH tarafından, GSYH’de meydana gelen değişimlerin ise %14.79’unun DYY tarafından açıklanabildiği görülmüştür.

3.1.3. Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Olan Etkilerine Yönelik Literatür Özeti

Farby ve Zeghni (2002), Rusya’nın DYY’ye ihtiyacının olup olmadığını, kendi ekonomik kalkınmasını yabancı yatırımlar olmadan da gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini tartıştıktan sonra, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya ve Rusya’ya gelen DYY miktarını etkileyen faktörleri 1991-1999 dönemi için panel veri analizi yöntemiyle araştırmış ve bu ülkelerde kişi başına

düşen milli gelir %1 arttığında bu ülkelere gelen DYY'nin %2.58 oranında arttığını, ülkenin rekabet gücünü artırmaya yönelik reformların ve vergilerin DYY üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Öğütçü (2002), DYY'nin Rusya'nın modernizasyon sürecine katkılarını incelediği çalışmasında Rusya'nın modernizasyon sürecini tamamlayabilmesi için; ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamasının, uluslararası piyasalarla hammadde ve petrol üzerinden kurmuş olduğu yakın ilişkileri azaltmasının, ülke içinde yatırımlara ve verimlilik artışlarına önem vermesinin gerektiğini, DYY'nin de bu konuda Rusya ekonomisi için önemli bir kaynak oluşturduğunu ifade etmiştir.

Ledyaeva ve Linden (2006), DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, Rusya'nın 74 bölgesine ait 1996-2003 dönemi verilerin kullanarak, Arellano-Bond tarafından geliştirilen GMM (Genelleştirilmiş Momentler Metodu) yöntemiyle analiz etmiş ve DYY'nin bu bölgelerin ekonomik büyümeleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Hanson (2013) Rusya'daki yurtiçine ve yurtdışına DYY'leri ve bunların ekonomi üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında; Güney Kıbrıs'ın, Rus yatırımcılar için bir vergi cenneti olarak görüldüğü ve Rus iş insanları tarafından Güney Kıbrıs'a önemli miktarda sermaye aktarımı yapıldığını, daha sonra bu sermayenin bir kısmının Rusya'ya DYY olarak geri döndüğünü, Rusya'ya gelen DYY'nin ekonomiyi olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir.

Rollinson (2013), DYY'nin Rusya'nın uzak doğu bölgelerinin (bu bölgelerde özellikle petrol ve doğal gaz çıkartılmaktadır) sosyo-ekonomik kalkınmalarına olan etkilerini analiz ettiği çalışmada; uzak doğu bölgelerinin, 2011 yılında Rusya'ya gelen DYY'nin %17'sini çektiğini, ancak bu yatırımların bölgede dengesiz biçimde dağıldığını, yatırımların %70'inden fazlasının Sakhalin bölgesinde toplandığını belirtmiştir. Araştırmacı; işgücünün niteliğini artırmaya yönelik olarak bu bölgede gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin %59'unun yabancı firmalar tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen ekonometrik analizler

sonucunda; DYY'nin bu bölgedeki toplam faktör verimliliğine ve ekonomik açıdan kalkınmaya yardım ettiği tespit edilmiştir.

Taganov (2014), Rusya'da DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini, 2004-2012 dönemi için İçsel Büyüme Teorileri çerçevesinde toplam faktör verimliliği kanalından, Arjantin, Ermenistan, Brezilya, Şili, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Kazakistan, Hollanda, Norveç, İspanya, ABD ve Türkiye ile karşılaştırmalı olarak araştırmış ve Rusya'da imalat sanayine gelen DYY'nin uzun dönemli ekonomik büyümeyi, toplam faktör verimliliği kanalından etkilediğini tespit etmiştir.

Iwasaki ve Suganuma (2015), DYY'nin Rusya'daki bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini, 1995-2011 dönemi verilerini kullanarak, Rusya'nın 71 bölgesi için panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada DYY'nin Rusya'da toplam faktör verimliliğini artırdığı, dış ticaret, Ar&Ge ve inovasyon çalışmalarını cesaretlendirdiği, ancak Rusya'da yerli firmalarda Ar&Ge çalışmalarının çok zayıf olduğunu, bunun da yabancı yatırımcılarla gelen verimlilik artışını ülkenin içselleştirme yeteneğini azalttığını ifade etmiştir. Rusya'da çorak Tuva bölgesi haricindeki 70 bölgede DYY'nin toplam faktör verimliliğini artırdığını tespit eden araştırmacılar, DYY'nin bu bölgelerdeki Ar&Ge faaliyetlerini de pozitif yönde etkilediğini belirlemişlerdir.

Bosanac ve Pozega (2016), DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, aralarında Rusya Federasyonu'nun da yer aldığı Geçiş Ekonomileri için tablo ve grafikler yardımıyla analiz etmiş ve Rusya'nın Geçiş Ekonomileri arasında en fazla DYY çeken ülke olduğunu, Rusya'da 2006-2013 döneminde DYY'nin ekonomik büyümeye etkisinin %5'in altında olduğunu ve bu yönüyle DYY'nin ekonomik büyümeyi beklentilerin altında etkileyebildiğini ifade etmiştir. Çalışmada ayrıca DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin diğer Geçiş Ekonomilerinde de %5'in altında olduğu da belirtilmiştir.

Literatürde DYY'nin ekonomik büyümeye olan etkilerinin incelendiği çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, Türkiye ve Rusya'nın aynı anda çalışıldığı ve bulguların karşılaştırıldığı ampirik çalışmaya rastlanamamıştır. Yapılan bu çalışmanın, bu noktada literatürdeki bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir.

3.2. Çalışma Üzerine Ekonometrik Analiz

3.2.1. Veri Seti

Bu çalışmada DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırmak üzere Türkiye ve Rusya'nın 1992:Q1-2017:Q4 dönemi verileri kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak; satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen milli gelir¹⁷ (KBGSYH, 2011 yılı fiyatlarıyla, Dolar) serisi kullanılırken, bağımsız değişken olarak; DYY stoku (DYY, Milyar Dolar) serisi kullanılmıştır. Literatürdeki çalışmalarda genellikle DYY akım verileri kullanılmış olmakla birlikte, DYY'ler sadece geldikleri dönemin ekonomik büyümesini değil, sonraki dönemleri de etkilemekte oldukları için bu çalışmada DYY stoku verileri kullanılmıştır. Çalışmanın bu yönüyle literatüre bir yenilik katması beklenmektedir. Çalışmada ayrıca Solow (1956)¹⁸ izlenerek işgücü (L, Milyon kişi) ve Alagöz, Alacahan ve Akarsu (2017); Şimşek ve Yiğit (2017); Öztürk ve Kılıç (2018) izlenerek Brent Petrolü ham petrol varil fiyatları (Poil, Dolar) serileri de kontrol değişkeni olarak yer almıştır. Çalışmada petrol fiyatlarına yer verilmesinin nedeni; Rusya'nın önemli bir petrol ve doğal gaz üreticisi, Türkiye'nin de petrol ve doğal gaz ithalatçısı olmasıdır. Çalışmada yine Solow (1956) izlenerek sabit sermaye stokunun

¹⁷ Ekonomik büyümenin kişi başına düşen milli gelirle temsil edildiği çalışma örnekleri için bakınız: Farby ve Zeghni (2002).

¹⁸ Solow (1956) tarafından geliştirilen Neo-Klasik Büyüme Modelinde ekonomik büyüme; işgücü (L) ve sermaye stoku (K) ile açıklanmakta, teknoloji ise modelde dışsal bir değişken olarak yer almaktadır. Bu model: $Y = AK^{\alpha}L^{\beta}$ şeklinde formüle edilebilmektedir (Jones, 2007: 20).

(K) da eklenmesi düşünülmüş, ancak ekonometrik analizlerde K ile DYY arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu¹⁹ çıkabileceği için bu değişkenden vazgeçilmiştir.

Veriler Dünya Bankası (World Bank), TCMB-EVDS (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası - Elektronik Veri Dağıtım Sistemi), TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı), EIA (U.S. Energy Information Administration: ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi) ve FSSS (Federal State Statistics Service: Rusya Federal İstatistik Servisi)'nden alınmıştır.

Çalışmada bütün verilerin doğal logaritmaları alınarak, analiz sonucunda değişen varyans sorununun ortaya çıkması önlenmeye (Göçer, 2016: 131-142) çalışılmıştır. Ayrıca mevsim etkileri gözlemlenen KBGSYH serisi, Hareketli Ortalamalar (Moving Average) yöntemiyle bu etkilerden arındırılmış, böylece serinin kendi doğasından kaynaklanmayıp, mevsimlere göre oluşan etkiler analizden dışlanmıştır.

Bu çalışmada; 2000 yılı ve sonrasında Türkiye ve Rusya'da DYY'ye yönelik gerçekleştirilen reformların, bu ülkelere gelen DYY ve ülkelerin ekonomik büyümelerine olan etkilerini daha ayrıntılı biçimde inceleyebilmek için her bir ülkeye ait veri setleri, 1992:Q1-1999:Q4 ve 2000:Q1-2017:Q4 şeklinde alt bölümlere ayrılmış ve bu dönemler için ayrı ayrı analizler yapılarak, bulgular karşılaştırılmıştır. Veri setinin 1992'den başlatılmasının nedeni; Rusya Federasyonu'nun verilerine bu tarihten itibaren ulaşılabilir olmasıdır. Veri setinin 2017 yılı sonunda bitirilmesinin nedeni; bu ülkelere ait makroekonomik verilere uluslararası veri tabanlarında 2017 yılı sonuna kadar ulaşılabilir olmasıdır. Çeyrek dönemler halinde çalışılmasının nedeni ise Türkiye ve Rusya'da GSYH verilerinin üçer aylık dönemler halinde yayınlanıyor olmasıdır. Çalışmada GSYH yerine İmalat Sanayi Üretim Endeksi

¹⁹ Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu; birbiriyle yakın etkileşim içinde olan, birbirinden türetilen bağımsız değişkenler arasında yüksek bir etkileşimin olması nedeniyle, bu değişkenlerin bağımsız değişken üzerindeki etkilerinin tam olarak ortaya çıkartılamaması durumudur (Göçer, 2016: 145-155)

verileri kullanılarak aylık verilerle çalışılması da düşünülmüş olup, bu durumda perakende sektörü ve turizm sektörü gibi hizmetler sektörüne gelen ve İmalat Sanayi Üretim Endeksinde temsil edilmeyen DYY’lerin dışlanması söz konusu olacağı için bundan vazgeçilmiştir.

3.2.1.1. Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada kullanılan ve Türkiye ekonomisinin 1992-1999 dönemine ait olan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler 14’te yer almaktadır.

Tablo 14: Türkiye Ekonomisine Ait Olan Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler (1992-1999 Dönemi)

	LnKBGSYHSA	LnDYY	LnL	LnPoil
Ortalama	9.4491	9.6331	3.0404	2.8431
Ortanca	9.4461	9.6358	3.0499	2.8904
En Büyük	9.5464	9.8226	3.1030	3.1787
En Küçük	9.3185	9.4384	2.9515	2.4147
Standart Sapma	0.0675	0.1192	0.0443	0.1869
Çarpıklık	-0.1419	-0.0005	-0.6665	-0.5774
Basıklık	1.8332	1.7439	2.5905	3.0470
Jarque-Bera Normallik Testi	1.9228	2.1036	2.5930	1.7813
Jarque-Bera Normallik Testi Olasılık Değeri	0.3824	0.3493	0.2735	0.4104
Toplam	302.3701	308.2597	97.2918	90.9791
Kalıntı Kareler Toplamı	0.1412	0.4403	0.0610	1.0833
Gözlem Sayısı	32	32	32	32

Not: KBGSYH serisinin sonundaki SA ifadesi, bu serinin mevsim etkilerinden arındırılmış (seasonal adjusted) olduğunu göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu serinin mevsim etkilerinden arındırılmış hali kullanılacak, fakat sembollerin karışmaması için yazılmayacaktır.

Tablo 14’te Türkiye’nin 1992-1999 dönemine ait verilerin genel olarak istikrarlı oldukları, en büyük ve en küçük değerler arasında aşırı farkların olmadığı (serilerde aykırı (outlier) değerlerin bulunmadığı), standart sapmalarının düşük olduğu görülmektedir. Jarque-Bera normallik testine ait olasılık değerlerinin 0.05’ten büyük olması, serilerin normal dağılıma sahip olduklarını göstermektedir. Bu önsel

bilgiler, bu serilerle yapılacak ekonometrik analizlerin sonuçlarının güvenilir olacağını ima etmektedir. Türkiye ekonomisinin 2000-2017 dönemine ait olan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: Türkiye Ekonomisine Ait Olan Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler
(2000-2017 Dönemi)

	LnKBGSYHSA	LnDYY	LnL	LnPoil
Ortalama	9.7951	11.3609	3.2110	4.0328
Ortanca	9.7861	11.8441	3.1685	4.0644
En Büyük	10.1610	12.2643	3.4454	4.7991
En Küçük	9.4544	9.7702	3.0612	2.9627
Standart Sapma	0.2040	0.8411	0.1290	0.5279
Çarpıklık	-0.0019	-0.8161	0.5043	-0.2128
Basıklık	1.8820	2.1027	1.7666	1.8710
Jarque-Bera Normallik Testi	3.7499	10.4071	7.6148	4.3673
Jarque-Bera Normallik Testi Olasılık Değeri	0.1534	0.0055	0.0222	0.1126
Toplam	705.2484	817.9811	231.1942	290.3607
Kalıntı Kareler Toplamı	2.9549	50.2325	1.1813	19.7875
Gözlem Sayısı	72	72	72	72

Not: KBGSYH serisinin sonundaki SA ifadesi, bu serinin mevsim etkilerinden arındırılmış (seasonal adjusted) olduğunu göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu serinin mevsim etkilerinden arındırılmış hali kullanılacak, fakat sembollerin karışmaması için yazılmayacaktır.

Tablo 15'te yer alan Türkiye'nin 2000-2017 dönemi verilerinin de genel olarak istikrarlı oldukları, en büyük ve en küçük değerler arasında aşırı farkların olmadığı, serilere ait standart sapmalarının düşük olduğu görülmektedir. Jarque-Bera normallik testine ait olasılık değerlerinin genel olarak 0.05'ten büyük olması, serilerin normal dağılıma sahip olduklarını göstermektedir. Bu önsel bilgiler, söz konusu serilerle yapılacak ekonometrik analiz sonuçlarının güvenilir olacağını ima etmektedir. Rusya ekonomisinin 1992-1999 dönemine ait veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler 16'da yer almaktadır.

Tablo 16: Rusya Ekonomisine Ait Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler
(1992-1999 Dönemi)

	LnKBGSYHSA	LnDYY	LnL	LnPoil
Ortalama	9.5019	7.8841	4.2885	2.8431
Ortanca	9.4562	8.8196	4.2862	2.8904
En Büyük	9.7483	9.9755	4.3466	3.1787
En Küçük	9.3818	2.8489	4.2402	2.4147
Standart Sapma	0.1122	2.2579	0.0291	0.1869
Çarpıklık	1.0421	-1.1539	0.2156	-0.5774
Basıklık	2.6894	2.8063	2.2589	3.0470
Jarque-Bera Normallik Testi	5.9210	7.1511	0.9802	1.7813
Jarque-Bera Normallik Testi Olasılık Değeri	0.0518	0.0280	0.6126	0.4104
Toplam	304.0592	252.2896	137.2321	90.9791
Kalıntı Kareler Toplamı	0.3899	158.0469	0.0262	1.0833
Gözlem Sayısı	32	32	32	32

Not: KBGSYH serisinin sonundaki SA ifadesi, bu serinin mevsim etkilerinden arındırılmış (seasonal adjusted) olduğunu göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu serinin mevsim etkilerinden arındırılmış hali kullanılacak, fakat sembollerin karışmaması için yazılmayacaktır.

Tablo 16’da yer alan Rusya Federasyonu’nun 1992-1999 dönemine ait verilerin genel olarak istikrarlı oldukları, en büyük ve en küçük değerler arasında aşırı farkların olmadığı (serilerde aykırı (outlier) değerlerin bulunmadığı), standart sapmalarının düşük olduğu görülmektedir. Jarque-Bera normallik testine ait olasılık değerlerinin genel olarak 0.05’ten büyük olması, serilerin normal dağılıma sahip olduklarını göstermektedir. Bu önsel bilgiler, bu serilerle yapılacak ekonometrik analizlerin sonuçlarının güvenilir olacağını ima etmektedir. Rusya Federasyonu’nun 2000-2017 dönemine ait olan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler 17’de yer almaktadır.

Tablo 17: Rusya Ekonomisine Ait Olan Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler
(2000-2017 Dönemi)

	LnKBGSYHSA	LnDYY	LnL	LnPoil
Ortalama	9.9546	12.2864	4.3250	4.0328
Ortanca	10.0429	12.5456	4.3336	4.0644
En Büyük	10.1494	13.1572	4.3437	4.7991
En Küçük	9.5205	10.1111	4.2881	2.9627
Standart Sapma	0.1972	0.8439	0.0165	0.5279
Çarpıklık	-0.8547	-0.9970	-0.7206	-0.2128
Basıklık	2.2690	2.8438	2.1924	1.8710
Jarque-Bera Normallik Testi	10.3692	12.0006	8.1877	4.3673
Jarque-Bera Normallik Testi Olasılık Değeri	0.0756	0.0525	0.0167	0.1126
Toplam	716.7279	884.6203	311.3976	290.3607
Kalıntı Kareler Toplamı	2.7597	50.5605	0.0193	19.7875
Gözlem Sayısı	72	72	72	72

Not: KBGSYH serisinin sonundaki SA ifadesi, bu serinin mevsim etkilerinden arındırılmış (seasonal adjusted) olduğunu göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu serinin mevsim etkilerinden arındırılmış hali kullanılacak, fakat sembollerin karışmaması için yazılmayacaktır.

Tablo 17’de yer alan Rusya Federasyonu’nun 2000-2017 dönemi verilerinin de genel olarak istikrarlı oldukları, en büyük ve en küçük değerler arasında aşırı farkların olmadığı, serilere ait standart sapmalarının düşük olduğu görülmektedir. Jarque-Bera normallik testine ait olasılık değerlerinin genel olarak 0.05’ten büyük olması, serilerin normal dağılıma sahip olduklarını göstermektedir. Bu ön bilgiler, söz konusu serilerle yapılacak ekonometrik analizlerin sonuçlarının güvenilir olacağına işaret etmektedir.

3.2.1.2. Korelasyon Analizi

Korelasyon; değişkenlerin birlikte hareket etme eğilimlerinin bir ölçüsü olup, -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Korelasyon katsayısının değeri -1 veya +1’e yakın olması, değişkenler arasındaki ilişkinin yüksekliğini, korelasyon katsayısının

işareti ise ilişkinin yönünü göstermektedir (Köse, 2014; Şen, 2016). Bu çalışmada kullanılan Türkiye ekonomisine ait 1992-1999 dönemi verilerine ilişkin korelasyon matrisi Tablo 18’de yer almaktadır.

Tablo 18: Türkiye Ekonomisine Ait Verilere İlişkin Korelasyon Matrisi
(1992-1999 Dönemi)

	LnKBGSYH	LnDYY	LnL	LnPoil
LnKBGSYH	1	0.8417	0.5534	-0.1406
LnDYY	0.8417	1	0.8570	-0.2098
LnL	0.5534	0.8570	1	-0.1765
LnPoil	-0.1406	-0.2098	-0.1765	1

Tablo 18’de Türkiye ekonomisinde 1992-1999 döneminde KBGSYH serisi ile DYY arasındaki korelasyonun pozitif ve %84 gibi oldukça yüksek olduğu, KBGSYH ile L arasındaki korelasyonun da pozitif ve %55 olduğu görülmekte olup, bu durum DYY ve işgücündeki artışların ilgili dönemde Türkiye’de kişi başına düşen milli geliri artırıcı yönde etki ettiğini göstermektedir. KBGSYH ile petrol fiyatları arasındaki korelasyonun negatif olması, artan petrol fiyatlarının Türkiye’de kişi başına düşen milli geliri azaltıcı yönde etki ettiğine işaret etmektedir ancak bu etki küçüktür. Türkiye ekonomisinin 2000-2017 dönemi verilerine ilişkin korelasyon matrisi Tablo 19’da yer almaktadır.

Tablo 19: Türkiye Ekonomisine Ait Verilere İlişkin Korelasyon Matrisi
(2000-2017 Dönemi)

	LnKBGSYH	LnDYY	LnL	LnPoil
LnKBGSYH	1	0.8665	0.9385	0.6306
LnDYY	0.8665	1	0.7373	0.8098
LnL	0.9385	0.7373	1	0.4499
LnPoil	0.6306	0.8098	0.4499	1

Tablo 19’da Türkiye ekonomisinde 2000-2017 döneminde KBGSYH serisi ile DYY arasındaki korelasyonun pozitif ve %86.6 gibi oldukça yüksek olduğu,

KBGSYH ile L arasındaki korelasyonun da pozitif ve %93.8 olduğu görülmekte olup, bu durum DYY ve işgücündeki artışların ilgili dönemde Türkiye’de kişi başına düşen milli geliri artırıcı yönde etki ettiğini göstermektedir. KBGSYH ile petrol fiyatları arasındaki korelasyonun da pozitif ve %63 gibi yüksek bir oran olması, 2000 sonrası dönemde artan petrol fiyatlarının Türkiye’de kişi başına düşen milli geliri artırıcı yönde etki ettiğine işaret etmektedir ki bu durum, 1992-1999 dönemindeki bulgunun zıddı yöndedir. Bu durumun nedeninin, 2000 sonrası dönemde Türkiye’nin ithal ettiği petrol ve petrol mamülleri ile katma değeri yüksek ürünler üretip sattığını ve bu yönüyle ekonomik büyümesinin, petrol fiyatlarındaki artışlardan olumlu yönde etkilendiğini ima etmektedir. Rusya ekonomisine ait 1992-1999 dönemi verilerine ilişkin korelasyon matrisi Tablo 20’de yer almaktadır.

Tablo 20: Rusya Ekonomisine Ait Verilere İlişkin Korelasyon Matrisi
(1992-1999 Dönemi)

	LnKBGSYH	LnDYY	LnL	LnPoil
LnKBGSYH	1	-0.9727	0.8890	0.2783
LnDYY	-0.9727	1	-0.8096	-0.1834
LnL	0.8890	-0.8096	1	0.3334
LnPoil	0.2783	-0.1834	0.3334	1

Tablo 20’de Rusya ekonomisinde 1992-1999 döneminde KBGSYH serisi ile DYY arasındaki korelasyonun negatif ve %97 gibi oldukça yüksek bir düzeyde olduğu görülmekte olup, bu durumun nedeninin, ilgili dönemde Rusya ekonomisinde yaşanan politik ve ekonomik istikrarsızlıklar ve 1998 borç krizi olduğu değerlendirilmektedir. Kişi başına düşen milli gelir ile işgücü ve petrol fiyatları arasındaki korelasyonun pozitif ve sırasıyla %88.9 ve %27.8 olduğu görülmekte olup, bu durum işgücü ve petrol fiyatlarındaki artışların, Rusya’da kişi başına düşen milli geliri artırıcı yönde etki ettiğini göstermektedir. Rusya ekonomisinin büyük oranda petrol ve doğal gaz ihracatına bağlı olduğu için petrol fiyatlarındaki artışın, bu ülkenin milli gelirini artırması akla yatkın bir durumdur. Rusya ekonomisinin 2000-2017 dönemi verilerine ilişkin korelasyon matrisi Tablo 21’de yer almaktadır.

Tablo 21: Rusya Ekonomisine Ait Verilere İlişkin Korelasyon Matrisi
(2000-2017 Dönemi)

	LnKBGSYH	LnDYY	LnL	LnPoil
LnKBGSYH	1	0.9406	0.9108	0.8384
LnDYY	0.9406	1	0.8584	0.7911
LnL	0.9108	0.8584	1	0.8609
LnPoil	0.8384	0.7911	0.8609	1

Tablo 21’de Rusya ekonomisinde 2000-2017 döneminde KBGSYH serisi ile DYY, işgücü ve petrol fiyatları arasındaki korelasyonun pozitif ve sırasıyla %94, %91 ve %83.8 gibi oldukça yüksek olduğu görülmekte olup, bu durum DYY, işgücü ve petrol fiyatlarındaki artışların ilgili dönemde Rusya’da kişi başına düşen milli geliri artırıcı yönde etki ettiğini göstermektedir.

3.2.2. Model

Bu çalışmada DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Alfaro (2003); Tabassum ve Ahmed (2014); Alvarado, Iniguez ve Ponce (2017); Alagöz, Alacahan ve Akarsu (2017); Şimşek ve Yiğit (2017); Öztürk ve Kılıç (2018) çalışmaları izlenerek oluşturulan aşağıdaki ekonometrik model yardımıyla analiz edilmiştir.

$$LnKBGSYH_t = \beta_0 + \beta_1 LnDYY_t + \beta_2 LnL_t + \beta_3 LnPoil_t + e_t \quad (1)$$

Burada *LnKBGSYH*; Dünya Bankası tarafından 2011 yılı fiyatlarıyla hesaplanan, satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen milli gelirin doğal logaritması alınmış ve mevsim etkilerinden arındırılmış halini, *LnDYY*; UNCTAD tarafından yayınlanan DYY stoku verilerinin doğal logaritması alınmış biçimini göstermektedir. DYY aynı zamanda Solow (1956) Neoklasik Büyüme Modelindeki sabit sermaye stoku (K)’yı da proksi etmektedir²⁰. *LnL*; ILO (International Labour Organization: Uluslararası Çalışma Örgütü) standartlarına göre

²⁰ Benzer bir uygulama için bakınız: Göçer (2012).

hesaplanmış işgücü verilerinin doğal logaritması alınmış halini, $LnPoil$; EIA (U.S. Energy Information Administration: ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi) tarafından yayınlanan Brent Petrolü ham petrol varil fiyatlarının doğal logaritması alınmış halini, e_t ; ortalaması sıfır, varyansı sabit, normal dağılıma sahip hata terimleri serisini göstermektedir.

Analiz sonucundaki beklentilerimiz; β_1 katsayısının iki ülke için de her iki dönemde de (1992-1999; 2000-2017) pozitif çıkması ve ikinci dönemde bu katsayının artması yönündedir. Solow (1956) büyüme modeli gereği işgücünün ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesi beklendiği için β_2 katsayılarının da her dönemde pozitif çıkacağı düşünülmektedir. Türkiye petrol ithal eden ve bu yüzden ekonomisi cari açık veren bir ülke olduğu için β_3 katsayısının Türkiye analizlerinde negatif çıkması beklenirken, Rusya petrol ve doğal gaz ihraç eden bir ülke olduğu için Rusya ile ilgili analizlerde bu katsayının pozitif çıkacağı öngörülmektedir.

3.2.3. Yöntem

Bu çalışmada Denklem (1), Türkiye ve Rusya için 1992-1999 dönemi ve 2000-2017 dönemleri için ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Böylece 2000 yılı ve sonrasında Türkiye ve Rusya'da DYY'ye yönelik gerçekleştirilen reformların, bu ülkelere gelen DYY ve ülkelerin ekonomik büyümelerine olan etkilerini daha ayrıntılı biçimde inceleme olanağı doğmuştur.

Ekonometrik analizler serilerin durağanlık derecelerine önemli ölçüde bağımlı olduğu için çalışmada öncelikle serilere birim kök testleri uygulanmıştır. Bu kapsamda en temel birim kök testi olan ADF (Augmented Dickey ve Fuller: Genişletilmiş Dickey Fuller, 1981), trend içeren serilerin durağanlığının analiz edilmesinde ADF'den daha güçlü olduğu kabul edilen PP (Phillips ve Perron, 1988) birim kök testlerinin yanında, analiz dönemleri ülkeler için önemli ekonomik krizleri ve yapısal değişimleri de içerdiği için Vogelsang ve Perron (1998) yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkilerinin varlığı;

çoklu regresyon modellerinde (birden fazla açıklayıcı değişkeni olan modellerde) eşbütünleşmenin varlığını test etmede güçlü kabul edilen Johansen (1988) eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Eşbütünleşme denklemlerindeki yapısal kırılma tarihleri Bai ve Perron (2003) yöntemiyle belirlenmiş, kukla değişkenlerle uzun ve kısa dönem analizlerine dâhil edilmiştir. Çalışmada uzun ve kısa dönem analizleri VEC (Vector Error Correction: Vektör Hata Düzeltme) yöntemi yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri Granger (1969) yöntemiyle test edilmiştir. Bu çalışmada yer alan ilk dönemde (1992-1999) 32 gözlem bulunduğu ve gözlem sayısının az olmasının, modellerin serbestlik derecesini düşürerek, analizleri güvenilir hale getirebileceği de göz önünde bulundurularak, çalışmada ilk dönem analizleri mümkün olduğunca az gecikme uzunluğu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla gecikme uzunluklarının belirlenmesinde Schwarz Bilgi Kriterinin (SIC: Schwarz Information Criteria) kullanılması tercih edilmiştir. İkinci dönem analizlerinde bu anlamda daha rahat davranılmış ve gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriterine (AIC: Akaike Information Criteria) göre belirlenmiştir²¹.

3.2.4. Birim Kök Testleri

Bir serinin beklenen değeri, varyansı ve kovaryansı, zamandan bağımsız ise, yani seri beklenen değeri etrafında dalgalanıyor ve beklenen değer doğrusunu sık sık kesiyorsa, böyle serilere, durağan seri adı verilmektedir (Tarı, 2012: 382).

Birim kök testlerinde serinin t dönemindeki değerinin, bir önceki ($t-1$) dönemdeki değerinden ne kadar etkilendiğine bakılmaktadır. Bu durum aşağıdaki denklem yardımıyla incelenmektedir:

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

²¹ Ekonometrik analizlerde gözlem sayısı yeterince çok olduğunda AIC kriterinin kullanılması önerilirken, gözlem sayısı düşük olduğunda SIC kriterinin kullanılması, daha az gecikme uzunluğu kullanılarak testlerin yapılabilmesine imkân sunmaktadır (Ucal, 2006).

Burada; $|\rho| = 1$ olduğunda seride birim kök olduğuna, yani serinin durağan olmadığına karar verilmektedir. Çünkü serinin geçmiş dönemlerindeki şoklar, bir sonraki döneme aynen geçmekte ve şoklar kalıcı hale gelmektedir. Oysa ekonomideki şokların genel olarak geçici olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, böyle durağan olmayan serilerle yapılacak analizlerde, *sahte regresyon problemi* ile karşılaşılabilir (Granger ve Newbold, 1974).

$|\rho| < 1$ olduğunda ise serinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Çünkü şokların etkisi azalarak sonraki dönemlere geçmekte ve zamanla sönümlenmektedir.

Durağan olmayan serileri durağan hale getirebilmek için; trend ekleme ve/veya fark alma işlemleri uygulanmaktadır. Bunun için Denklem (2)'deki eşitliğin her iki yanından serinin bir dönem gecikmeli değeri (Y_{t-1}) çıkartılır.

$$Y_t - Y_{t-1} = \rho Y_{t-1} - Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

Denklem (2)'de $\rho = 1$ olduğunda serinin durağan olmadığı kabul edilmişti. Burada $\rho = 1$ yazıldığında;

$$\Delta Y_t = 0Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

$$\Delta Y_t = u_t \quad (6)$$

haline gelir. Son eşitlikte ΔY_t 'nin artık ΔY_{t-1} ile bir ilişkisi kalmamakta, ΔY_t , sadece u_t gibi rassal bir değişkene bağlı hale gelerek, durağan olmaktadır (Dikmen, 2012: 304).

3.2.4.1. ADF Birim Kök Testi

Birim kök testlerinin ilk geliştiricisi olan Dickey ve Fuller (1979), serilerin durağanlığını Denklem (4)'ü kullanarak araştırmıştır.

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (7)$$

Bu denklemde $\rho - 1 = \delta$ olarak alınıp,

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (8)$$

Haline getirilmiştir. Bu modellerde Y_t serisinin durağanlığı artık δ 'nın durumuna bağlı hale gelmiştir. Dickey ve Fuller (1979) birim kök testinin hipotezleri:

$$H_0: \delta = 0 \quad \text{seri durağan değildir}$$

$$H_1: \delta < 0 \quad \text{seri durağandır}$$

şeklinde. Zamanla yapılan çalışmalarda Denklem (8)'deki hata terimleri serisinde (u_t) genellikle otokorelasyon sorunu çıktığı görülmüştür. Dickey ve Fuller (1981) bu sorunu ortadan kaldırmak için ΔY_t 'nin gecikmeli değerlerini de modele açıklayıcı değişken olarak eklemiş ve böylece Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller: ADF) Birim Kök Testi ortaya çıkmıştır. ADF testinde serilerin durağanlığını sınamak için üç farklı test modeli geliştirilmiştir:

$$\text{Sabitli ve trendsiz model: } \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (9)$$

$$\text{Sabitli ve trendsiz model: } \Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (10)$$

$$\text{Sabitli ve trendli model: } \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (11)$$

Burada m ; optimum gecikme uzunluğunu göstermekte olup, AIC, SIC veya başka bir kritere göre belirlenebilmektedir. ADF testinin hipotezleri de Dickey-Fuller testinin hipotezleriyle aynıdır. Yani:

$$H_0: \delta = 0 \quad \text{ise seri durağan değildir}$$

$$H_1: \delta < 0 \quad \text{ise seri durağandır}$$

Bu hipotezleri sınamak için MacKinnon (1996) tarafından hesaplanan kritik değerler kullanılmaktadır.

3.2.4.2. PP Birim Kök Testi

ADF testi ekonometrik analizlerde yaygın kullanılmakla birlikte özellikle trend içeren serilerin durağanlığını test etmede zayıf olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle Phillips ve Perron (1988) tarafından *PP* testi geliştirilmiştir. *PP* testinde serilerin durağanlığı, hareketli ortalama (Moving Average: *MA*) süreci kullanılarak araştırılmaktadır. Bu test, parametrik olmayan bir sürece sahiptir. *PP*, Newey-West hata düzeltme mekanizmasını kullanarak birim kök testinin modellerindeki otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmaktadır (Göçer, 2016: 259). *PP* testinde seride birim kökün varlığı aşağıdaki denklem kullanılarak incelenmektedir (Tarı, 2012, s. 399):

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \beta_1 \left(t - \frac{T}{2} \right) + u_t \quad (12)$$

Burada T ; gözlem sayısıdır. Bu testin hipotezleri de *ADF* testinin hipotezleriyle aynıdır. Yani;

$$H_0: \delta = 0 \quad \text{ise seri durağan değildir}$$

$$H_1: \delta < 0 \quad \text{ise seri durağandır.}$$

Bu hipotezleri test etmek için yine MacKinnon (1996) kritik değerleri kullanılabilir.

3.2.4.3. Vogelsang ve Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Analiz döneminde serileri önemli ölçüde etkileyen yapısal kırılmalar söz konusu olduğunda, bu kırılmaları göz önünde bulundurmaksızın yapılacak birim kök sınamalarının hatalı sonuçlar içerebileceğini gören ekonometristler yapısal kırılmalı

birim kök testlerini geliştirmişlerdir. Vogelsang ve Perron (1998) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı ADF birim kök testinde (VP), yapısal kırılma tarihi içsel olarak test yöntemi tarafından belirlenebilmekte ve bu yapısal kırılmanın varlığı altında durağanlık sınaması gerçekleştirilebilmektedir. Bu testin hipotezleri de ADF testi ile benzer olup:

H_0 : Yapısal kırılmalar altında seri durağan değildir

H_1 : Yapısal kırılmalar altında seri durağandır.

şeklinde. Bu hipotezleri test etmek için Vogelsang (1993) çalışmasında üretilmiş olan kritik değerler kullanılmaktadır.

Düzey değerlerinde durağan olan serilere $I(0)$, düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci dereceden farkları alındığında durağan hale gelen serilere ise $I(1)$ seri adı verilmektedir (Tarı, 2012: 387).

Bu çalışmada Türkiye'nin 1992:Q1-1999:Q4 dönemi verilerine ADF, PP ve Vogelsang ve Perron ADF birim kök testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 22'de, bu testlere ait grafikler Ek 1'de sunulmuştur.

Tablo 22: Birim Kök Testi Sonuçları (Türkiye 1992-1999 Dönemi Verileri)

	Düzey Değerleri				Birinci Dereceden Farkları			
	ADF Testi Olasılık Değeri	PP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Yapısal Kırılma Tarihi	ADF Testi Olasılık Değeri	PP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Yapısal Kırılma Tarihi
<i>LnKBGSYH</i>	0.37	0.68	0.65	1996:Q1	0.04**	0.04**	0.09*	1994:Q1
<i>LnDYY</i>	0.08*	0.65	0.94	1994:Q1	0.00***	0.04**	0.01**	1994:Q1
<i>LnL</i>	0.090	0.79	0.75	1994:Q1	0.02**	0.02**	0.01**	1994:Q1
<i>LnPoil</i>	0.69	0.68	0.05*	1995:Q1	0.02**	0.01**	0.00***	1999:Q1

Not: Gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 22'deki bulgulara göre Türkiye'nin 1992-1999 dönemi verilerinin hepsi birinci farkta durağan hale gelmiştir. Yani bu seriler I(1) serilerdir. Türkiye'nin 2000:Q1-2017:Q4 dönemi verilerine ADF, PP ve Vogelsang ve Perron ADF birim kök testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 23'te sunulmuştur.

Tablo 23: Birim Kök Testi Sonuçları (Türkiye 2000-2017 Dönemi Verileri)

	Düzyey Değerleri				Birinci Dereceden Farkları			
	ADF Testi Olasılık Değeri	PP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Yapısal Kırılma Tarihi	ADF Testi Olasılık Değeri	PP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Yapısal Kırılma Tarihi
<i>LnKBGSYH</i>	0.06*	0.23	0.82	2009:Q2	0.02**	0.00***	0.00***	2009:Q1
<i>LnDYY</i>	0.97	0.73	0.10	2004:Q1	0.01**	0.00***	0.01**	2010:Q1
<i>LnL</i>	0.77	0.58	0.98	2007:Q4	0.00***	0.00***	0.00***	2006:Q1
<i>LnPoil</i>	0.84	0.79	0.71	2003:Q2	0.00***	0.00***	0.00***	2008:Q4

Not: Gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 23'teki bulgulara göre Türkiye'nin 2000-2017 dönemi verilerinin de tamamı düzeyde durağan olmayıp, birinci farkta durağan hale gelmiştir. Yani seriler I(1)'dir. Rusya'nın 1992:Q1-1999:Q4 dönemi verilerine ADF, PP ve Vogelsang ve Perron ADF birim kök testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 24'te sunulmuştur.

Tablo 24: Birim Kök Testi Sonuçları (Rusya 1992-1999 Dönemi Verileri)

	Düzyey Değerleri				Birinci Dereceden Farkları			
	ADF Testi Olasılık Değeri	PP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Yapısal Kırılma Tarihi	ADF Testi Olasılık Değeri	PP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Yapısal Kırılma Tarihi
<i>LnKBGSYH</i>	0.97	0.99	0.04**	1993:Q4	0.00***	0.09*	0.00***	1995:Q4
<i>LnDYY</i>	0.49	0.86	0.00***	1993:Q4	0.08*	0.09*	0.00***	1994:Q1
<i>LnL</i>	0.96	0.99	0.78	1998:Q1	0.00***	0.01**	0.00***	1998:Q3
<i>LnPoil</i>	0.69	0.68	0.02**	1997:Q4	0.02**	0.01**	0.00***	1999:Q1

Not: Gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 24'teki bulgulara göre Rusya'nın 1992-1999 dönemi verilerinin hepsi birinci farkta durağan hale gelmiştir. Yani bu seriler de $I(1)$ 'dir. Rusya'nın 2000:Q1-2017:Q4 dönemi verilerine ADF, PP ve Vogelsang ve Perron ADF birim kök testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 25'te sunulmuştur.

Tablo 25: Birim Kök Testi Sonuçları (Rusya 2000-2017 Dönemi Verileri)

	Düzyey Değerleri				Birinci Dereceden Farkları			
	ADF Testi Olasılık Değeri	PP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Yapısal Kırılma Tarihi	ADF Testi Olasılık Değeri	PP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Olasılık Değeri	VP Testi Yapısal Kırılma Tarihi
<i>LnKBGSYH</i>	0.89	0.94	0.49	2003:Q4	0.00***	0.00***	0.00***	2009:Q1
<i>LnDYY</i>	0.72	0.54	0.54	2015:Q4	0.01**	0.00***	0.00***	2007:Q1
<i>LnL</i>	0.99	0.98	0.10	2003:Q1	0.07*	0.00***	0.08*	2008:Q1
<i>LnPoil</i>	0.84	0.79	0.71	2003:Q2	0.00***	0.00***	0.00***	2008:Q4

Not: Gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 25'teki bulgulara göre Rusya'nın 2000-2017 dönemi verilerinin de tamamı düzeyde durağan olmayıp, birinci farkta durağan hale gelmiştir. Yani seriler $I(1)$ 'dir.

3.2.5. Eşbütünleşme Testi

Seriler düzey değerlerinde durağan olmadıkları için Granger ve Newbold (1974)'e göre bu serilerin düzey değerleri ile yapılacak regresyon analizlerinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılabilir. Engle ve Granger (1987) böyle durumlarda eşbütünleşme testi yapılması gerektiğini, seriler eşbütünleşik çıktıklarında, bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak uzun dönem analizlerinin güvenilir olacağını ifade etmiştir. Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi, iki değişkenli basit regresyon modellerinde etkin sonuçlar üretebilirken, ikiden fazla değişkenli çoklu regresyon modellerinde zayıf kalabilmektedir (Bilgili, 1998). Bu nedenle Johansen (1988) eşbütünleşme testi

geliştirilmiştir. Engle ve Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünleşme testlerinin hipotezleri;

H_0 : Seriler eşbütünleşik değildir

H_1 : Seriler eşbütünleşiktir

biçimindedir. Bu çalışmada Türkiye'nin 1992:Q1-1999:Q4 dönemi verilerine Engle ve Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünleşme testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 26'da sunulmuştur.

Tablo 26: Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Türkiye 1992-1999 Dönemi)

	Tau İstatistiği	Olasılık Değeri	Z İstatistiği	Olasılık Değeri
Engle ve Granger Test İstatistiği	-2.23	0.79	-42.93	0.00***
Johansen Testi	Trace İstatistiği	Olasılık Değeri	Max-Eigen İstatistiği	Olasılık Değeri
Hiç	56.21	0.04**	27.17	0.13
En Çok 1	29.03	0.18	16.48	0.37
En Çok 2	12.54	0.27	8.89	0.50
En Çok 3	3.65	0.56	3.65	0.56

Not: Gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir. ** ve *** sırasıyla %5 ve %1 önem düzeyinde eşbütünleşmenin varlığını ifade etmektedir. Johansen eşbütünleşme testindeki en çok hiç, 1, 2, 3 ifadeleri; eşbütünleşme ilişkisinden sapma sayısını göstermektedir.

Tablo 26'daki bulgulara göre Türkiye'nin 1992-1999 dönemi verileri eşbütünleşiktir. Yani bu seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak uzun dönem analizlerinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılmayacaktır. Türkiye'nin 2000:Q1-2017:Q4 dönemi verilerine Engle ve Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünleşme testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 27'de sunulmuştur.

Tablo 27: Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Türkiye 2000-2017 Dönemi)

	Tau İstatistiği	Olasılık Değeri	Z İstatistiği	Olasılık Değeri
Engle ve Granger Test İstatistiği	-2.11	0.83	-12.96	0.59
Johansen Testi	Trace İstatistiği	Olasılık Değeri	Max-Eigen İstatistiği	Olasılık Değeri
Hiç	46.18	0.07*	28.09	0.04**
En Çok 1	18.08	0.55	12.32	0.51
En Çok 2	5.76	0.72	5.75	0.64
En Çok 3	0.01	0.91	0.01	0.91

Not: Gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir. * ve ** sırasıyla %10 ve %5 önem düzeyinde eşbütünleşmenin varlığını ifade etmektedir. Johansen eşbütünleşme testindeki en çok hiç, 1, 2, 3 ifadeleri; eşbütünleşme ilişkisinden sapma sayısını göstermektedir.

Tablo 27'deki bulgulara göre Türkiye'nin 2000-2017 dönemi verileri eşbütünleşiktir. Yani bu seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak uzun dönem analizlerinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılmayacaktır. Rusya'nın 1992:Q1-1999:Q4 dönemi verilerine Engle ve Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünleşme testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 28'de sunulmuştur.

Tablo 28: Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Rusya 1992-1999 Dönemi)

	Tau İstatistiği	Olasılık Değeri	Z İstatistiği	Olasılık Değeri
Engle ve Granger Test İstatistiği	-2.98	0.45	-23.22	0.06*
Johansen Testi	Trace İstatistiği	Olasılık Değeri	Max-Eigen İstatistiği	Olasılık Değeri
Hiç	54.48	0.00***	32.98	0.00***
En Çok 1	21.50	0.10	11.81	0.31
En Çok 2	9.69	0.13	9.37	0.10
En Çok 3	0.31	0.63	0.31	0.63

Not: Gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir. * ve *** sırasıyla %10 ve %1 önem düzeyinde eşbütünleşmenin varlığını ifade etmektedir. Johansen eşbütünleşme testindeki en çok hiç, 1, 2, 3 ifadeleri; eşbütünleşme ilişkisinden sapma sayısını göstermektedir.

Tablo 28'deki bulgulara göre Rusya'nın 1992-1999 dönemi verileri eşbütünleşiktir. Yani bu seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak uzun dönem analizlerinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılmayacaktır. Rusya'nın 2000:Q1-2017:Q4 dönemi verilerine Engle ve Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünleşme testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 29'da sunulmuştur.

Tablo 29: Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Rusya 2000-2017 Dönemi)

	Tau İstatistiği	Olasılık Değeri	Z İstatistiği	Olasılık Değeri
Engle ve Granger Test İstatistiği	-0.79	0.99	-2.30	0.99
Johansen Testi	Trace İstatistiği	Olasılık Değeri	Max-Eigen İstatistiği	Olasılık Değeri
Hiç	63.40	0.00***	34.62	0.00***
En Çok 1	28.78	0.06*	20.57	0.05*
En Çok 2	8.20	0.44	6.51	0.54
En Çok 3	1.69	0.19	1.69	0.19

Not: Gecikme uzunlukları SIC ile belirlenmiştir. * ve *** sırasıyla %10 ve %1 önem düzeyinde eşbütünleşmenin varlığını ifade etmektedir. Johansen eşbütünleşme testindeki en çok hiç, 1, 2, 3 ifadeleri; eşbütünleşme ilişkisinden sapma sayısını göstermektedir.

Tablo 29'daki bulgulara göre Rusya'nın 2000-2017 dönemi verileri eşbütünleşiktir. Yani bu seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak uzun dönem analizlerinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılmayacaktır.

3.2.6. Eşbütünleşme Denklemlerindeki Yapısal Kırılma Tarihlerinin Belirlenmesi

Bu çalışmada, analiz dönemlerinde ülkeleri yakından etkileyen ekonomik krizler ve yapısal değişimler²² yer aldığı için eşbütünleşme denklemlerindeki yapısal kırılma tarihlerinin de belirlenmesinde yarar vardır. Bu amaçla çalışmada Bai ve Perron (2003) tarafından geliştirilen prosedür izlenmiştir. Bai ve Perron (2003) bu yöntemde; hata terimlerinin kareleri toplamını minimize ederek yapısal kırılma tarihlerini belirlemiştir. Bu çalışmada eşbütünleşme denklemlerindeki yapısal kırılma tarihleri Bai ve Perron (2003) prosedürü ile belirlenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 30'da rapor edilmiştir.

Tablo 30: Eşbütünleşme Denklemlerindeki Yapısal Kırılma Tarihleri

Analiz	Yapısal Kırılma Tarihleri
Türkiye (1992-1999 Dönemi)	1994:Q1; 1996:Q1; 1998:Q1
Türkiye (2000-2017 Dönemi)	2002:Q3; 2007:Q1; 2009:Q3; 2015:Q1
Rusya (1992-1999 Dönemi)	1995:Q1; 1996:Q1; 1997:Q1; 1998:Q4
Rusya (2000-2017 Dönemi)	2007:Q1; 2009:Q3; 2012:Q2

²² Örneğin; Türkiye'nin 2001 sonrası dönemde Merkez Bankasını tam bağımsız hale getirmesi, 15 Nisan 2001'den itibaren uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2002 yılından itibaren uygulanan enflasyon hedeflemesi programı, Rusya'nın 2012 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesi gibi olaylar, ülke ekonomileri açısından yapısal değişime birer örnektir.

Tablo 30’da yer alan yapısal kırılma tarihleri kukla değişkenlerle uzun dönem analizlerine dâhil edilmiştir. Kukla değişkenler oluşturulurken, yapısal kırılmanın olduğu dönemlere 1, diğer dönemlere 0 değerleri verilmiştir.

3.2.7. Uzun Dönem Analizi

Bu çalışmada uzun dönem analizleri VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla denkleme (1), her bir ülke ve her bir dönem için ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Eşbütünleşme denkleminde belirlenen yapısal kırılma tarihlerinin kukla değişkenlerle eklenmesiyle oluşturulan uzun dönem modelleri:

Model 1 (Türkiye, 1992-1999 Dönemi):

$$\begin{aligned} LnKBGSYH_t = & \beta_0 + \beta_1 LnDYY_t + \beta_2 LnL_t + \beta_3 LnPoil_t + \beta_4 K_{1994} + \beta_5 K_{1996} \\ & + \beta_6 K_{1998} + e_t \end{aligned} \quad (13)$$

Model 2 (Türkiye, 2000-2017 Dönemi):

$$\begin{aligned} LnKBGSYH_t = & \gamma_0 + \gamma_1 LnDYY_t + \gamma_2 LnL_t + \gamma_3 LnPoil_t + \gamma_4 K_{2002} + \gamma_5 K_{2007} \\ & + \gamma_6 K_{2009} + \gamma_7 K_{2015} + u_t \end{aligned} \quad (14)$$

Model 3 (Rusya, 1992-1999 Dönemi):

$$\begin{aligned} LnKBGSYH_t = & \delta_0 + \delta_1 LnDYY_t + \delta_2 LnL_t + \delta_3 LnPoil_t + \delta_4 K_{1995} + \delta_5 K_{1996} \\ & + \delta_6 K_{1997} + \delta_7 K_{1998} + v_t \end{aligned} \quad (15)$$

Model 4 (Rusya, 2000-2017 Dönemi):

$$\begin{aligned} LnKBGSYH_t = & \theta_0 + \theta_1 LnDYY_t + \theta_2 LnL_t + \theta_3 LnPoil_t + \theta_4 K_{2007} + \theta_5 K_{2009} \\ & + \theta_6 K_{2012} + w_t \end{aligned} \quad (16)$$

Türkiye’nin 1992-1999 dönemi verileri için uzun dönem analizleri VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 31’de sunulmuştur.

Tablo 31: Uzun Dönem Analizi Sonuçları (Türkiye, 1992-1999 Dönemi)

	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>
<i>LnDYY</i>	1.20**	1.75
<i>LnL</i>	0.63	0.30
<i>LnPoil</i>	-0.95***	-4.34
<i>K₁₉₉₄</i>	-0.05***	-4.66
<i>K₁₉₉₆</i>	-0.005	-0.40
<i>K₁₉₉₈</i>	0.01	0.88
<i>Model Güvenilirlik Testleri</i>		
<i>R² = 0.84</i>	<i>R² = 0.65</i>	<i>F = 4.43</i>
<i>LM(1) = 0.11</i>	<i>LM(2) = 0.48</i>	<i>Chi-sq= 0.45</i>

Not: 26 serbestlik derecesine sahip *t* tablosu kritik değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla; 1.31; 1.70; 2.47'dir. ** ve ***; ilgili katsayının sırasıyla %5 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. %5 anlamlılık düzeyine sahip *F* tablosu kritik değeri ise 4.23'tür.

R^2 ; Belirlilik katsayısı olup, kurulan ekonometrik modelin, bağımlı değişkendeki (bu çalışmada KBGSYH) değişimlerin yüzde kaçını açıklayabildiğini göstermektedir. Bu değer 1'e yakın olması, modelin açıklama gücünün yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu çalışmada kurulan modelin, 1992-1999 döneminde gerçekleşen ekonomik büyümenin (kişi başına düşen milli gelirdeki değişimlerin, artışların) %84'ünü açıkladığı görülmektedir ve bu yönüyle tahmin başarılıdır. $\bar{R}^2$; düzeltilmiş R^2 değeri olup, R^2 'yi model tahmininde kullanılan gözlem sayısı ve modelde yer alan parametre (katsayı) sayısına göre düzeltmektedir ve bu yönüyle daha güvenilir kabul edilmektedir (Gujarati ve Porter, 2012). Bu çalışmada $\bar{R}^2$ de %65 gibi yüksek bir değere sahiptir. *F* istatistiği; modelde yer alan bağımsız değişkenlerin topluca bağımlı değişkeni anlamlı düzeyde etkileyip etkileyemediğini göstermektedir. Hesaplanan *F* istatistiği (4.43), *F* tablo değerinden (4.23) büyük olduğunda, modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni topluca anlamlı düzeyde etkilediğini göstermektedir. LM; Lagrange Multiplier otokorelasyon testi olasılık değerleri olup, parantez içindekiler gecikme sayılarıdır. Bu teste ait olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğunda, modelde otokorelasyon sorununun olmadığı anlaşılmaktadır. Chi-sq: Değişen varyans testi olasılık değerleri olup, bu

değerin 0.05'ten büyük olması, ilgili modelde değişen varyans sorununun olmadığını göstermektedir. Model güvenilirlik testleri sonuçları, elde edilen bulguların istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 31'deki bulgulara göre; 1992-1999 döneminde Türkiye'de DYY stokundaki %1'lik artışlar, kişi başına düşen milli geliri ortalama %1.2 artırmıştır. Bu dönemde işgücünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif olmakla birlikte, istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Petrol fiyatlarındaki %1'lik artışlar ise kişi başına düşen milli geliri ortalama %0.95 azaltmıştır. Bu durum Türkiye'nin petrolde dışa bağımlı olmasından ve artan petrol fiyatlarının, Türkiye'nin ithalatını, dış ticaret açığını ve cari işlemler açığını artırarak, ekonomik büyümesine zarar vermesinden kaynaklanmaktadır. 1994'te yaşanan Türkiye kaynaklı ekonomik krizin kişi başına düşen milli geliri azaltıcı yönde etkilerinin olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin 2000-2017 dönemi verileri için uzun dönem analizleri de VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 32'de sunulmuştur.

Tablo 32: Uzun Dönem Analizi Sonuçları (Türkiye, 2000-2017 Dönemi)

	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>
<i>LnDYY</i>	0.31***	6.75
<i>LnL</i>	0.48***	2.57
<i>LnPoil</i>	-0.20***	-3.88
<i>K₂₀₀₂</i>	0.002	0.19
<i>K₂₀₀₇</i>	0.05	0.46
<i>K₂₀₀₉</i>	-0.01*	-1.49
<i>K₂₀₁₅</i>	0.01	1.29
<i>Sabit Terim</i>	5.42***	4.28
<i>Model Güvenilirlik Testleri</i>		
<i>R² = 0.53</i>	<i>R² = 0.46</i>	<i>F = 7.65</i>
<i>LM(1) = 0.89</i>	<i>LM(2) = 0.80</i>	<i>Chi-sq= 0.46</i>

Not: 67 serbestlik derecesine sahip *t* tablosu kritik değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla; 1.29; 1.67; 2.39'dur. * ve ***; ilgili katsayının sırasıyla %10 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. %5 anlamlılık düzeyine sahip *F* tablosu kritik değeri ise 3.92'dir.

Tablo 32’de yer alan model güvenilirlik testlerinin sonuçları, elde edilen bulguların istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre; 2000-2017 döneminde Türkiye’deki DYY stokundaki %1’lik artışlar kişi başına düşen milli geliri ortalama %0.31 oranında artırmıştır. Bu katsayı, 1992-1999 dönemindekinden daha küçüktür. Normalinde Türkiye’nin ekonomik büyümesinin 2000 sonrası dönemde DYY’den daha yüksek oranda etkilemesi beklenirken, daha düşük oranda etkilendiği görülmüştür. Bu durumun nedenlerinin; 2000 sonrası dönemde ekonomik büyümeyi doğrudan etkileyen; Nisan 2001’den itibaren uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve bu kapsamda Merkez Bankasının tam bağımsız hale getirilmesi, enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulamaya başlanması, 2002 sonunda başlayan güçlü tek parti iktidarı, 2005’te başlayan AB ile tam üyelik müzakereleri, 2008 krizi sonrasında Türkiye’ye yönelik sermaye hareketlerindeki artış gibi faktörler olduğu düşünülmektedir. Ayrıca 2000 sonrası dönemde Türkiye’ye gelen DYY’nin genellikle özelleştirme faaliyetleri ve gayrimenkul satışları yoluyla olması ve gelen bu paraların çoğunlukla altyapı çalışmaları ve inşaat sektörü gibi üretim ve ihracata doğrudan yararı olmayan alanlarda kullanılmış olması da DYY’nin ekonomik büyümeyi daha az etkilemesinin nedenlerindendir.

2000-2017 döneminde işgücündeki %1’lik artışın kişi başına düşen milli geliri ortalama %0.48 oranında artırmış olduğu görülmektedir. Bu sonuç; Türkiye’de işgücünün, üretimin önemli bir girdisini oluşturduğunu göstermektedir. Petrol fiyatlarındaki %1’lik artış, 2000-2017 döneminde kişi başına düşen milli geliri ortalama %0.20 oranında azaltmıştır. Bu sonuç, Türkiye’nin petrolde dışa olan bağımlılığından dolayı zaten beklenen bir sonuçtur. 2000 öncesi döneme göre bu katsayının küçülmüş olmasının nedeninin; 2000 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümenin belirleyicilerinin farklılaşması olduğu düşünülmektedir. 2008 küresel ekonomik krizinin 2009 yılında Türkiye ekonomisini etkilemesi nedeniyle, 2009 yılında Türkiye’de kişi başına düşen milli gelirin azaldığı görülmektedir.

Rusya'nın 1992-1999 dönemi verileri için uzun dönem analizleri VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 33'te sunulmuştur.

Tablo 33: Uzun Dönem Analizi Sonuçları (Rusya, 1992-1999 Dönemi)

	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>
<i>LnDYY</i>	-0.04***	-45.10
<i>LnL</i>	0.67***	7.90
<i>LnPoil</i>	0.01	0.98
<i>K₁₉₉₅</i>	0.03**	2.00
<i>K₁₉₉₆</i>	-0.01	-1.01
<i>K₁₉₉₇</i>	0.02**	1.66
<i>K₁₉₉₈</i>	0.02	0.88
<i>Sabit Terim</i>	6.88***	19.22
<i>Model Güvenilirlik Testleri</i>		
<i>R² = 0.83</i>	<i>R² = 0.59</i>	<i>F = 4.53</i>
<i>LM(1) = 0.26</i>	<i>LM(2) = 0.17</i>	<i>Chi-sq= 0.31</i>

Not: 26 serbestlik derecesine sahip *t* tablosu kritik değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla; 1.31; 1.70; 2.47'dir. ** ve ***; ilgili katsayının sırasıyla %5 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. %5 anlamlılık düzeyine sahip *F* tablosu kritik değeri ise 4.23'tür.

Tablo 33'te yer alan model model güvenilirlik testlerinin sonuçları, elde edilen bulguların istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre; 1992-1999 döneminde Rusya'daki DYY stokundaki artışların, bu ülkede kişi başına düşen milli geliri azalttığı görülmektedir. Bu durumun nedeninin; ilk dönemde bu ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik dalgalanmalar ve bu ülkeye gelen DYY'nin genellikle özelleştirme faaliyetleri kapsamında gelmiş olması ve gelen yabancı yatırımcıların, firmaları etkin çalıştırabilmek için öncelikle atıl istihdam konumundaki işçileri işten çıkarması (Tümer, 2004: 77) olduğu değerlendirilmektedir. 1992-1999 döneminde işgücündeki %1'lik artışın Rusya'da kişi başına düşen milli geliri %0.67 oranında artırmış olması, bu dönemde Rusya ekonomisinde emek yoğun üretim stratejisinin izlendiğini göstermektedir. Petrol fiyatlarındaki artışların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif olmakla birlikte, istatistiksel olarak anlamsızdır.

Rusya'nın 2000-2017 dönemi verileri için uzun dönem analizleri VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 34'te sunulmuştur.

Tablo 34: Uzun Dönem Analizi Sonuçları (Rusya, 2000-2017 Dönemi)

	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>
<i>LnDYY</i>	0.10***	5.53
<i>LnL</i>	4.31***	3.40
<i>LnPoil</i>	0.04*	1.51
<i>K₂₀₀₇</i>	0.17**	1.72
<i>K₂₀₀₉</i>	-1.53***	-16.08
<i>K₂₀₁₂</i>	-0.08	-1.02
<i>Sabit Terim</i>	-10.16***	2.58
<i>Model Güvenilirlik Testleri</i>		
<i>R² = 0.75</i>	<i>R² = 0.68</i>	<i>F = 11.001</i>
<i>LM(1) = 0.12</i>	<i>LM(2) = 0.08</i>	<i>Chi-sq= 0.055</i>

Not: 67 serbestlik derecesine sahip *t* tablosu kritik değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla; 1.29; 1.67; 2.39'dur. *, ** ve ***; ilgili katsayının sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. %5 anlamlılık düzeyine sahip *F* tablosu kritik değeri ise 3.92'dir.

Tablo 34'te yer alan model model güvenilirlik testlerinin sonuçları, elde edilen bulguların istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre; 2000-2017 döneminde Rusya'daki DYY stokundaki %1'li artış, bu ülkede kişi başına düşen milli geliri %0.1 oranında artırmıştır. Bu sonuç, Rusya'da 2000 yılı sonrasında DYY'ye yönelik uygulanan reformların, ülke ekonomisi için yararlı sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. İşgücündeki %1'lik artış, kişi başına düşen milli geliri %4.31 oranında artırmıştır ki bu durum Rusya'da 2000 sonrası dönemde daha fazla emek yoğun üretim teknolojilerinin kullanıldığını ifade etmektedir. Petrol fiyatlarındaki %1'lik artış kişi başına düşen milli geliri %0.04 oranında artırmıştır. Bu etkinin işareti beklentimizle uyumlu olmakla birlikte, niceliksel olarak önsel beklentilerimizi karşılamamaktadır. Bu durumun nedeninin; petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmanın, Rusya ekonomisine verdiği zararlar olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca; sadece doğal kaynak ihracatına dayalı olarak sürdürülen ekonomik büyüme politikalarının, uzun dönemde sürdürülebilir

olmadığını ve ekonomilerin Hollanda Hastalığı²³ türü sorunlarla karşılaşarak, sahip olduğu doğal kaynaklardan fayda yerine zarar da görebileceğini düşündürmektedir. Rusya'nın bu noktada Norveç'in uyguladığı Varlık Fonu²⁴ türü bir sistemle, petrol ve doğal gaz üretiminden elde ettiği gelirlerin belirli bir kısmını bu fonda biriktirerek, ekonominin zora düştüğü dönemlerde bu fondan yararlanmasının, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme açısından daha faydalı olabileceği değerlendirilmektedir. 2008 küresel ekonomik krizinin Rusya'da kişi başına düşen milli geliri önemli ölçüde azalttığı da dikkati çekmektedir.

3.2.8. Kısa Dönem Analizi

Bu çalışmada kısa dönem analizleri de VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemde, serilerin farkı alınmış halleri ve hata düzeltme terimi (*ECT*: Error Correction Term) kullanılmaktadır. Kısa dönem VEC tahminlerinde hata düzeltme teriminin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olması; uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmaların ortadan kalktığını ve serilerin tekrar uzun dönem denge değerine yakınsadığını ifade etmektedir (Tarı, 2012: 435). Bu durum ayrıca; bağımsız değişkenlerden, bağımlı değişkene doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu da ifade etmektedir (Banumathy ve Azhagaiah, 2015). Son olarak; kısa dönemde meydana gelen sapmaların, $1/ECT$ 'nin katsayısı kadar süre sonra ortadan kalkacağı değerlendirilmektedir (Binh, 2013). VEC yöntemiyle gerçekleştirilecek kısa dönem analizlerinde kullanılan modeller:

²³ Hollanda Hastalığı (Dutch Disease); 1960'lı yıllarda Hollanda açık denizlerinde yüksek miktarda doğal gaz bulunması üzerine, bu ülkedeki üretim faktörlerinin büyük çoğunluğunun bu sektöre kaydırılması neticesinde diğer sektörlerin gerilemesi ve zamanla ülkede bir sanayisizleşme sürecinin başlaması ve ülkenin bundan zarar görmesini ifade etmektedir (Boyraz, 2014).

²⁴ Dünya'daki önemli petrol üreticilerinden olan Norveç; petrolden elde ettiği gelirin belirli bir kısmını 1990'lı yıllarda kurduğu Varlık Fonu'na aktarmakta ve ülkede yaşanabilecek herhangi bir ekonomik krizde kullanmak üzere bu varlıkları sürekli nemalandırmaktadır. 2017 yılı itibarıyla Norveç Varlık Fonu'nun büyüklüğü 850 milyar Dolar olup, 2017 yılında %13.7 getiri sağlamıştır (Sözcü, 2018).

Model 1 (Türkiye, 1992-1999 Dönemi):

$$\begin{aligned}\Delta \text{LnKBGSYH}_t = & \alpha_0 + \alpha_1 \text{ECT1}_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} \Delta \text{LnKBGSYH}_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha_{3i} \Delta \text{LnDYY}_{t-i} \\ & + \sum_{i=1}^m \alpha_{3i} \Delta \text{LnL}_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha_{4i} \Delta \text{LnPoil}_{t-i} + u_t\end{aligned}\quad (17)$$

Model 2 (Türkiye, 2000-2017 Dönemi):

$$\begin{aligned}\Delta \text{LnKBGSYH}_t = & \rho_0 + \rho_1 \text{ECT2}_{t-1} + \sum_{i=1}^n \rho_{2i} \Delta \text{LnKBGSYH}_{t-i} + \sum_{i=1}^n \rho_{3i} \Delta \text{LnDYY}_{t-i} \\ & + \sum_{i=1}^n \rho_{3i} \Delta \text{LnL}_{t-i} + \sum_{i=1}^n \rho_{4i} \Delta \text{LnPoil}_{t-i} + \omega_t\end{aligned}\quad (18)$$

Model 3 (Rusya, 1992-1999 Dönemi):

$$\begin{aligned}\Delta \text{LnKBGSYH}_t = & \varkappa_0 + \varkappa_1 \text{ECT3}_{t-1} + \sum_{i=1}^p \varkappa_{2i} \Delta \text{LnKBGSYH}_{t-i} + \sum_{i=1}^p \varkappa_{3i} \Delta \text{LnDYY}_{t-i} \\ & + \sum_{i=1}^p \varkappa_{3i} \Delta \text{LnL}_{t-i} + \sum_{i=1}^p \varkappa_{4i} \Delta \text{LnPoil}_{t-i} + \mu_t\end{aligned}\quad (19)$$

Model 4 (Rusya, 2000-2017 Dönemi):

$$\begin{aligned}\Delta \text{LnKBGSYH}_t = & \psi_0 + \psi_1 \text{ECT4}_{t-1} + \sum_{i=1}^q \psi_{2i} \Delta \text{LnKBGSYH}_{t-i} + \sum_{i=1}^q \psi_{3i} \Delta \text{LnDYY}_{t-i} \\ & + \sum_{i=1}^q \psi_{3i} \Delta \text{LnL}_{t-i} + \sum_{i=1}^q \psi_{4i} \Delta \text{LnPoil}_{t-i} + \vartheta_t\end{aligned}\quad (20)$$

Burada ECT1 , ECT2 , ECT3 ve ECT4 ; sırasıyla Model 1, Model 2, Model 3 ve Model 4'e ait hata düzeltme terimleridir. m , n , p ve q ; SIC kriterine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarıdır.

Türkiye'nin 1992-1999 dönemi verileri kullanılarak kısa dönem analizi VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 35'te sunulmuştur.

Tablo 35: Kısa Dönem Analizi Sonuçları (Türkiye, 1992-1999 Dönemi)

	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>
$\Delta \ln KBGSYH_{t-1}$	0.19	0.47
$\Delta \ln KBGSYH_{t-2}$	-0.52	-1.21
$\Delta \ln KBGSYH_{t-3}$	0.29	0.89
$\Delta \ln DYY_{t-1}$	1.11	0.75
$\Delta \ln DYY_{t-2}$	0.25	0.15
$\Delta \ln DYY_{t-3}$	2.76*	1.39
$\Delta \ln L_{t-1}$	0.59	1.19
$\Delta \ln L_{t-2}$	-0.98*	-1.50
$\Delta \ln L_{t-3}$	0.81**	1.71
$\Delta \ln Poil_{t-1}$	0.05**	2.38
$\Delta \ln Poil_{t-2}$	-0.01	-0.39
$\Delta \ln Poil_{t-3}$	0.09***	2.82
$ECT1_{t-1}$	0.03**	1.97
Model Güvenilirlik Testleri		
$R^2 = 0.84$	$\bar{R}^2 = 0.65$	$F = 4.43$
$LM(1) = 0.11$	$LM(2) = 0.48$	$Chi-sq = 0.45$

Not: 26 serbestlik derecesine sahip *t* tablosu kritik değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla; 1.31; 1.70; 2.47'dir. *, ** ve ***; ilgili katsayının sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. %5 anlamlılık düzeyine sahip *F* tablosu kritik değeri ise 4.23'tür.

Tablo 35'te yer alan model model güvenilirlik testlerinin sonuçları, elde edilen bulguların istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir. Tabloda yer alan bulgulara göre; Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirde güçlü bir yapısalılık söz konusu değildir çünkü cari dönemdeki (*t* dönemindeki) KBGSYH, geçmiş dönemlerdeki KBGSYH değerlerinden çok etkilenmemiştir. DYY stokundaki artışlar KBGSYH'yi 3 dönem gecikmeli olarak etkilemiştir. Bu beklenen bir sonuçtur. Çünkü artan DYY hemen geldiği dönemde değil, biraz daha ilerleyen dönemlerde ekonomik büyümeyi etkileyecektir. Çünkü bir fabrikanın kurulması, üretim ve

ihracata başlaması belli bir zaman gerektirmektedir. İşgücündeki artışlar, KBGSYH'yi farklı dönemlerde, farklı yönlerde etkilemiştir. İşgücü, Solow (1956) Büyüme Modelinin temel bir girdisi olmakla birlikte, KBGSYH hesaplanırken, elde edilen çıktının, artan nüfusla birlikte daha fazla kişi arasında pay edilmesi, KBGSYH'yi düşürecektir. İşgücündeki artışların KBGSYH'yi azaltması bu nedenledir. Petrol fiyatlarındaki artışların, Türkiye'de KBGSYH'yi kısa dönemde artırması, ithal edilen petrolün, katma değeri yüksek alanlarda, üretimde kullanıldığını ima etmektedir. $ECT1_{t-1}$ 'in katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu için modelin hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Yani; uzun dönemde eşbütünleşik hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem denge ilişkisine dönmektedir. Bu durum, yapılan uzun dönem analizlerinin güvenilir olduğunu da göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı çıkması aynı zamanda DYY, işgücü ve petrol fiyatlarından, KBGSYH'ye doğru uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu da ortaya koymaktadır. Uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar $1/0.03=33$ dönem sonra ortadan kalkmaktadır. Buradaki dönem, beklenenden uzun çıkmıştır.

Türkiye'nin 2000-2017 dönemi verileri kullanılarak kısa dönem analizi VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 36'da sunulmuştur.

Tablo 36: Kısa Dönem Analizi Sonuçları (Türkiye, 2000-2017 Dönemi)

	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>
$\Delta \ln KBGSYH_{t-1}$	0.52***	5.23
$\Delta \ln DYY_{t-1}$	0.006	0.50
$\Delta \ln L_{t-1}$	-0.006	-0.20
$\Delta \ln Poil_{t-1}$	0.02**	2.28
<i>Sabit Terim</i>	0.004*	1.59
$ECT2_{t-1}$	-0.05***	-3.44
Model Güvenilirlik Testleri		
$R^2 = 0.53$	$\bar{R}^2 = 0.46$	$F = 7.65$
$LM(1) = 0.89$	$LM(2) = 0.80$	$Chi-sq = 0.46$

Not: 67 serbestlik derecesine sahip *t* tablosu kritik değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla; 1.29; 1.67; 2.39'dur. *, ** ve ***; ilgili katsayının sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. %5 anlamlılık düzeyine sahip *F* tablosu kritik değeri ise 3.92'dir.

Tablo 36'da yer alan model model güvenilirlik testlerinin sonuçları, elde edilen bulguların istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir. Tabloda yer alan bulgulara göre; 2000 sonrası dönemde Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirde güçlü bir yapısal etki gözlenmiştir. Çünkü cari dönemdeki (*t* dönemindeki) KBGSYH, *t-1* dönemindeki KBGSYH'den önemli ölçüde etkilenmiştir. DYY stokundaki artışlar KBGSYH'yi kısa dönemde anlamlı biçimde etkilememiştir. Artan DYY milli geliri, geldiği dönemde hemen değil, biraz daha ilerleyen dönemlerde etkileyeceği için bu, beklenen bir sonuçtur. İşgücündeki artışların KBGSYH üzerindeki etkileri kısa dönemde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Petrol fiyatlarındaki artışların ise 2000 sonrasında da Türkiye'de KBGSYH'yi kısa dönemde arttırdığı görülmüştür. Bu durum teorik önsel beklentimizin tersine olup, ithal edilen petrolün, katma değeri yüksek alanlarda, üretimde kullanıldığını ima etmektedir. $ECT2_{t-1}$ 'in katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu için modelin hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Yani; uzun dönemde eşbütünleşik hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem eşbütünleşme ilişkisine yaklaşmaktadır. Bu da yapılan

uzun dönem analizlerinin güvenilir olduğuna ek bir kanıt oluşturmaktadır. Hata düzeltme teriminin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı çıkması aynı zamanda DYY, işgücü ve petrol fiyatlarından, KBGSYH'ye doğru uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu da ortaya koymaktadır. Uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar $1/0.02=20$ dönem sonra ortadan kalkmaktadır. Buradaki dönem sayısı da beklenenden biraz uzundur.

Rusya'nın 1992-1999 dönemi verileri kullanılarak kısa dönem analizi VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 37'de sunulmuştur.

Tablo 37: Kısa Dönem Analizi Sonuçları (Rusya, 1992-1999 Dönemi)

	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>
$\Delta \ln KBGSYH_{t-1}$	0.99***	2.49
$\Delta \ln KBGSYH_{t-2}$	0.48	1.26
$\Delta \ln KBGSYH_{t-3}$	0.45	0.91
$\Delta \ln DYY_{t-1}$	-0.001	-0.08
$\Delta \ln DYY_{t-2}$	0.01	1.05
$\Delta \ln DYY_{t-3}$	0.04**	1.91
$\Delta \ln L_{t-1}$	-1.11*	-1.30
$\Delta \ln L_{t-2}$	0.18	0.26
$\Delta \ln L_{t-3}$	1.65**	1.80
$\Delta \ln Poil_{t-1}$	-0.06**	-1.76
$\Delta \ln Poil_{t-2}$	-0.07*	-1.60
$\Delta \ln Poil_{t-3}$	-0.05	-0.92
$ECT3_{t-1}$	-1.03***	-2.65
Model Güvenilirlik Testleri		
$R^2 = 0.83$	$\bar{R}^2 = 0.59$	$F = 4.53$
$LM(1) = 0.26$	$LM(2) = 0.17$	$Chi-sq = 0.31$

Not: 26 serbestlik derecesine sahip *t* tablosu kritik değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla; 1.31; 1.70; 2.47'dir. *, ** ve ***; ilgili katsayının sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. %5 anlamlılık düzeyine sahip *F* tablosu kritik değeri ise 4.23'tür.

Tablo 37’de yer alan model model güvenilirlik testlerinin sonuçları, elde edilen bulguların istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir. Tabloda yer alan bulgulara göre; 1992-1999 döneminde Rusya’da kişi başına düşen milli gelirde güçlü bir yapısal etki gözlenmiştir. Çünkü cari dönemdeki (t dönemindeki) KBGSYH, $t-1$ dönemindeki KBGSYH’den önemli ölçüde etkilenmiştir. DYY stokundaki artışlar KBGSYH’yi 3 dönem gecikmeli olarak etkilemiştir. İşgücündeki artışların KBGSYH üzerindeki etkileri bir dönem gecikmeli olarak negatif, üç dönem gecikmeli olarak pozitif bulunmuştur. Bu durum; bir yandan artan nüfusla birlikte kişi başına düşen milli gelirin azaldığını, diğer yandan da artan nüfusun, emek yoğun üretimde ekonomik büyümeye yarar sağladığını göstermektedir. Petrol fiyatlarındaki artışların Rusya’da KBGSYH’yi kısa dönemde azalttığı görülmüş olup, bu durum bir yandan 1990’lı yıllarda Rusya ekonomisinde yaşanan dalgalanmaları, diğer yandan da Hollanda Hastalığı türü etkileri akla getirmektedir. $ECT3_{t-1}$ ’ in katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu için modelin hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Yani; uzun dönemde eşbütünleşik hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem eşbütünleşme ilişkisine yaklaşmaktadır. Bu da yapılan uzun dönem analizlerinin güvenilir olduğuna ek bir kanıt oluşturmaktadır. Hata düzeltme teriminin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı çıkması aynı zamanda DYY, işgücü ve petrol fiyatlarından, KBGSYH’ye doğru uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu da ortaya koymaktadır. Uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar $1/1.03 \cong 1$ dönem sonra ortadan kalkmaktadır. Yani eşbütünleşme ilişkisinden sapmalar çok kısa sürede ortadan kalkmıştır. Bu da Rusya ekonomisinin, Türkiye ekonomisine göre daha dinamik bir yapıya sahip olduğunu düşündürmektedir.

Rusya’nın 2000-2017 dönemi verileri kullanılarak kısa dönem analizi VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 38’de sunulmuştur.

Tablo 38: Kısa Dönem Analizi Sonuçları (Rusya, 2000-2017 Dönemi)

	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>
$\Delta \ln KBGSYH_{t-1}$	0.34**	2.06
$\Delta \ln KBGSYH_{t-2}$	0.35***	2.60
$\Delta \ln DYY_{t-1}$	0.01*	1.49
$\Delta \ln DYY_{t-2}$	0.02**	1.95
$\Delta \ln L_{t-1}$	0.09	0.22
$\Delta \ln L_{t-2}$	-0.07	-0.19
$\Delta \ln Poil_{t-1}$	0.03***	5.04
$\Delta \ln Poil_{t-2}$	-0.003	-0.46
$ECT4_{t-1}$	0.01*	1.54
Model Güvenilirlik Testleri		
$R^2 = 0.75$	$\bar{R}^2 = 0.68$	$F = 11.001$
$LM(1) = 0.12$	$LM(2) = 0.08$	$Chi-sq = 0.055$

Not: 67 serbestlik derecesine sahip *t* tablosu kritik değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla; 1.29; 1.67; 2.39'dur. *, ** ve ***; ilgili katsayının sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. %5 anlamlılık düzeyine sahip *F* tablosu kritik değeri ise 3.92'dir.

Tablo 38'de yer alan model model güvenilirlik testlerinin sonuçları, elde edilen bulguların istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir. Tabloda yer alan bulgulara göre; 2000-2017 döneminde Rusya'da kişi başına düşen milli gelirde güçlü bir yapısal etki gözlenmiştir. Çünkü cari dönemdeki (*t* dönemindeki) KBGSYH, geçmiş dönemlerdeki KBGSYH'den önemli ölçüde etkilenmiştir. DYY stokundaki artışlar KBGSYH'yi kısa dönemde de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemiştir. Bu durum, 2000 sonrası dönemde Rusya'da gerçekleştirilen DYY reformlarının etkin olduğunu göstermektedir. İşgücündeki artışların KBGSYH üzerindeki etkileri istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu durum; 2000 sonrası dönemde Rusya'da emek yoğun üretim stratejilerinin terk edilmeye başlandığını düşündürmektedir. Petrol fiyatlarındaki artışların Rusya'da KBGSYH'yi kısa dönemde artırdığı görülmüş olup, bu durum teorik beklentilerimizle tam olarak örtüşmektedir. $ECT4_{t-1}$ ' in katsayısı istatistiksel olarak

anlamli bulunduğu için modelin hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Yani; uzun dönemde eşbütünleşik hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem denge ilişkisine yakınsamaktadırlar. Bu sonuç, yapılan uzun dönem analizlerinin güvenilir olduğuna ek bir kanıt oluşturmaktadır. Hata düzeltme teriminin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı çıkması aynı zamanda DYY, işgücü ve petrol fiyatlarından, KBGSYH'ye doğru uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu da ortaya koymaktadır. Uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar $1/0.01 \cong 100$ dönem sonra ortadan kalkmaktadır. Bu sonuç, sapmaların ortadan kalkma hızının düşük olduğunu göstermektedir.

3.2.9. Nedensellik Testi

Değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını ve nedensellik ilişkisi varsa bu ilişkinin yönünü belirleyebilmek için nedensellik testleri kullanılmaktadır. Nedensellik testleri arasında en köklü olanı ve ekonometrik analizlerde en yaygın kullanılanı Granger (1969) nedensellik testidir. Bu test Granger (1969) çalışmasına dayanmakta olup, zaman içinde yapılan ekleme ve düzeltmelerle güncel ve güvenilir bir hale getirilmiştir (Göçer, 2016: 271).

Granger nedensellik testi; eşanlı denklem sistemiyle çalışmakta olup, VAR analizlerinde olduğu gibi bu testte de içsel-dışsal değişken ayrımı yoktur. Sırasıyla bütün değişkenler içsel hale getirilmekte ve diğer değişkenlerden bu değişkenin cari dönem değerine doğru anlamlı bir etkinin varlığı incelenmektedir. İki değişkenli Granger nedensellik testi, şu modeller yardımıyla gerçekleştirilmektedir (Gujarati ve Porter, 2012: 787):

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_i X_{t-i} + u_t \quad (21)$$

$$X_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^p \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_i Y_{t-i} + v_t \quad (22)$$

Burada p ; optimum gecikme uzunluğu olup, Akaike, Schwarz veya diğer bilgi kriterleri yardımıyla belirlenebilmektedir. Granger nedensellik testleri, optimum gecikme uzunluğuna önemli ölçüde duyarlı olduğu için, bu gecikme değerinin doğru biçimde belirlenmesi, elde edilen bulguların güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Denklem (21) için yapılacak Granger nedensellik testinin hipotezleri:

$$H_0: \beta_i = 0 \quad X' \text{ten } Y' \text{ye doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.}$$

$$H_0: \beta_i \neq 0 \quad X' \text{ten } Y' \text{ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.}$$

Bu Granger nedensellik testinde Denklem (21)'teki β_i 'lerin grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı incelenmektedir. β_i katsayıları, belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa, X 'ten Y 'ye doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna karar verilecektir.

Benzer şekilde Denklem (22)'de yer alan γ_i 'ler belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa, Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna karar verilecektir.

Her ikisi de (β_i, γ_i) sıfırdan farklı ise X ve Y birbirini karşılıklı olarak etkilemektedir ve seriler arasında iki yönlü (karşılıklı) nedensellik ilişkisi vardır. İki parametre de (β_i, γ_i) sıfıra eşit olduğuna ise değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığına karar verilmektedir (Göçer, 2016: 271-272). Bu çalışmada Türkiye'nin 1992-1999 dönemi verileri kullanılarak, seriler arasında nedensellik ilişkilerinin varlığı Granger (1969) nedensellik testi ile sınanmış ve elde edilen bulgular Tablo 39'da, bu işlemde kullanılan optimum gecikme uzunluğu belirleme kriterleri tablosu Ek 5'te, bu gecikme uzunluğuna sahip VAR modelinin isitkrarlı olduğuna dair ters karakteristik kökler grafiği Ek 6'da, bu VAR modeline ait

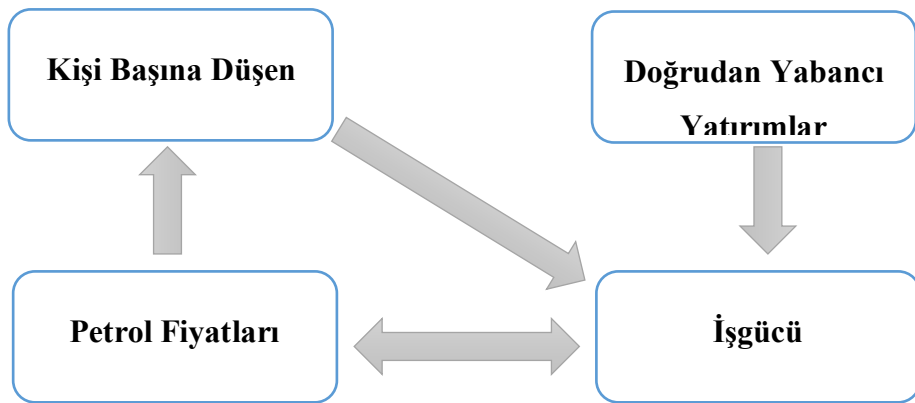
otokorelasyon testi sonuçları Ek 7’de, değişen varyans testi sonuçları Ek 8’de sunulmuştur.

Tablo 39: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Türkiye, 1992-1999 Dönemi)

<i>H₀ Hipotezi</i>	<i>F İstatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
<i>LnDYY → LnKBGSYH</i>	0.0007	0.97
<i>LnKBGSYH → LnDYY</i>	0.16	0.68
<i>LnL → LnKBGSYH</i>	2.72	0.11
<i>LnKBGSYH → LnL</i>	5.33**	0.02
<i>LnPoil → LnKBGSYH</i>	16.18***	0.00
<i>LnKBGSYH → LnPoil</i>	1.58	0.21
<i>LnL → LnDYY</i>	2.48	0.12
<i>LnDYY → LnL</i>	17.13***	0.00
<i>LnPoil → LnDYY</i>	0.46	0.50
<i>LnDYY → LnPoil</i>	0.27	0.60
<i>LnL → LnPoil</i>	7.27**	0.01
<i>LnPoil → LnL</i>	3.08*	0.08

Not: →; Birinci değişkenden, ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde *H₀* hipotezinin reddedildiği ve birinci değişkenden, ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin var olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 39’daki bulguların daha kolay izlenebilmesi açısından Şekil 1 oluşturulmuştur.

Şekil 1: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Türkiye, 1992-1999 Dönemi)

Tablo 39 ve Şekil 1’deki bulgulara göre; Türkiye ekonomisinde 1992-1999 döneminde DYY ile KBGSYH arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. Petrol fiyatlarından KBGSYH’ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş olup, bu durum değişen petrol fiyatlarının, Türkiye’deki üretim ve ekonomik büyümeyi istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediğini göstermektedir. KBGSYH’den işgücüne doğru tespit edilen tek yönlü nedensellik ilişkisinin; 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve yüksek enflasyon nedeniyle kişi başına düşen reel gelirin azalmasından ve bu nedenle daha fazla kişinin işgücü piyasasına girmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. DYY’den işgücüne doğru olan nedensellik ilişkisi, DYY’nin Türkiye’de işgücü piyasasını etkilediğini göstermektedir. Petrol fiyatlarından işgücüne doğru olan nedensellik ilişkisi; değişen petrol fiyatlarıyla birlikte ekonomik aktivitelerin etkilenmiş olmasından kaynaklanmış olabilir. İşgücü sayısından petrol fiyatlarına doğru tespit edilen nedensellik ilişkisinin, ekonomik açıdan anlamlı bir tarafı bulunamamaktadır. Çünkü bu çalışmada kullanılan petrol fiyatları, uluslararası piyasalarda oluşan ham petrol varil fiyatlarıdır. Türkiye nüfusu ve ekonomik hacmi itibarıyla, dünya petrol fiyatlarını etkileyebilecek konumda değildir.

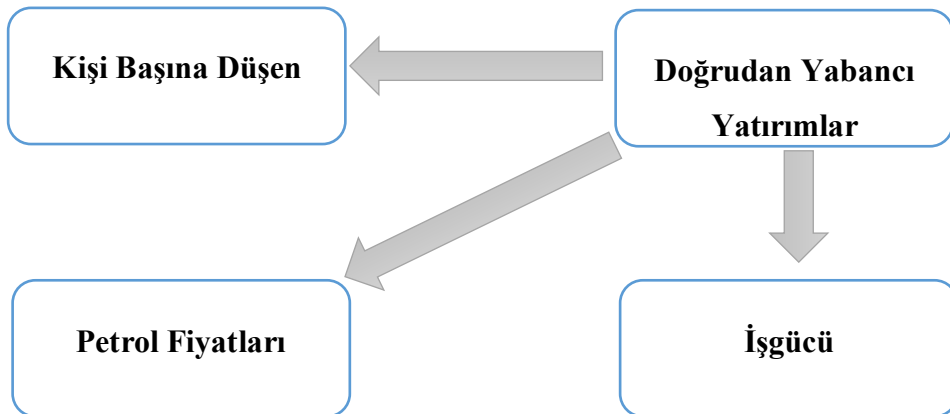
Türkiye’nin 2000-2017 dönemi verileri kullanılarak yapılan Granger (1969) nedensellik testi sonuçları Tablo 40’ta, bu işlemde kullanılan optimum gecikme uzunluğu belirleme kriterleri tablosu Ek 9’da, bu gecikme uzunluğuna sahip VAR modelinin istikrarlı olduğuna dair ters karakteristik kökler grafiği Ek 10’da, bu VAR modeline ait otokorelasyon testi sonuçları Ek 11’de, değişen varyans testi sonuçları Ek 12’de sunulmuştur.

Tablo 40: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Türkiye, 2000-2017 Dönemi)

H_0 Hipotezi	F İstatistiği	Olasılık Değeri
$LnDYY \rightarrow LnKBGSYH$	3.41**	0.03
$LnKBGSYH \rightarrow LnDYY$	1.71	0.18
$LnL \rightarrow LnKBGSYH$	1.55	0.21
$LnKBGSYH \rightarrow LnL$	1.53	0.22
$LnPoil \rightarrow LnKBGSYH$	1.10	0.33
$LnKBGSYH \rightarrow LnPoil$	0.72	0.48
$LnL \rightarrow LnDYY$	0.34	0.71
$LnDYY \rightarrow LnL$	2.90*	0.06
$LnPoil \rightarrow LnDYY$	1.92	0.15
$LnDYY \rightarrow LnPoil$	3.36**	0.04
$LnL \rightarrow LnPoil$	0.41	0.66
$LnPoil \rightarrow LnL$	2.18	0.12

Not: $\rightarrow$; Birinci değişkenden, ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. * ve ** ve *** sırasıyla %10 ve %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiği ve birinci değişkenden, ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin var olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 40'taki bulguların daha kolay izlenebilmesi açısından Şekil 2 oluşturulmuştur.

Şekil 2: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Türkiye, 2000-2017 Dönemi)

2000 sonrası dönemde Türkiye'ye gelen DYY miktarı önemli ölçüde artmıştır. Artan bu DYY'nin analize dâhil edilen bütün makroekonomik değişkenleri etkilediği görülmektedir. Artan DYY'nin KBGSYH'yi etkileme kanalları arasında; yeni istihdam oluşturmaları, ülkedeki sabit sermaye stokunu artırması, yerli firmalarla rekabete girmesi nedeniyle yerli firmaların Ar&Ge ve inovasyona daha fazla önem vermeye başlamaları, ülkede teknoloji ve verimlilik artışları, üretim ve ihracatın yükselmesi gibi faktörler sayılabilir. Artan DYY'nin ülkede istihdam düzeyini etkilediği görülmektedir. DYY'den petrol fiyatlarına doğru tespit edilen nedensellik ilişkisinin ekonomik açıdan anlamlı bir gerekçesi bulunmamaktadır. Çünkü bu çalışmada kullanılan petrol fiyatları, uluslararası petrol fiyatlarıdır.

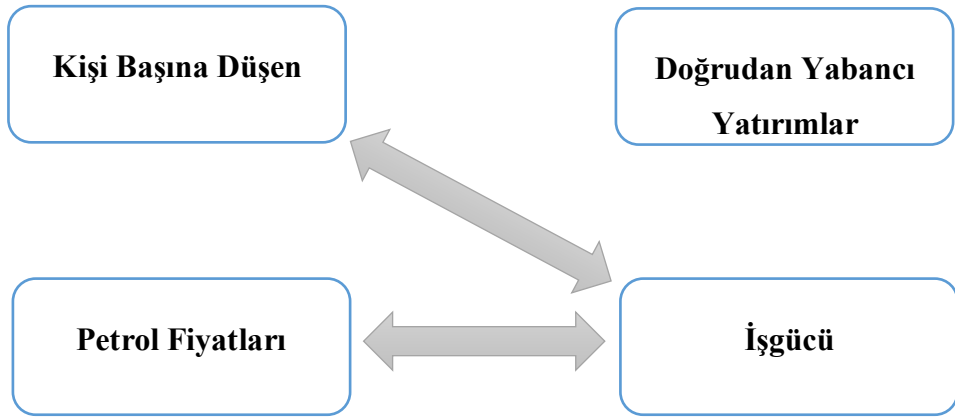
Rusya'nın 1992-1999 dönemi verileri kullanılarak, seriler arasında nedensellik ilişkilerinin varlığı Granger (1969) nedensellik testi ile sınanmış ve elde edilen bulgular Tablo 41'de, bu işlemde kullanılan optimum gecikme uzunluğu belirleme kriterleri tablosu Ek 13'te, bu gecikme uzunluğuna sahip VAR modelinin istikrarlı olduğuna dair ters karakteristik kökler grafiği Ek 14'te, bu VAR modeline ait otokorelasyon testi sonuçları Ek 15'te, değişken varyans testi sonuçları Ek 16'da sunulmuştur.

Tablo 41: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Rusya, 1992-1999 Dönemi)

H_0 Hipotezi	F İstatistiği	Olasılık Değeri
$LnDYY \rightarrow LnKBGSYH$	0.05	0.81
$LnKBGSYH \rightarrow LnDYY$	0.32	0.57
$LnL \rightarrow LnKBGSYH$	7.06**	0.01
$LnKBGSYH \rightarrow LnL$	4.59**	0.04
$LnPoil \rightarrow LnKBGSYH$	0.00001	0.99
$LnKBGSYH \rightarrow LnPoil$	0.0015	0.96
$LnL \rightarrow LnDYY$	0.16	0.68
$LnDYY \rightarrow LnL$	2.37	0.13
$LnPoil \rightarrow LnDYY$	1.16	0.28
$LnDYY \rightarrow LnPoil$	0.11	0.73
$LnL \rightarrow LnPoil$	3.87*	0.05
$LnPoil \rightarrow LnL$	20.74***	0.00

Not: $\rightarrow$; Birinci değişkenden, ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiği ve birinci değişkenden, ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin var olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 41'deki bulguların daha kolay izlenebilmesi açısından Şekil 3 oluşturulmuştur.

Şekil 3: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Rusya, 1992-1999 Dönemi)

Tablo 41 ve Şekil 3'teki bulgulara göre; Rusya ekonomisinde 1992-1999 döneminde DYY ile KBGSYH arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu durumun nedeni; hem söz konusu dönemde Rusya'ya giden DYY'nin az olması, hem de bu dönemde Rusya ekonomisinin yaşadığı ekonomik ve siyasi krizlerdir. İşgücünden KBGSYH'ye doğru olan nedensellik ilişkisi, 1990'lı yıllarda Rusya'da emek yoğun üretim teknolojilerinin uygulandığını ima etmektedir. KBGSYH'den işgücüne doğru olan nedensellik ilişkisi ise bu dönemde düşen milli gelir ve azalan merkezi yardımlar nedeniyle, daha fazla kişinin işgücü piyasasına katılması olduğu düşünülmektedir. Petrol fiyatlarından işgücüne doğru olan nedensellik ilişkisi; Rusya'nın temel ihraç ürünlerinden olan petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki değişimlerin, bu ülkede söz konusu doğal kaynakların üretiminde istihdam edilen kişi sayısını ve ülkedeki işgücüne katılım oranlarını da etkilediğini düşündürmektedir. İşgücünden petrol fiyatlarına olan nedensellik ilişkisi ise; önemli bir petrol üreticisi olan Rusya'da daha fazla kişinin işgücü piyasasına katılmasının, bu ülkedeki petrol üretimini ve dünya petrol fiyatlarını etkilemiş olmasından kaynaklanmış olabilecektir.

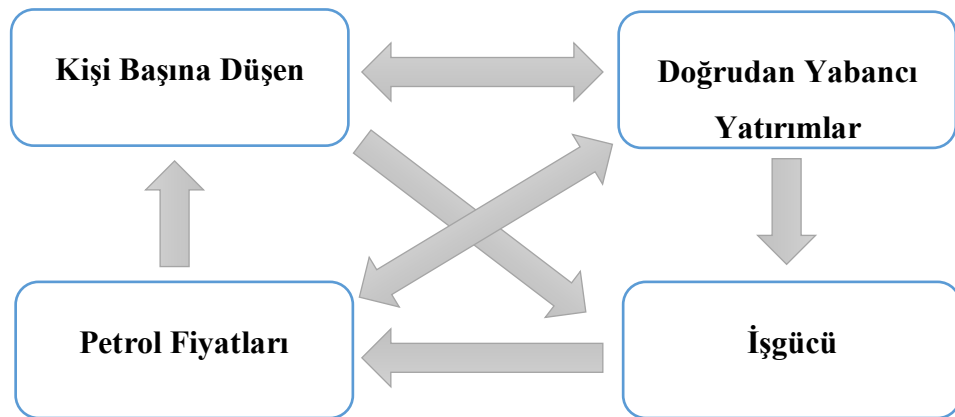
Rusya'nın 2000-2017 dönemi verileri kullanılarak, seriler arasında nedensellik ilişkilerinin varlığı Granger (1969) nedensellik testi ile sınanmış ve elde edilen bulgular Tablo 42'de, bu işlemde kullanılan optimum gecikme uzunluğu belirleme kriterleri tablosu Ek 17'de, bu gecikme uzunluğuna sahip VAR modelinin istikrarlı olduğuna dair ters karakteristik kökler grafiği Ek 18'de, bu VAR modeline ait otokorelasyon testi sonuçları Ek 19'da, değişen varyans testi sonuçları Ek 20'de sunulmuştur.

Tablo 42: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Rusya, 2000-2017 Dönemi)

<i>H₀ Hipotezi</i>	<i>F istatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
$LnDYY \rightarrow LnKBGSYH$	17.17***	0.00
$LnKBGSYH \rightarrow LnDYY$	3.06*	0.05
$LnL \rightarrow LnKBGSYH$	0.19	0.82
$LnKBGSYH \rightarrow LnL$	3.54**	0.03
$LnPoil \rightarrow LnKBGSYH$	10.16***	0.00
$LnKBGSYH \rightarrow LnPoil$	1.81	0.17
$LnL \rightarrow LnDYY$	1.09	0.33
$LnDYY \rightarrow LnL$	4.99***	0.00
$LnPoil \rightarrow LnDYY$	3.31**	0.04
$LnDYY \rightarrow LnPoil$	6.71***	0.00
$LnL \rightarrow LnPoil$	3.76**	0.02
$LnPoil \rightarrow LnL$	1.87	0.16

Not: $\rightarrow$; Birinci değişkenden, ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiği ve birinci değişkenden, ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin var olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 42'deki bulguların daha kolay izlenebilmesi açısından Şekil 4 oluşturulmuştur.

Şekil 4: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Rusya, 2000-2017 Dönemi)

Tablo 42 ve Şekil 4'teki bulgulara göre; Rusya ekonomisinde 2000 sonrası döneminde DYY ile KBGSYH arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Yani Rusya'ya gelen DYY'deki artışlar, burada kişi başına düşen milli geliri artırırken, bu ülkede kişi başına düşen milli gelirdeki artışlar da bu ülkeye daha fazla DYY gelmesini sağlamıştır. Petrol fiyatlarından KBGSYH'ye doğru tespit edilen tek yönlü nedensellik ilişkisi, teorik beklentilerimizle uyumludur. Çünkü Ocak 2000'de 25 Dolar olan petrol fiyatlarının, Temmuz 2008'de 132 Dolara kadar çıkması, dünyanın sayılı petrol ve doğalgaz üreticilerinden olan Rusya'da KBGSYH'yi de artırmıştır. DYY'den işgücüne doğru olan nedensellik, bu ülkede artan DYY'nin istihdam ve işgücünü de etkilediğini göstermektedir. KBGSYH'den işgücüne doğru olan nedensellik ilişkisi, artan ücretlerle birlikte daha fazla kişinin işgücü piyasasına girdiğini düşündürmektedir. Petrol fiyatlarıyla DYY arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisi ise; artan petrol fiyatlarının Rusya'ya olan yabancı yatırımcı ilgisini de artırdığını, bu ülkeye gelen DYY arttığında ise petrol üretimine ve ihracatına daha fazla kaynak ayrılabilirdiğini akla getirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye ve Rusya’da daha fazla DYY çekebilmek için 2000 yılı ve sonrasında uygulanan reformların etkinliği, grafik, tablolar ve ekonometrik analiz yardımıyla araştırılmıştır. Konuya ışık tutabilmesi açısından dünyadaki DYY akımları ve bunların dağılımları hakkında da bilgiler sunulmuş ve Türkiye ve Rusya’da 2000 öncesi dönemde de DYY ile ilgili yaşanan gelişmelerden kısaca bahsedilmiştir. Türkiye’nin DYY’ye yönelik gerçekleştirdiği en önemli reformlar arasında; Atatürk’ün 17 Şubat 1923 tarihli İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşma ile yabancı yatırımcıları ülkeye davet etmesi, 1954 yılında kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile ülkenin yabancı yatırımcılara daha fazla açılması, 1989’da 32 Sayılı Karar ile finansal liberalisasyonun başlatılması, Avrupa Birliği ülkeleriyle imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının 1 Ocak 1996’da yürürlüğe girmesi, 11 Aralık 2001’de kabul edilen Türkiye’de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı, 17 Haziran 2003’te yürürlüğe giren 4875 sayılı yeni DYY kanunu, 3 Ekim 2005’te AB’ye tam üyelik müzakerelerine başlanması, 19.01.2002 tarih ve 4737 sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu ile yabancı uyruklu kişilere Endüstri Bölgelerinde arazi tahsisinin önünün açılması ve 3 Temmuz 2003 tarihinde çıkartılan 4916 sayılı kanun ve bu kanuna ilave mahiyetindeki 29 Aralık 2005 tarihli 5444 Sayılı Yasa ve 2644 sayılı Tapu Kanunun 36. maddesinde 15.07.2008 tarihinde yapılan değişiklikle; yabancı gerçek kişiler ile yabancı tüzel kişilerin, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde taşınmaz mal edinme haklarına ilişkin yeni düzenlemeler yapılması ve böylece yabancıların Türkiye’den gayrimenkul alabilmelerine izin verilmesi sayılabilir.

Yapılan araştırmada Türkiye’ye gelen yıllık DYY miktarının 2000 öncesi dönemde yıllık 1 Milyar Doların altında olduğu, 2006-2008 döneminde 20 milyar Doları bulduğu, 2008 kriziyle birlikte düştüğü, sonrasında 10-15 Milyar Dolara arasında değiştiği görülmüştür. Türkiye’de en fazla DYY’yi finans, imalat sanayi ve

enerji sektörlerinin çektiği, en fazla DYY'nin İngiltere, Hollanda, Körfez Ülkeleri ve ABD'den geldiği görülmüştür.

Rusya'da DYY'ye yönelik reformların, 1991'de SSCB'nin sona ermesiyle başladığı, 1996'da Boris Yeltsin tarafından özelleştirme çalışmalarına hız verildiği ve bu kapsamda ülkeye daha fazla yabancı yatırımcı davet edildiği, ancak 1990'lı yıllara yaşanan ekonomik ve siyasi dalgalanmalar ve 1998 borç krizi yüzünden Rusya'nın bu dönemde yeterince DYY çekemediği görülmüştür. Ayrıca 2000 yılı öncesinde yerli firmaları koruyabilmek için yabancı yatırımcılara uygulanan yüksek vergiler ve yabancı yatırımcıların savunma ve enerji gibi stratejik alanlardan uzak tutulması da Rusya'nın az DYY çekebilmesine neden olmuştur. 2000 yılı başında göreve gelen Vladimir Putin, öncelikle ülkede iç güvenliği sağlamış, siyasi ve ekonomik dalgalanmaları en aza indirmeyi başarmış, Rusya'nın eskiyen teknolojisinin yenilenebilmesi, istikrarlı ve yüksek bir ekonomik büyüme hızına ulaşılması ve yaklaşık 148 milyar Dolar olan dış borçların ödenebilmesi için yabancı yatırımlara büyük önem vermiştir.

AB ülkelerine petrol ve doğal gaz satışından önemli gelirler elde eden Rusya, 1994 yılında AB ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalayarak, dış ticaretini garanti altına almaya ve ülkesine gelecek yabancı yatırımcılara kapılarını açık tutmaya gayret etmiştir. Aralık 2007'de süresi dolan Ortaklık ve İşbirliği anlaşması yenilenmiş, 2011 yılında AB ülkeleriyle Rusya arasında sadeleştirilmiş vize rejimi devreye sokulmuştur. Böylece Avrupalı ve Rus yatırımcıların ve iş insanlarının daha kolay gelip gidebilmelerinin yolu açılmıştır. 2001 yılında kurulan Ulusal Doğrudan Yatırım Kurumu sayesinde yabancı yatırımcıların Rusya'da daha kolay iş yapabilmelerinin önü açılmıştır.

22 Temmuz 2005'te kurulan Özel Ekonomik Bölgeler Yönetimi Federal Ajansı sayesinde yabancı yatırımcılarla yapılan işbirlikleri ile 2005-2011 döneminde Rusya'ya 43 milyar Dolarlık DYY yapılmıştır. Rusya'nın 22 Ağustos 2012'de Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesiyle birlikte Rusya'nın dünya ekonomisiyle bütünleşme derecesi artmış, ülkenin yabancı yatırımcılar için çekiciliği yükselmiştir.

DTÖ'ye girmesi Rusya'nın dünya ekonomisine uyum sağlamasını kolaylaştırmış ve küresel ticaret kurallarının bu ülkede de geçerli olmasının yolunu açarak, yabancı yatırımcılara güven vermiştir. Rusya ekonomisi için DTÖ üyesi olmanın gerektirdiği reformlar ve DTÖ üyeliği, yabancı yatırımcıların bu ülkeye yönelik güvenini arttırarak, gerek DYY çekmede, gerekse hizmet sektöründe rekabetçiliği arttırmada oldukça yararlı olmuştur. 29 Mayıs 2014 tarihinde Kazakistan, Belarus, Rusya, Ermenistan ve Kırgızistan arasında imzalanan ve 2015 yılı Ocak ayında hayata geçirilen Avrasya Ekonomik İşbirliği Anlaşması, bu ülkelerdeki ticaret ve yatırımları arttırmak için atılan önemli bir adımdır. Rusya 1 Ocak 2018'de Avrasya Ekonomik İşbirliği örgütünün başkanlığını da üstlenmiş bulunmaktadır.

Yapılan araştırmada Rusya'ya gelen yıllık DYY miktarının 2000 öncesi dönemde ortalama 2-3 milyar Dolar civarında olduğu, 2000 sonrası dönemde gerçekleştirilen reformlarla birlikte hızla artmaya başladığı ve 2008 yılında 75.9 milyar Dolara kadar çıktığı görülmüştür. Günümüzde Rusya'ya giden yıllık DYY miktarı 30 milyar Dolar civarındadır. DYY'yi madencilik ve taş ocakçılığı, imalat sanayi, motorlu taşıtların tamir ve ticareti ile finans ve sigortacılık çekmektedir. Rusya'ya en fazla DYY yapan ülkeler arasında Güney Kıbrıs, Lüksemburg ve Hollanda yer almaktadır. Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) GSYH'ye katkıları %10-15 aralığındadır. Oysa gelişmiş ülkelerde bu oran %50'nin üzerindedir. Rusya'daki bu durumun temel nedenleri; yoğun vergi uygulamaları ve karmaşık hukuki düzenlemelerdir. Rusya'nın daha fazla DYY çekebilmesi için öncelikle bu sorunları çözmesi gerekmektedir. Yapısal anlamda yapılacak bu reformlar DYY çekilmesi açısından potansiyel yatırımcılarda ülkeye güven duygusu verecektir. Rusya bu alanlarda ilerleme kaydedebilirse sahip olduğu hammadde, coğrafya ve ucuz enerji imkanlarını fırsata çevirebilir.

Çalışmanın ekonometrik analiz aşamasında; Rusya'nın verilerine erişilebilen dönem esas alınmış ve 1992:Q1-1999:Q4; 2000:Q1-2017:Q4 dönemleri şeklinde iki alt dönem oluşturulmuştur. Her iki dönem için de Türkiye ve Rusya'ya yönelik analizler yapılarak, 2000 sonrası dönemde Türkiye ve Rusya'da DYY'nin

ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca işgücü ve petrol fiyatları da modele kontrol değişkenleri olarak ilave edilmiştir. Yapılan korelasyon analizlerinde bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu görülmüştür.

Çalışmada serilerin durağanlıkları; ADF, PP ve Vogelsang ve Perron (1998) yapısal kırılmalı birim kök testleriyle incelenmiş ve bütün serilerin I(1) oldukları görülmüştür. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkilerinin varlığı Johansen (1988) testiyle incelenmiş ve serilerin eşbütünleşik oldukları yani uzun dönemde birlikte hareket ettikleri görülmüştür. Eşbütünleşme denklemindeki yapısal kırılma tarihleri Bai ve Perron (2003) yöntemiyle belirlenmiş, kukla değişkenlerle uzun dönem analizlerine dâhil edilmiştir. Uzun ve kısa dönem analizleri VEC yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerde; DYY stokundaki %1'lik artışın Türkiye'de kişi başına düşen milli geliri 2000 öncesi dönemde %1.20, 2000 sonrası dönemde %0.31 artırdığı, Rusya'da 2000 öncesi dönemde %0.04 azalttığı, 2000 sonrası dönemde ise %0.10 artırdığı görülmüştür. 2000 sonrası dönemde DYY çekmeye yönelik gerçekleştirilen reformların her iki ülkede de DYY stokunun artmasına yardım ettiği, ekonomik büyümeyi Türkiye'de Rusya'dan daha fazla etkilediği belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle; Türkiye ve Rusya'nın daha fazla DYY çekmeye çalışmasında gayrimenkul ağırlıklı DYY'nin ülke ekonomisine uzun vadeli bir katkı sağlamayacağının da göz önünde bulundurulmasında yarar vardır. DYY ile gelen dövizlerin kamu harcamaları ve borçları için değil, ülkelerin uzun dönemli istikrarlı büyümelerini sağlayıcı Ar&Ge ve inovasyon gibi alanlarda değerlendirilmesinin daha yararlı olacağı söylenebilir. İşgücündeki %1'lik artışın ekonomik büyümeyi Türkiye'de 2000 sonrası dönemde %0.48, Rusya'da 2000 öncesinde %0.67, 2000 sonrasında %4.31 oranında arttırdığı görülmüş olup, bu durum Rusya'da hala emek yoğun üretim stratejilerinin uygulandığını göstermektedir. Petrol fiyatlarındaki %1'lik artışın kişi başına düşen milli geliri Türkiye'de 2000 öncesinde %0.95, 2000 sonrasında %0.20 azalttığı, Rusya'da ise 2000 sonrası dönemde %0.04 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle; Türkiye'nin petrol ve diğer enerji türlerinde dışa bağımlılıktan kurtulmaya

alışmasında, Rusya'nın ise sadece petrol ve doğal gaz ihracatıyla sürdürülebilir bir ekonomik büyüme yakalayamayacağını görmesinde, üretim ve ihracatında ürün çeşitlemesine gitmesinde yarar olduğu söylenebilir. Modellerin hata düzeltme mekanizmaları çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadom, 2018 Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Avrupa Birliği Dokümantasyon, Araştırma ve Uygulama Merkezi, <http://eucenter.sdu.edu.tr/tr/turkiye-ab-iliskileri/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi-6947s.html>, [Erişim Tarihi: 28.09.2018].
- Acaravcı, A., Akyol, M., 2017 “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, 3(1), 17-33.
- Afşar, B., Cura, F., Demirhan, F., 2017 “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Büyüme İlişkisi: 2008 Krizi Sonrası Türkiye Uygulaması”, **International Journal of Academic Value Studies**, 3(15), 270-288.
- Akdiş, M., 2007 Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler. <http://makdis.pamukkale.edu.tr/ysermaye.htm>, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
- Akyol, F., 2012 “Yabancı Gerçek ve Tüzel Kişilerin Taşınmaz Ediniminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Uzmanlık Tezi.

Alagöz, M., Erdoğan, S.,
Topallı, N., 2008 “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik
Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”. **Gaziantep
Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), 79-89.

Alagöz, M., Alacahan,
N. D., Akarsu, Y., 2017 “Petrol Fiyatlarının Makro Ekonomi Üzerindeki Etkisi-
Ülke Karşılaştırmaları ile Panel Veri Analizi”. **KMÜ
Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 19(33),144-
150.

Alfaro, L., 2003 Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector
Matter? [http://www.grips.ac.jp/teacher/oono/hp/docu01/
/paper14.pdf](http://www.grips.ac.jp/teacher/oono/hp/docu01/paper14.pdf), [Erişim Tarihi: 26.10.2018].

Alfaro, L., Chanda, A.,
Kalemli-Özcan, S.,
Sayek, S., 2006 “How Does Foreign Direct Investment Promote
Economic Growth? Exploring the Effects of Financial
Markets on Linkages”.
[https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/07-
013.pdf](https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/07-013.pdf), [Erişim Tarihi: 01.11.2018].

Alpar, C., Ongun, T.,
1985 **Dünya Ekonomisi ve Yabancı Ekonomik Kuruluşlar**,
Türkiye Ekonomi Kurumu, No. 3, Ankara.

Alvarado, R., Iniguez, “Foreign direct investment and economic growth in Latin

- M., Ponce, P., 2017 America". **Economic Analysis and Policy**, 56, 176-187.
- Arslan, A., 2015 Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Rusya'nın Politikası. <https://www.stratejikortak.com/2015/11/bagmsz-devletler-toplulugu-bdt-ve.html>, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
- Aslan, N., 1995 "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Sermaye Akımları". **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, 32, 45-50.
- Avrupa Birliği Başkanlığı., 2018 Türkiye - AB İlişkilerinin Tarihçesi. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, [Erişim Tarihi: 28.09.2018].
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2018 AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi. <https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-turkiye-iliskileri-tarihi-711>, [Erişim Tarihi: 28.09.2018].
- Aydemir, O., Genç, E., 2015 "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kapsamında Bir Analiz, Türkiye Örneği". **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2(2),17-41
- Aydın, N., 1997 **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1002, Eskişehir.

- Aydoğuş, İ., Kutlu, R., Yıldırım, S., 2005 “Yolsuzluk ve Dorudan Yabancı Yatırımlar”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, VII(2), 1-21.
- Aykut, D., ve Sayek, S., 2007 “Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Büyümeye Etkisi”. **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, 2(3), 33-64.
- Baer, W., Harggs, K., 1997 “Forms of External Capital and Economic Development in Latin America: 1820-1997”. **World Development**, 25(11), 1805-1820.
- Bai, J., Perron, P., 2003 “Computation and Analysis of Multiple Structural Change Models”, **Journal of Applied Econometrics**, (18), 1–22.
- Bal, H., Göz, D., 2010 “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 19(2), 450 – 467.
- Banumathy, K., Azhagaiah, R., 2015 “Long-Run and Short-Run Causality between Stock Price and Gold Price: Evidence of VECM Analysis from India”. **Management Studies and Economic Systems (MSES)**, 1(4), 247-256.
- BBC, 2014 Türkiye, neden kış olimpiyatları ülkesi değil? https://www.bbc.com/turkce/spor/2014/02/140207_turkiy

e_olimpiyat_soci, [Erişim Tarihi: 26.09.2018].

Behname, M., 2012 “Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Southern Asia”. **Atlantic Review of Economics**, 2, 1-14.

Bergsman, J., Broadman, H. G., Drebentsov, V., 2000 **Improving Russia's Policy on Foreign Direct Investment**. The World Bank, Europe and Central Asia Regional Office, Policy Research Working Paper, N. 2329.

Berksoy, T., Saltoğlu, B., 1998 **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**. İTO Yayınları, No: 58, İstanbul.

Bilgili, F. 1998 “Stationarity and Cointegration Tests: Comparison of Engle - Granger and Johansen Methodologies”. **Munich Personal RePEc Archive, MPRA** No: 75967.

Binh, P. T., 2013 Unit Root Tests, Cointegration, ECM, VECM, and Causality Models. Topics in Time Series Econometrics. http://charitythinking.weebly.com/uploads/4/5/5/4/45542031/topics_in_time_series_econometrics.pdf, [Erişim Tarihi: 29.10.2018].

Bosanac, S., Pozega, Z., 2016 “Impacts of Foreign Investment on Economic Growth in Transition Countries”. **Ekonomski Vjesnik/Econviews**, 24(2), 501-520.

- Boyraz, H. M., 2014 Hollanda Hastalığı Nedir? Uluslararası politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/2014/07/18/hollanda-hastaligi-nedir/>, [Erişim Tarihi: 29.10.2018].
- Buckley, A., 2000 **Multinational Finance**, Fourth Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Buckley P.J., Casson M. (1976) **Alternative Theories of the Multinational Enterprise**. In: The Future of the Multinational Enterprise. Palgrave Macmillan, London
- Bulan, M., 2015 Apple ürünleri nerede üretiliyor? <https://mertbulan.com/2015/12/21/apple-urunleri-nerede-uretiliyor/> [Erişim Tarihi: 24.10.2018].
- Calvo, G.A., Leiderman, L., Reinhart, C. M., 1996 “Inflows of Capital to Developing Countries in the 1990s: Causes and Effects”. **Journal of Economic Perspectives**, 10(2), 123-139.
- Canşen, E., 2011 “Sovyetler Birliği’nden Rusya Federasyonu’na Doğru Değişimin Yan Etkileri”. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, 24, 79-88.
- China Pulse, 2018 Çin’de Asgari Ücretler Ne Kadar? China Pulse, (1 Eylül 2018), <https://cinnabzi.com/cinde-asgari-ucretler-ne->

kadar/ [Erişim Tarihi: 24.10.2018].

- Claessens, S., 1993 “Alternative Forms of External Finance: A Survey”. **The World Bank Research Observer**, 8(1), 91-117.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E., Bayar, M., 2013 “Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret: Toda-Yamamoto Yaklaşımıyla Türkiye’den Nedensellik Kanıtları”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 27, 1-37.
- Çimen, D., 2009 “Yabancıların Taşınmaz Mülk Edinimi”. **Hukuk Gündemi**, II, 9-13.
- Değirmenci, S., 2018 Dünyanın en büyük ekonomileri sıralaması (2018). <https://egezegeen.com/ekonomi/dunyanin-en-buyuk-ekonomileri-siralamasi/>, [Erişim Tarihi: 25.09.2018].
- DEİK, 2012 Rusya Federasyonu Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. <http://deik.org.tr/uploads/rusya-ulke-bulteni.pdf>, [Erişim Tarihi: 26.09.2018].
- Demirel, O., 2006 Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Demirer, M. A., 2013 “Atatürk ve Yabancı Sermaye”. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 67-68-69. Sayı, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/ataturk-ve->

yabancı-sermaye, [Erişim Tarihi: 21.03.2018].

Dickey, D.A., Fuller
W.A., 1979

“Distribution of the Estimators for Autoregressive Time
Series with a Unit Root”. **Journal of the American
Statistical Association**, 74(366), 427-431.

Dickey, D.A., Fuller
W.A., 1981

“Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time
Series with a Unit Root”. **Econometrica**, 49(4), 1057-
1072.

Dikmen, N., 2012

Ekonometri Temel Kavramlar ve Uygulamalar, 2.
Basım, Bursa: Dora Yayıncılık.

Dinçer, Ö., 1998

Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, 5. Baskı, Beta
Basım, No:659, İstanbul.

DPT, 2000

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma **Planı Doğrudan Yabancı
Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Kurulu Raporu**,
Ankara.

Dunning, J. H. (1958)

American Investment in British Manufacturing Industry,
Routledge.

Dunning, J. H. (1972)

The location of international firms in an enlarged EEC:
An exploratory paper, Manchester, Manchester Statistical
Society. Manchester

- Dunning, J. H. (2000) “Toward An Eclectic Theory of International Production: Some Empirical Tests”, *Journal of Business Studies*, 11(1), ss. 9-31
- Dunning, J. H. (2001) (2000) “The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity”, *International Business Review*, 9(2), ss. 163–190
- Dunning, J. H. (1958) “The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future”, **International Journal of the Economics of Business**, 8(2), ss. 173-190.
- Edwin, L., Lai, C., 2001 “Competition For Foreign Direct Investment In The Product Cycle”, **Japan and World Economy**, 13, 61-81.
- EIA, 2018 Spot Prices for crude oil and petroleum products. U.S. Energy Information Administration (EIA). https://www.eia.gov/dnav/pet/xls/PET_PRI_SPT_S1_M.xls, [Erişim Tarihi: 25.10.2018].
- Ekinci, A., 2011 “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6(2),

71-96.

Engle, R. F., Granger, C. W. J., 1987 “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”. **Econometrica**. 55. 2, 251-276.

Ersoy, İ., 2013 “The Role of Private Capital Inflows and The Exchange Market Pressure on Real Exchange Rate Appreciation: The Case of Turkey”. **South African Journal of Economics**, 81(1), 35 - 51.

EVDS, 2018 Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunum (6. El Kitabı) (milyon ABD Doları)(Aylık). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].

Fabry, N., Sylvain, Z., 2002 “Foreign Direct Investment in Russia: How the Investment Climate Matters”. **Communist and Post-Communist Studies**, 35(3), 289-303.

Finans.mynet, 2015 Türkiye'nin En Büyük Özelleştirmeleri. <http://finans.mynet.com/haber/detay/foto-analiz/turkiyenin-en-buyuk-ozellestirmeleri/98608/#7175219>, [Erişim Tarihi: 28.09.2018].

GİSP, 2018 Yabancılar Mülk Satılabilmesi. Gayrimenkul İçin Strateji Platformu. <http://www.gisp.org.tr/download/yabancilara-konut-satimi.pdf>, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].

- Göçer, İ., 2012 “2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz”. **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 10(17), 18-37.
- Göçer, İ., 2013 **Yabancı Doğrudan Yatırımların Verimlilik ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneği**. Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Göçer, İ. 2016 **Ekonometri**, Lider Yayınevi, İzmir.
- Görgün, T., 2004 **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**. Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.
- Granger, C. W. J., Newbold, P., 1974 “Spurious Regressions in Econometrics”. **Journal of Econometrics**, 2, 111-120.
- Gujarati, N. G., Porter, D. C., 2012 **Temel Ekonometri**, Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık, Orijinali: 5. Basım.
- Güngördü, A., Yılmaz, K. G., 2016 “Uluslararası Ticaret ve Yatırım Teorisi Olarak Eklektik Paradigma: Geçmişten Günümüze Bir Bakış”. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20(3),

- 1003-1020.
- Hanson, P., 2013 “Russia's Inward and Outward Foreign Direct Investment: Insights into the Economy”. **Eurasian Geography and Economics**, 51(5), 632-652.
- Hazine Müsteşarlığı, 2010 **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu**. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hill, C.W.L., Hwang, P., Kim, W.C., 1990 “An Eclectic Theory of the Choice of International Entry Mode”. **Strategic Management Journal**, 11(2), 117-128.
- Hood, N., Young, S., 1979 **The Economics of Multinational Enterprise**. London: Longman.
- Hüseynov, F., 2003 “Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52(4), 387-401.
- IMF, 1991 **Determinants and Systemic Consequences of Internatioanal Capital Flows**. Occasional Paper, No. 77, Washington.
- Index Mundi, 2018a Country Comparison > Exports > TOP 20. <https://www.indexmundi.com/g/r.aspx?t=20&v=85&l=e>, [Erişim Tarihi: 25.09.2018].

- Index Mundi, 2018b Country Comparison > Oil - exports > TOP 20.
<https://www.indexmundi.com/g/r.aspx?t=20&v=95&l=e>,
[Erişim Tarihi: 25.09.2018].
- Index Mundi, 2018c Country Comparison > Population > TOP 20.
<https://www.indexmundi.com/g/r.aspx?t=20&v=21&l=e>,
[Erişim Tarihi: 25.09.2018].
- Invest, 2018 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım. Invest in Turkey.
<http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/FDIinTurkey.aspx>, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].
- Iwasaki, I., Suganuma, K., 2015 “Foreign Direct Investment and Regional Economic Development in Russia: An Econometric Assessment”. **Russian Research Center (RRC) Working Paper Series**, No. 44.
- İTKİB, 2012 Deri Ürünleri ve Ayakkabı Sektörü Açısından Rusya Federasyonu. <https://www.itkib.org.tr/.../deri-urunleri-ve-ayakkabi-sektoru-acisindan-rusya-federasyonu>, [Erişim Tarihi: 26.09.2018].
- Johansen, S., 1988 “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”. **Journal of Economic Dynamics and Control**. 12, 231-254.
- Jones, C. I., 2007 **İktisadi Büyümeye Giriş**. (Çev: Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer). Literatür Yayınevi, İstanbul.

- J.P. Morgan, 1998 Global Data Watch, May 8.
- Kahveci, Ş., Terzi, H., 2017 “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Nedensellik Analizleri ile Testi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 49, 135-154.
- Karagöz, K., 2007 “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970 – 2005”. **Journal of Yaşar**, 2(8), 927-948.
- Kaya, A., 2013 **Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması**. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 292.
- Keskin, I. S., 2015 Yabancıların Türkiye’de Mülk Edinmesi Hakkında Kanun. <https://emlakkulisi.com/yabancilarin-turkiyede-mulk-edinmesi-hakkinda-kanun/397897>, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].
- Keskin, I. S., 2018 5 Soruda Gayrimenkulde Döviz Yasağı. <https://emlakkulisi.com/5-soruda-gayrimenkulde-doviz-yasagi/582020>, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].
- Knickerbocker, F. T., 1973 “Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise”. **The International Executive**, 15(2), 7-9.
- Köprücü, Y., 2016 “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, **International**

- Conference on Eurasian Economies, 29-31 August, Kaposvár – Hungary.
- Köse, K., 2014 Korelasyon ve Regresyon Analizi. http://file.toraks.org.tr/TORAKSFD23NJKL4NJ4H3BG3JH/mse-ppt-pdf/Kenan_KOSE3.pdf, [Erişim Tarihi: 26.10.2018].
- Krickus, R. J., 2014 **Russia After Putin**. Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.
- Kurtaran, A., 2007 “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(2), 367 – 382.
- Ledyaeva, S., Linden, M., 2006 “Foreign Direct Investment and Economic Growth: Empirical Evidence from Russian Regions”, BOFIT Discussion Paper No. 17/2006.
- Leitao, N.C., Rasekhi, S., 2013 “The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: The Portuguese Experience”. **Theoretical and Applied Economics**, 20(1), 51-62.
- McKenzie, B., Voitishkin, S., Chmelev, A., Frolov, A., Makarov, I., Krokhaev, S., Efremov, V., Vikulov, K., Kalinin, M., 2017 Russia's Far East Initiatives - New Opportunities for Business? <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=cabce414-affa-42ce-b590-e411d02c550e>, [Erişim Tarihi: 27.09.2018].

- Menkiszak, M., 2015
Late Putin. The end of Growth, the end of Stability. OSW Point of View, ISBN 978-83-62936-66-3. http://aei.pitt.edu/69672/1/pw_55_ang_late_putin_net.pdf, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
- Mevzuat, 2003
Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4875.pdf>, [Erişim Tarihi: 28.09.2018].
- Moran, T. H., 2000
“The Product Cycle Model of Foreign Direct Investment and Developing Country Welfare”, **Journal of International Management**, 6, 297-311.
- Moshirian, F., 2001
“International Investment in Financial Services”, **Journal of Banking and Finance**, 25, 317-337.
- Mucuk, M., Demirsel, M. T., 2009
“Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21, 365-373.
- OECD, 2017
International Trade, Foreign Direct Investment and Global Value Chains. <http://www.oecd.org/investment/JAPAN-trade-investment-statistical-country-note.pdf>, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].
- Ogbokor, C. A., 2016.
“Econometric Analysis of The Impact of Foreign Direct

- Investment on Economic Growth in Namibia: Evidence from Annual Data”. **International Journal of Economics and Finance Studies**, 8(2), 205-218.
- Ogbokor, C. A., 2018 “Foreign Direct Investment and Economic Progress: Application of a Dynamic Model”. **International Journal of Economics and Finance Studies**, 10(1), 1-15.
- Öğütçü, M., 2002 “Attracting Foreign Direct Investment For Russia’s Modernization. Battling Against The Odds”. OECD. <https://www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/1942539.pdf>, [Erişim Tarihi: 01.11.2018].
- Özakçaoğlu, M. B., 2010 Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme. <http://mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/yabanci-sermaye-akimlarinin-yurtici-tasarruf-ve-ekonomik-buyume/7446407>, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].
- Özcan, B., Arı, A., 2010 “Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği”. **Ekonometri ve İstatistik**, 12, 65–88.
- Özsoylu, A. F., Algan, N., 2011 **Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri BRIC** (1. Baskı), Karahan Yayınları, No. 130, Adana.

- Özten, A. F., 2006 **Yabancılar Toprak Satışı: Neo-Liberalizmin Kısıcında Türkiye Toprakları.** Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Yayını, Ankara. ISBN: 975-89-175-4.
- Öztürk, S., Kılıç, N. Ö., 2018 “Petrol Fiyatları ve İktisadi Büyüme: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz”. **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11(2), 138-149.
- Peker, O., Göçer, İ., 2010 “Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye’deki İşsizliğe Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”. **Ege Akademik Bakış**, 10(4), 1187-1194.
- Peker, O., Göçer, İ., 2012 “Bütçe Açıklarının Ampirik Analizi”. **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 19(1), 163-178.
- Phillips, P.C. B, Perron, P., 1988 “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”. **Biometrika**, 75(2), 335 346.
- Rollinson, J. P., 2013 **The Impact of Foreign Direct Investment on the Socio-Economic Development of the Far East of Russia.** Centre for Economic and Financial Research (CEFIR), Moscow.
- RosOEZ, 2018 RosOEZ, OAO OEZ, Special Economic Zones. <http://www.investinginrussia.ru/ppp/oez/>, [Erişim Tarihi: 26.09.2018].

- Roy, A. G., Van, H.F., 2006 “Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Time-Series Approach”. **Global Economy Journal**, 6, 7-20.
- Rugman, A. M., 2010 “Reconciling internalization theory and the eclectic paradigm”, **Multinational Business Review**, 18(2), 1-12.
- Russia-Briefing, 2017 Russia Gives Free Land, Incentives to Invest in Asian Far East. <https://www.russia-briefing.com/news/russia-gives-free-land-incentives-invest-asian-far-east.html/>, [Erişim Tarihi: 27.05.2018].
- Santander, 2018 Russia: Foreign Investment. FDI Inflows by Country and Industry by Sector of Activity. <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/russia/foreign-investment>, [Erişim Tarihi: 27.09.2018].
- Seyidoğlu, H., 2002 **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**. Güzem Yayınları, (Geliştirilmiş 3. Baskı), İstanbul.
- Simionescu, M., 2016 “The Relation between Economic Growth and foreign Direct Investment During the Economic Crisis in the European Union”. **Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta u Rijeci**, 34(1), 187-213.
- Souza, V. D., 2008 “Foreign investment in Russia”, **Economic Analysis from the European Commission’s Directorate-General for Economic and Financial Affairs**, 5(1), 1-6.

- Şen, S., 2016 Korelasyon. <https://sedatsen.files.wordpress.com/2016/11/7-sunum.pdf>, [Erişim Tarihi: 26.10.2018].
- Şimşek, T., Yiğit, E., 2017 “BRİCT Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Petrol Fiyatları, CO2 Emisyonu, Kentleşme ve Ekonomik Büyüme Üzerine Nedensellik Analizi”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 12(3), 117-136.
- Tabassum, N., Ahmed, S. P., 2014 “Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Bangladesh”. **International Journal of Economics and Finance**, 6(9), 117-135.
- Taganov, B., 2014 “FDI and Long-term Economic Growth in Russia”. **Munich Personal RePEc Archive**, MPRA Paper No: 55465.
- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, 2018 Türkiye’de Yabancıların Taşınmaz Edinimi Rehberi. <https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/yabancilarin-tasinmaz-edinim-rehberi>, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].
- Tarı, R., 2012 **Ekonometri**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Taşdemir, F. D., Erdaş, H., 2018. “Doğrudan Yabancı Yatırım Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7(1), 140-152.

- Taxsummaries, 2018 Russian Federation Corporate - Tax credits and Incentives. <http://taxsummaries.pwc.com/ID/Russian-Federation-Corporate-Tax-credits-and-incentives>, [Erişim Tarihi: 27.06.2018].
- TCDD, 2017 Kurumsal tarihçe. Web., <http://www.tcdd.gov.tr/tarihce+m76>, [Erişim Tarihi: 28.09.2018].
- TEB, 2018 Rusya: Yatırım, Doğrudan Yabancı Yatırım Rakamları. Türkiye Ekonomi Bankası, https://tebledisticaret.com/tr/idare-is/rusya/yatirim-2?home_critere_pays=45, [Erişim Tarihi: 26.09.2018].
- TETSİAD, 2017 Rusya Ülke Raporu. Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği. <http://www.tetsiad.org/files/raporlar/rusya.pdf>, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
- Tümer, E. Ö., 2004 Türkiye’de Özelleştirmenin Ücret ve İstihdam Üzerindeki Etkisi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ucal, M. Ş., 2006 “Ekonometrik Model Seçim Kriterleri Üzerine Kısa Bir İnceleme”. **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 7(2), 41-57.
- UNCTAD, 1999 **World Investment Report 1999, Foreign Direct Investment and the Challenge of Development**, New

- York.
- UNCTAD, 2018a Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual. <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>, [Erişim Tarihi: 24.06.2018].
- UNCTAD, 2018b Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual . <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/downloadPrompt.aspx>, [Erişim Tarihi: 25.06.2018].
- Uzunoğlu, S., Alkin, K., Gülsereİ, C. F., 1995 **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye.** İMKB Araştırma Yayınları, No: 6.
- VANTSO, 2015 Rusya Ülke Raporu 2015, Van Ticaret ve Sanayi Odası. http://www.vantso.org.tr/u/files/RUSYA_FEDERASYONU_PAZAR_VE_ULKE_ARASTIRMASI.pdf, [Erişim Tarihi: 26.09.2018].
- Vdovin, I.A., 2018 National Agency for Direct Investment. <http://www.napi.ru/en/about>, [Erişim Tarihi: 26.09.2018].
- Venables, A. S., 2000 **The Geography of International Investment**, The Oxford Handbook of Economic Geography, Oxford, 5.
- Vernon, R., 1966 “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, **Quarterly Journal of Economics**, 80,

190-207.

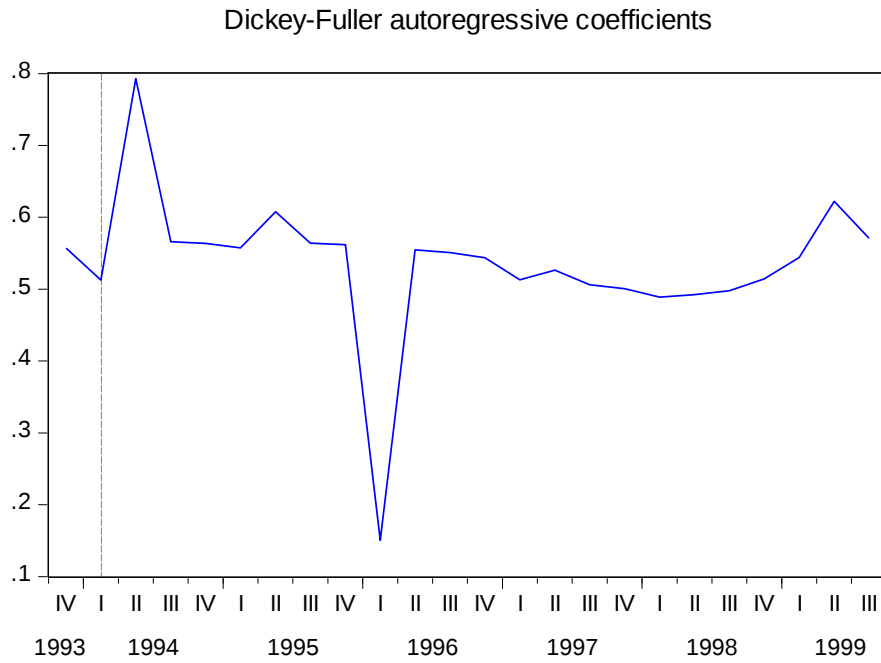
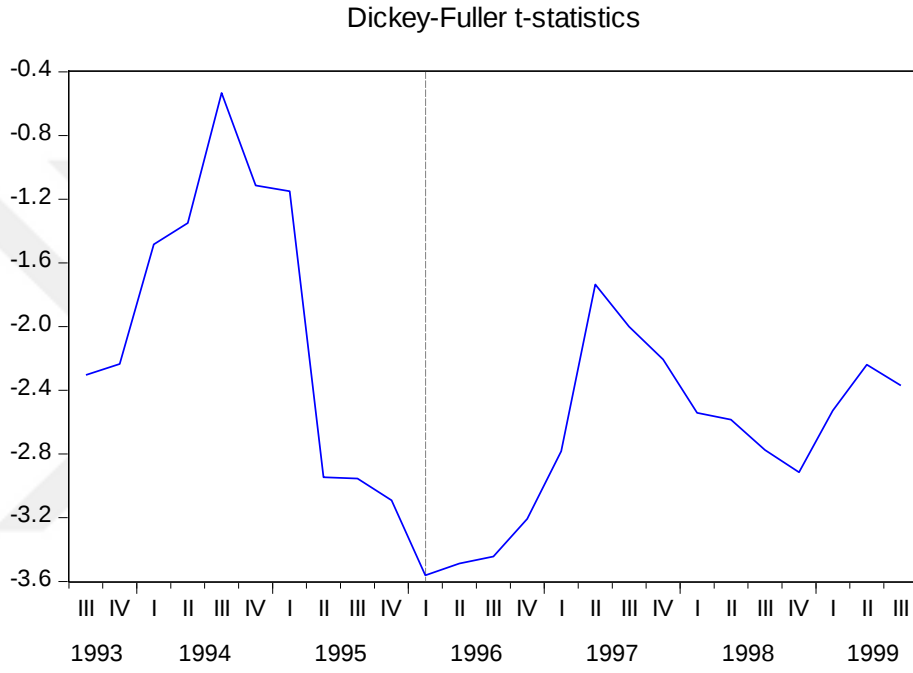
- Vogelsang, T. J., Perron, P., 1998 “Additional Test for Unit Root Allowing for a Break in the Trend Function at an Unknown Time”. **International Economic Review**. 39, 1073–1100.
- Williamson, O.E., 1998 “Transaction Cost Economics: How it Works; Where it is Headed”, **De Economist**, 146(1), 23-58.
- World Bank, 2018a GDP (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
- World Bank, 2018b GDP growth (annual %). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart>, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
- World Bank, 2018c GDP per capita (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?view=chart>, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
- World Bank, 2018d Population, total. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?view=chart>, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
- World Bank, 2018e Fuel exports (% of merchandise exports). <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.FUEL.ZS.UN?view=chart>, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].

World Bank, 2018f	Fuel imports (% of merchandise imports). https://data.worldbank.org/indicator/TM.VAL.FUEL.ZS . UN?view=chart, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
World Bank, 2018g	Merchandise exports (current US\$). https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MRCH.CD . .WT?view=chart, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
World Bank, 2018h	Merchandise imports (current US\$). https://data.worldbank.org/indicator/TM.VAL.MRCH.CD . WT?view=chart, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
World Bank, 2018i	Natural gas rents (% of GDP). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.NGAS.RT.ZS , [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
World Bank, 2018j	Total natural resources rents (% of GDP). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.TOTL.RT.ZS ?view=chart, [Erişim Tarihi: 24.09.2018].
World Bank, 2018k	GDP per capita, PPP (constant 2011 international \$). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD ?view=chart, [Erişim Tarihi: 25.10.2018].
World Bank, 2018l	Labor force, total. https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN ?view=chart, [Erişim Tarihi: 25.10.2018].

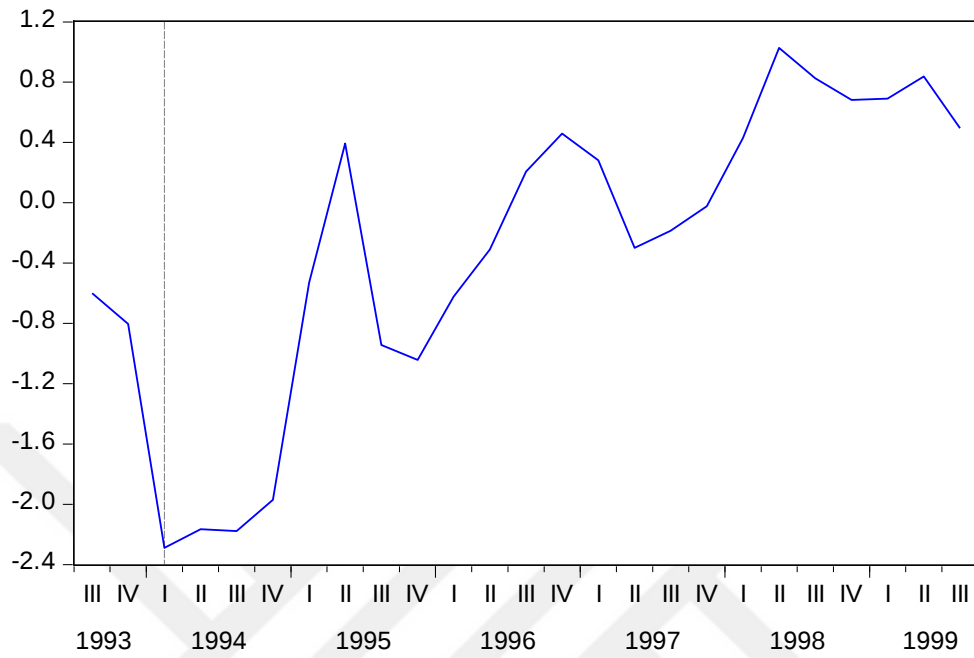
- WTO, 1996 “The Relationship between Trade and Foreign Direct Investment”, **Note by the Secretariat**, WT/WGTI/W/7.
- Yavan, N., 2006 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Yavuz, H. B., 2008 Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme. www.tid.gov.tr/Makaleler/HasanBilgehanYavuz%2089-105.doc, [Erişim Tarihi: 29.09.2018].
- Yıldız, F., 2007 “Yabancı Uyruklu Gerçek ve Tüzel Kişilere Taşınmaz Mal Satışı”. **21. Yüzyıl Dergisi**, Nisan-Mayıs Sayısı, 123-136.
- Yılmaz, K., 2007 Türkiye için Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisi’ne Doğru. http://home.ku.edu.tr/kyilmaz/public_html/papers/Y_Yased2007.pdf, [Erişim Tarihi: 29.03.2018].
- YOİKK, 2001 Türkiye’de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı. Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu, http://www.yoikk.gov.tr/upload/yoikk/yoikkprensip_I.pdf, [Erişim Tarihi: 28.04.2018].

EKLER

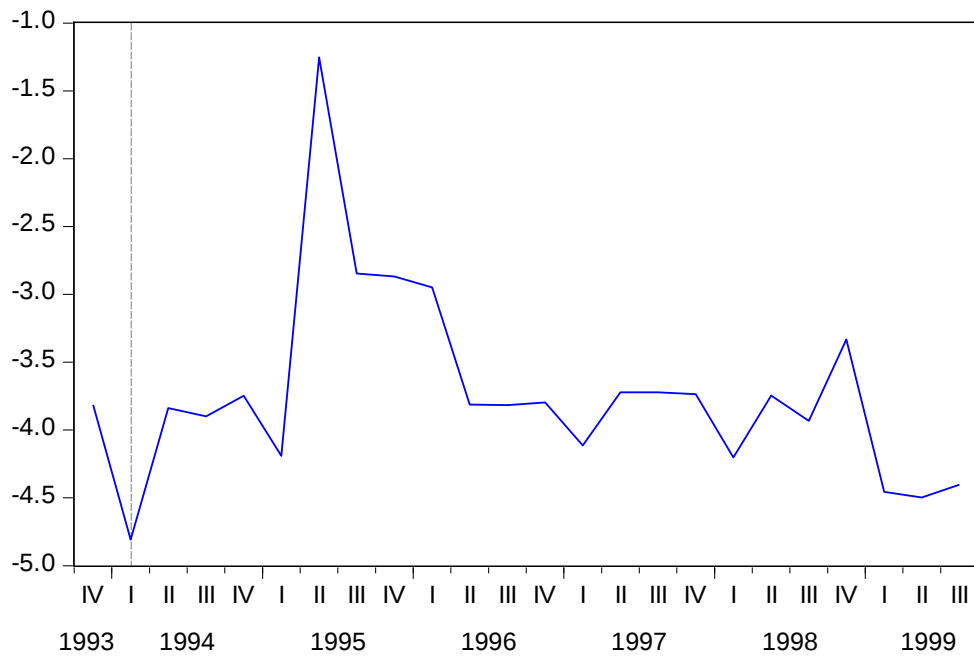
Ek 1: Türkiye'nin 1992-1999 Dönemi Verileri İçin Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Grafikleri

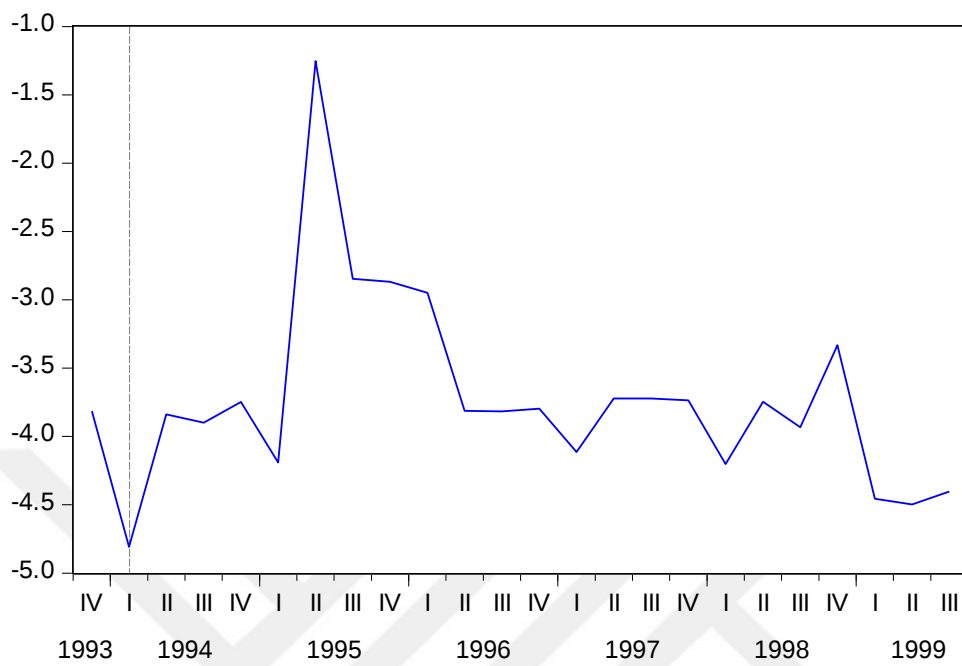
Dickey-Fuller t-statistics

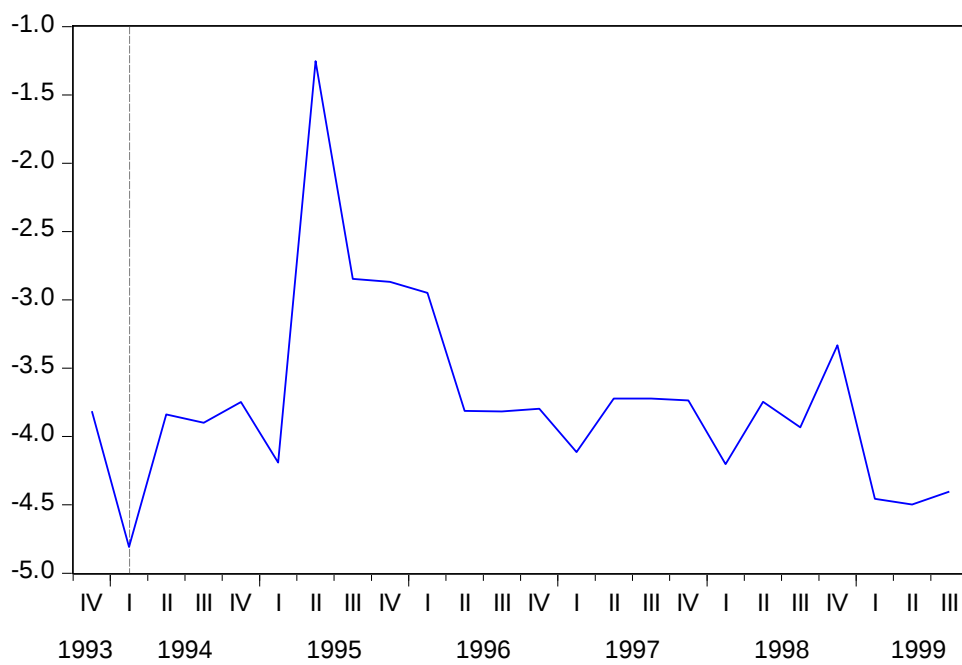
Dickey-Fuller t-statistics

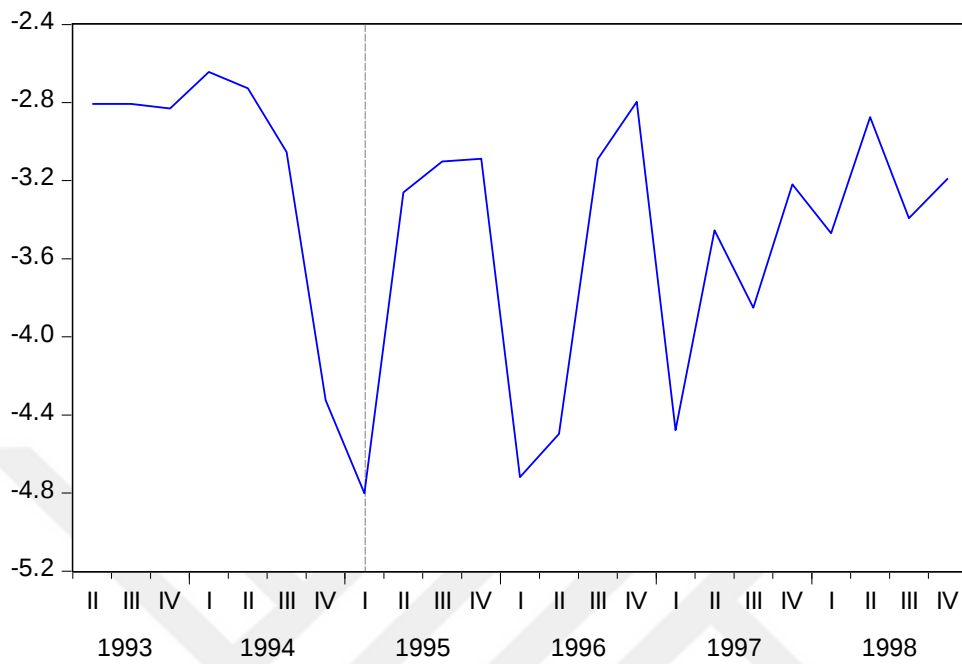
Dickey-Fuller t-statistics

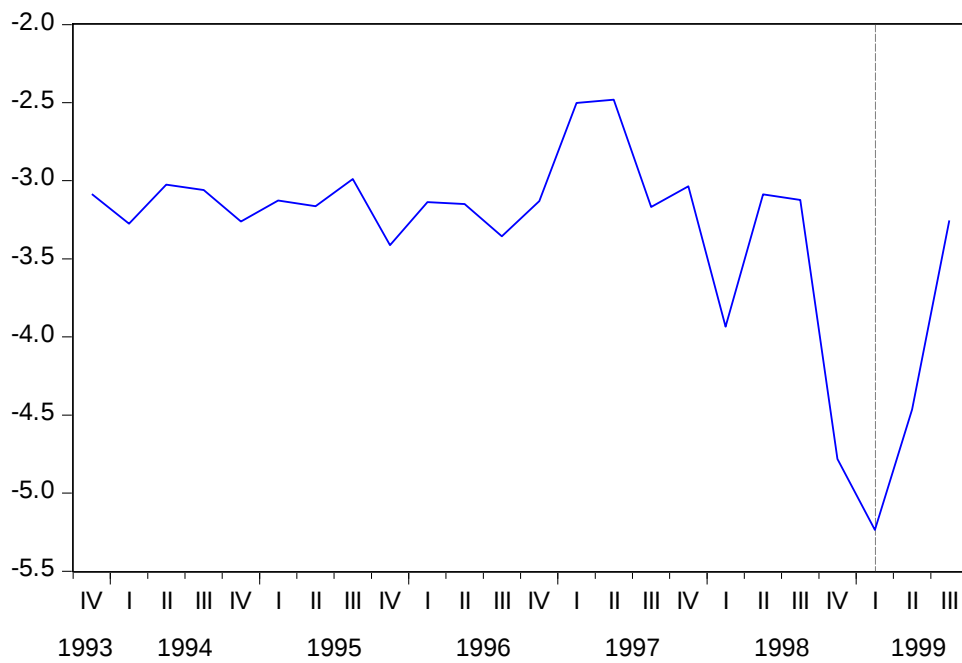
Dickey-Fuller t-statistics

Dickey-Fuller t-statistics

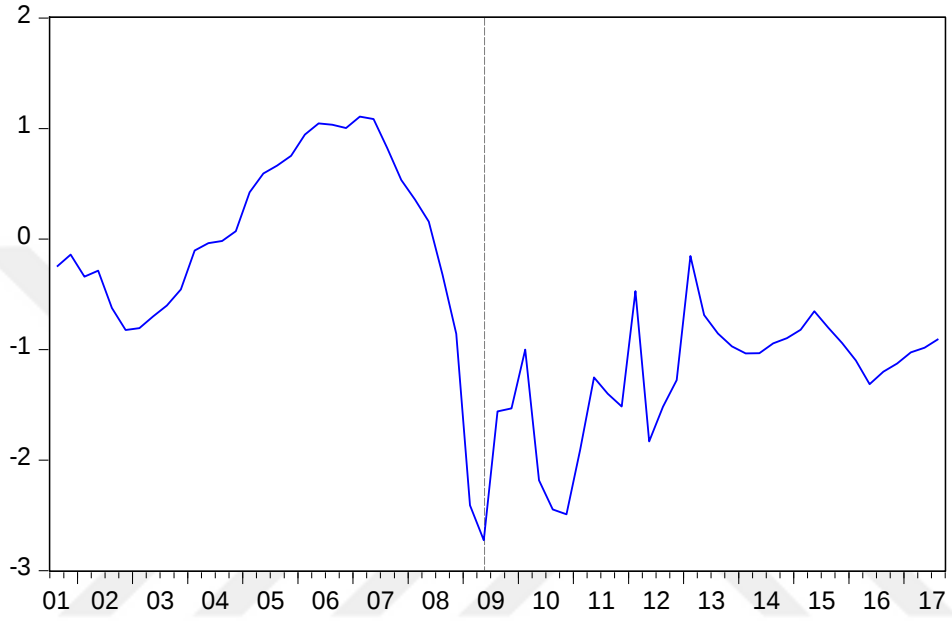
Dickey-Fuller t-statistics

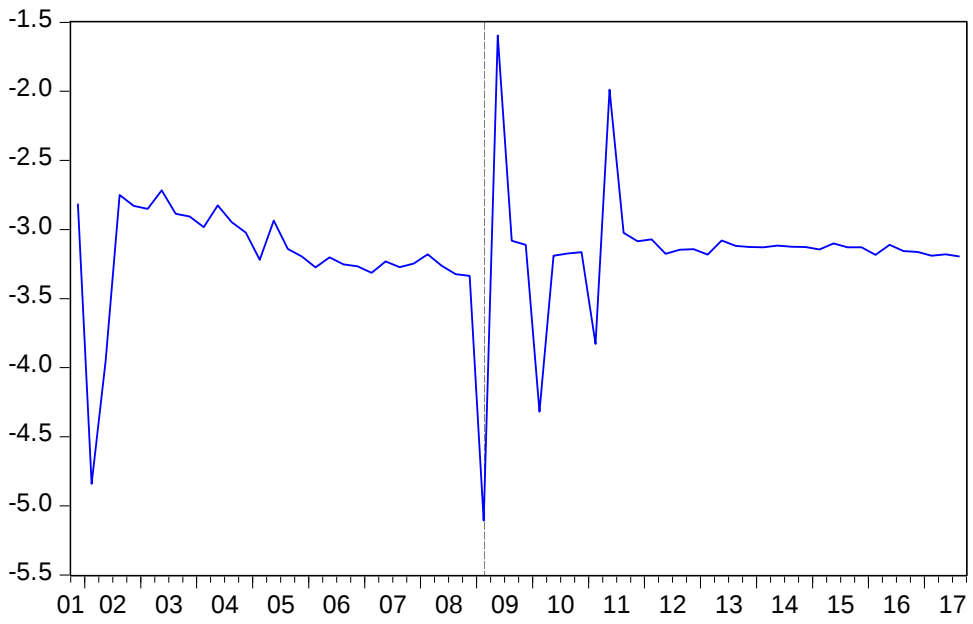
TR 2000-2017

Ek 2: Türkiye'nin 2000-2017 Dönemi Verileri İçin Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Grafikleri

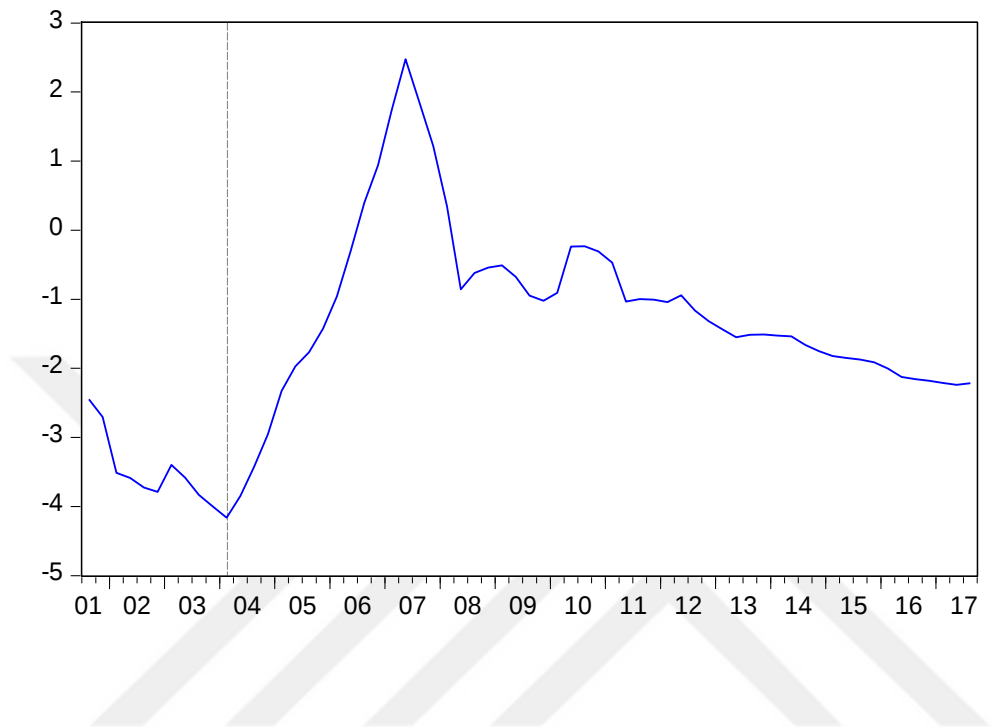
Dickey-Fuller t-statistics

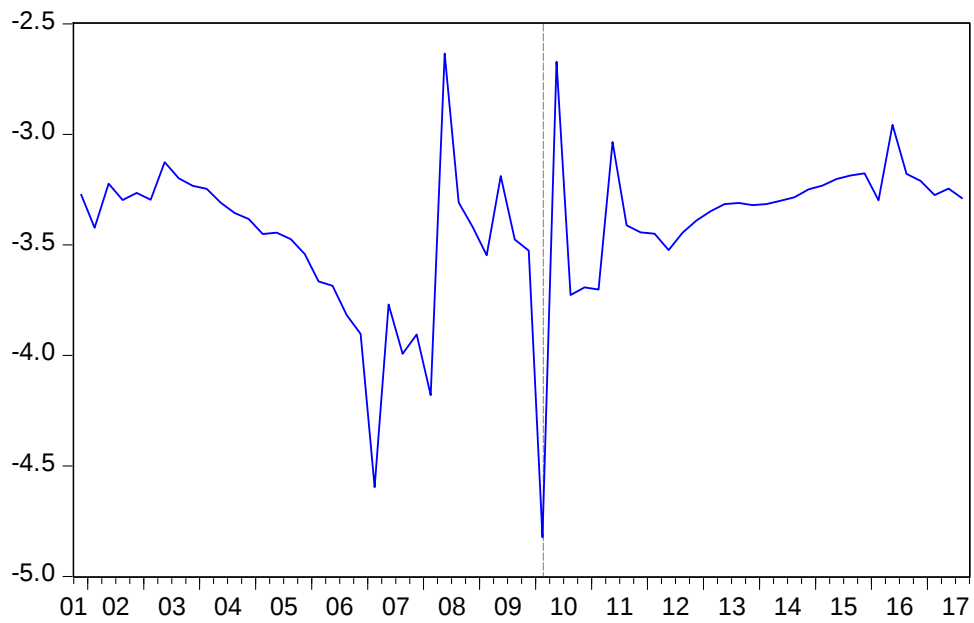
Dickey-Fuller t-statistics

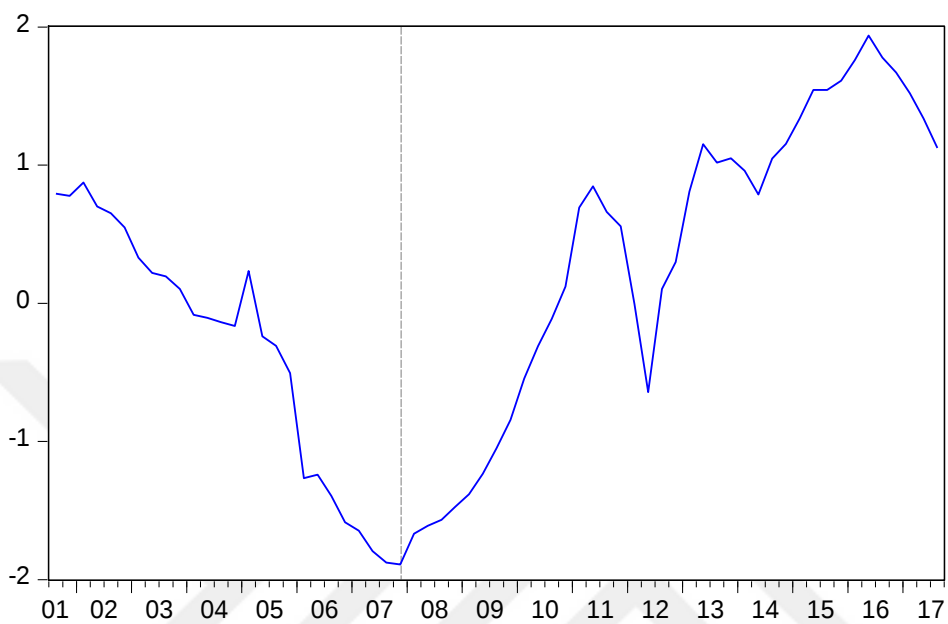
Dickey-Fuller t-statistics

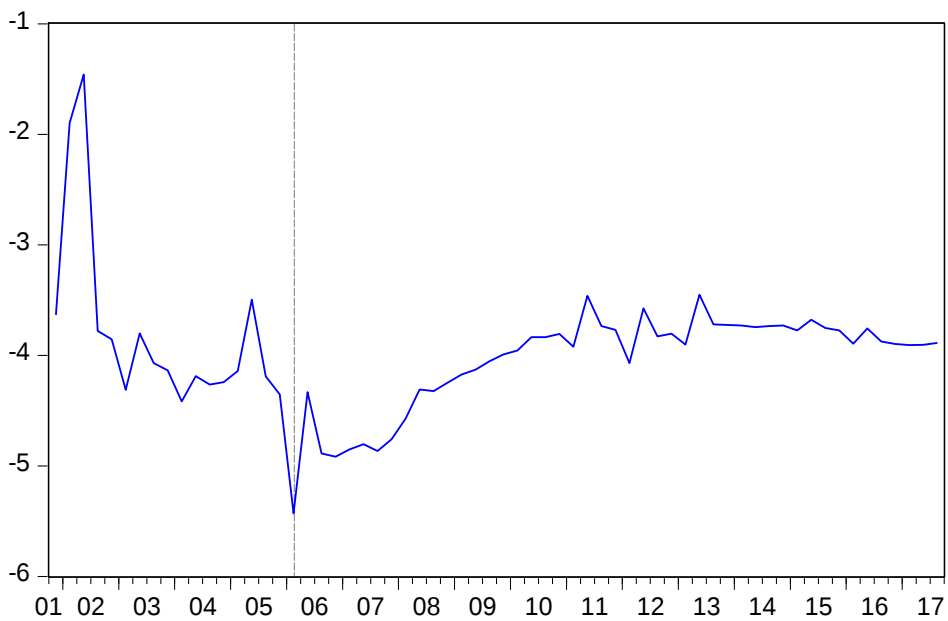
Dickey-Fuller t-statistics

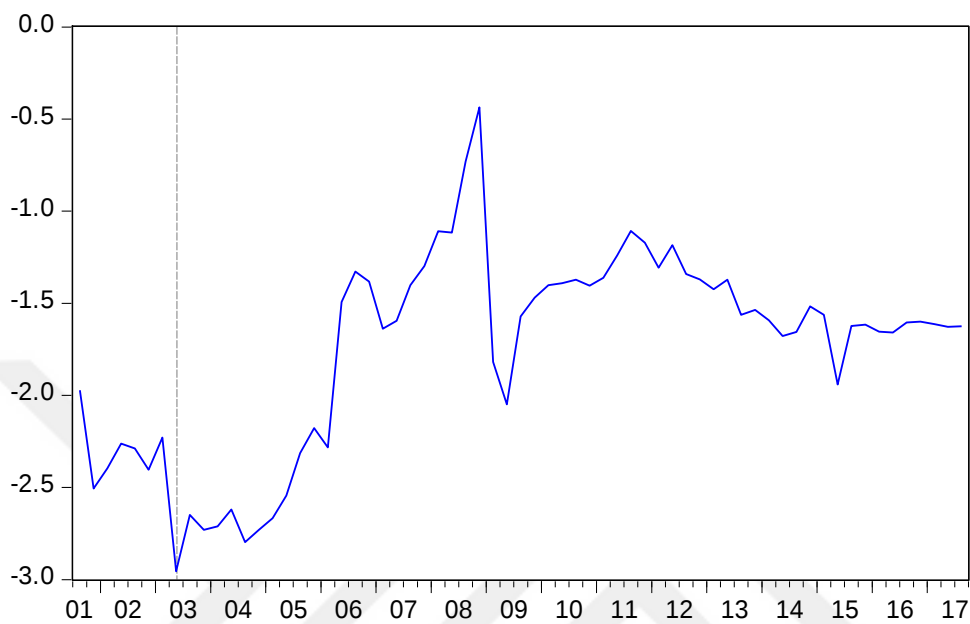
Dickey-Fuller t-statistics

Dickey-Fuller t-statistics

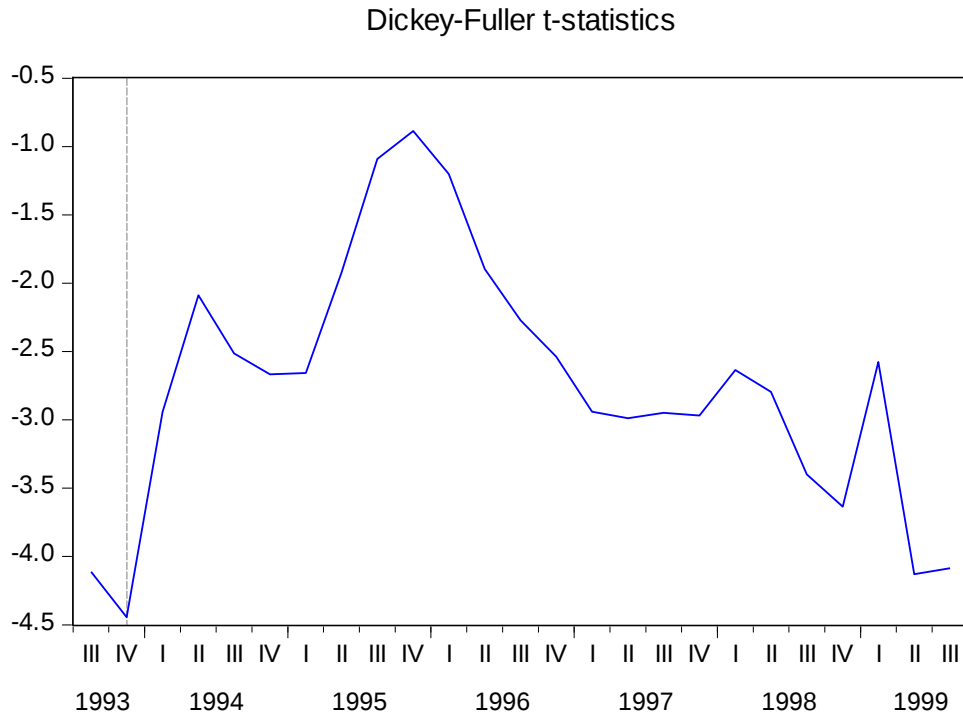
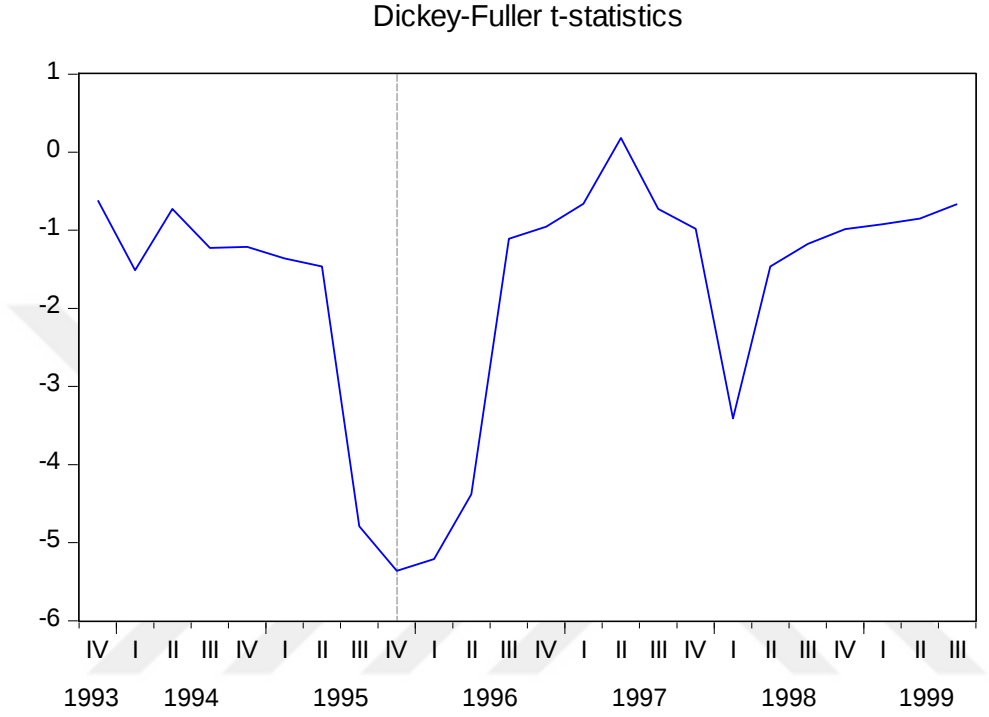
Dickey-Fuller t-statistics

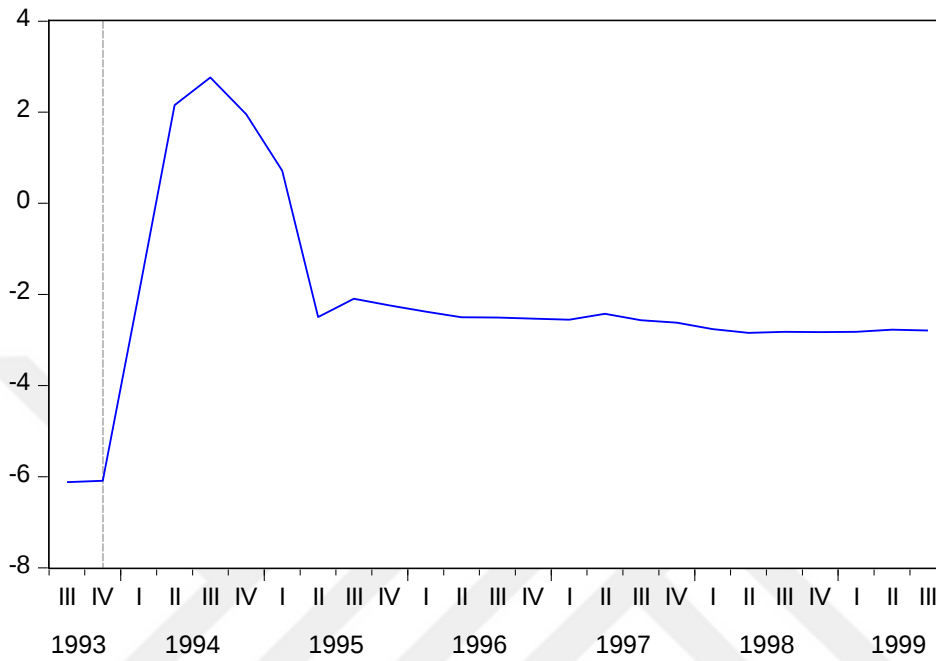
Dickey-Fuller t-statistics

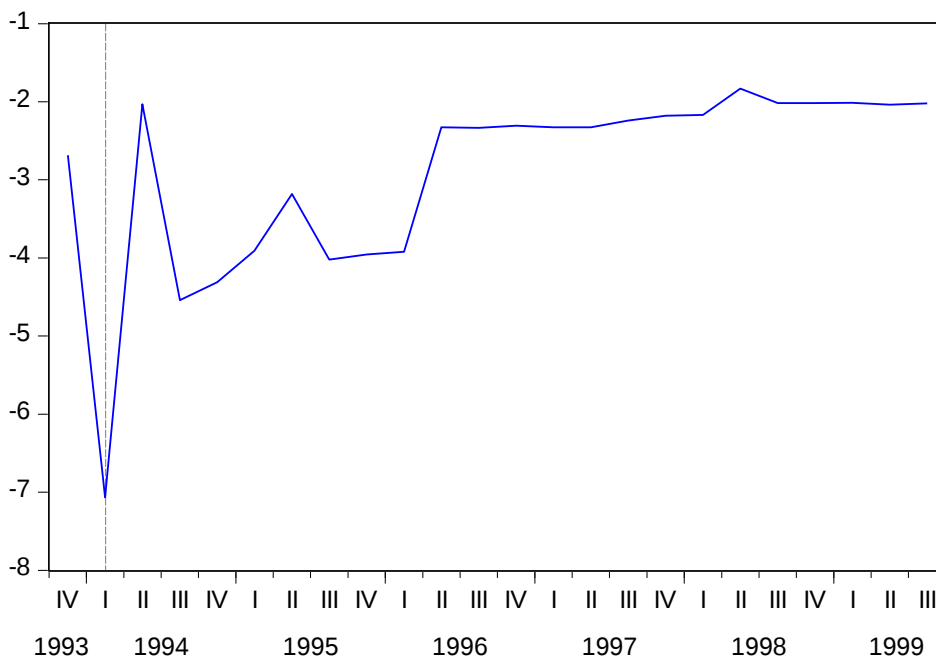
Ek 3: Rusya'nın 1992-1999 Dönemi Verileri İçin Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Grafikleri

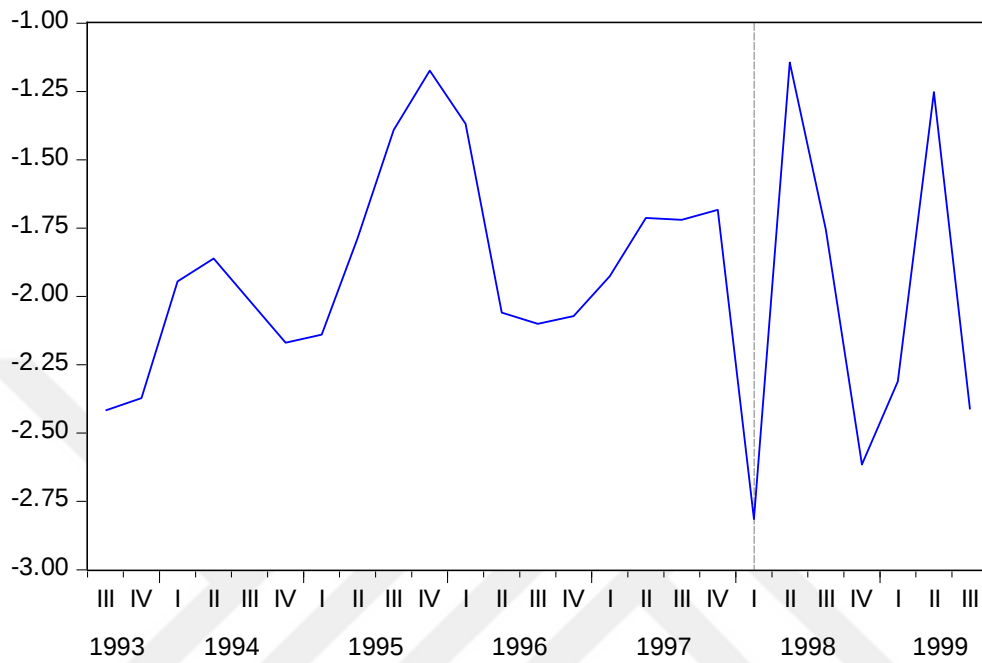
Dickey-Fuller t-statistics

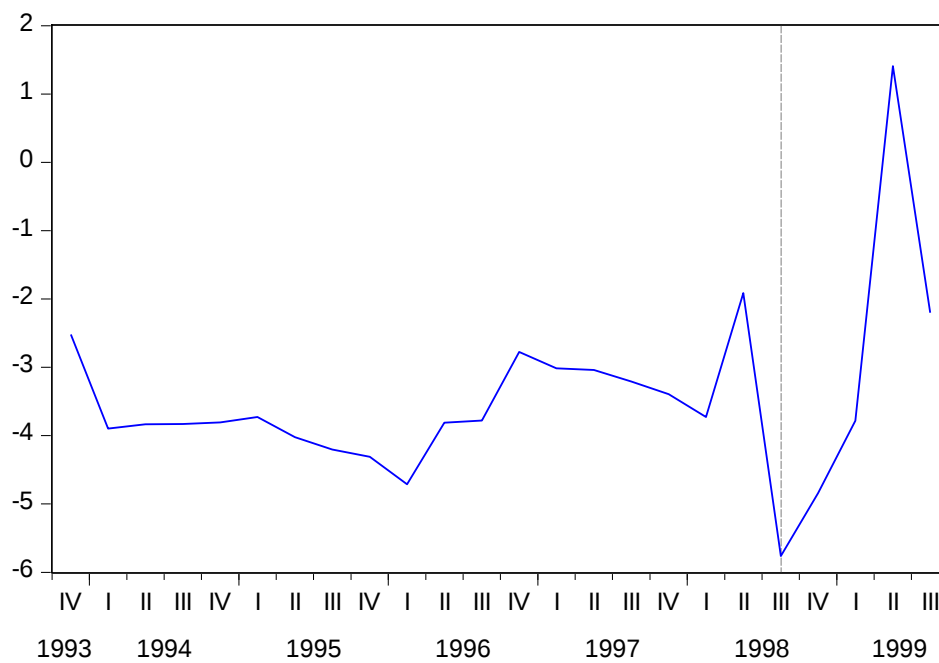
Dickey-Fuller t-statistics

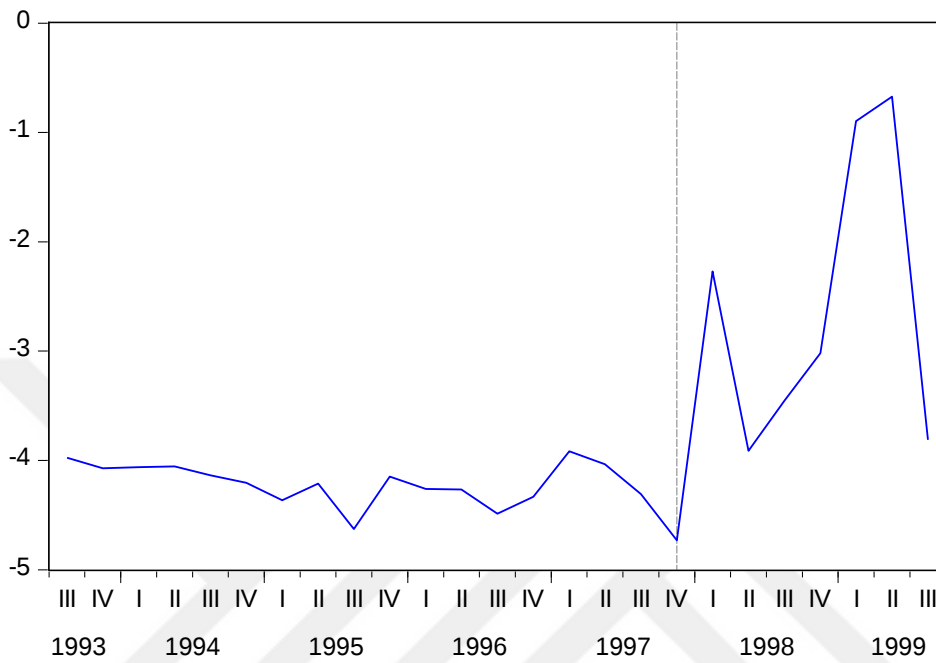
Dickey-Fuller t-statistics

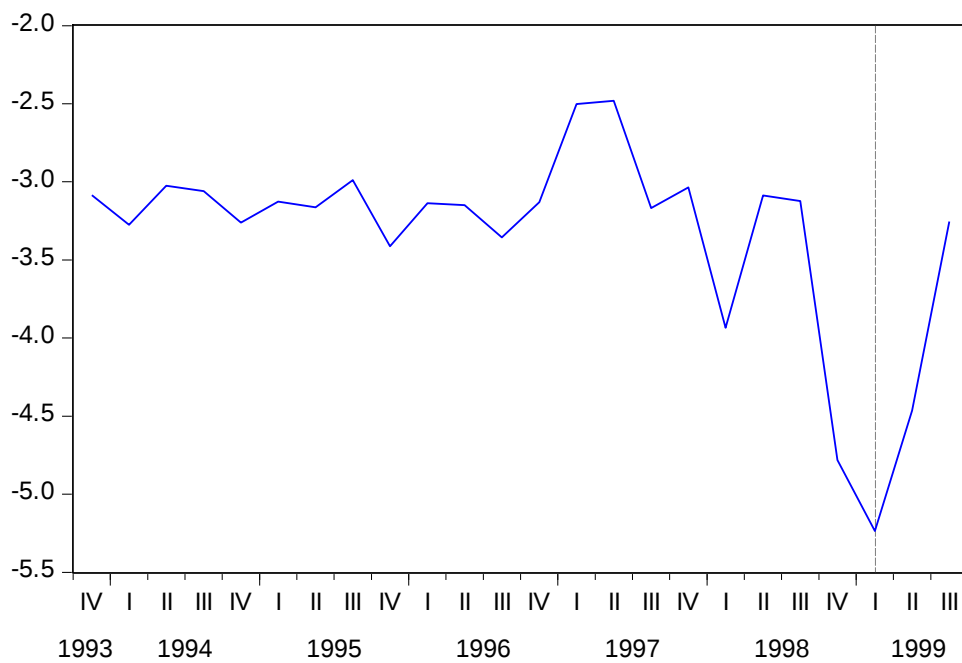
Dickey-Fuller t-statistics

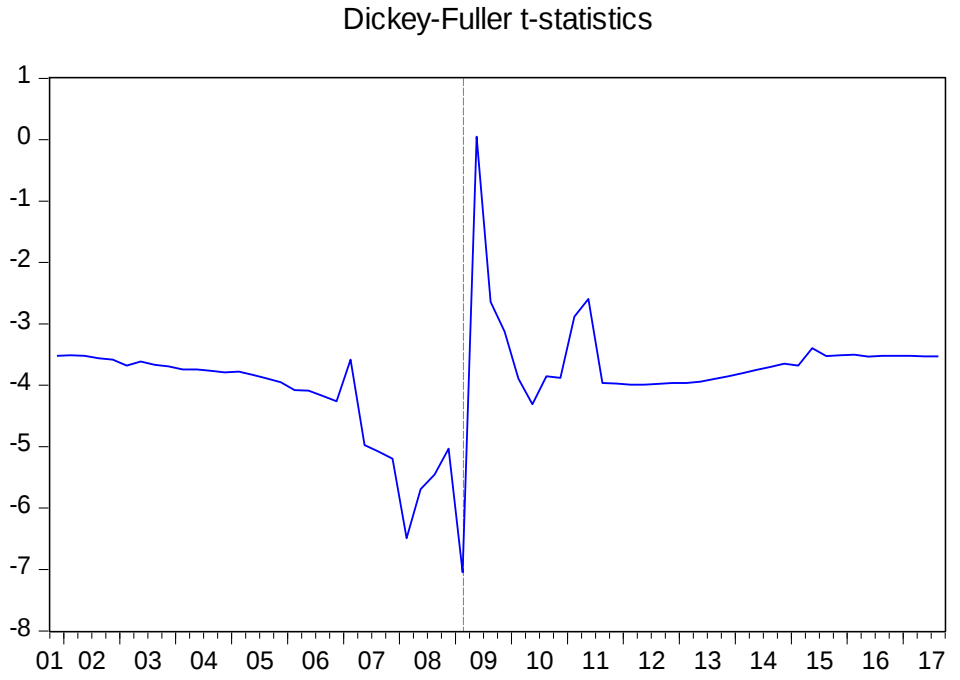
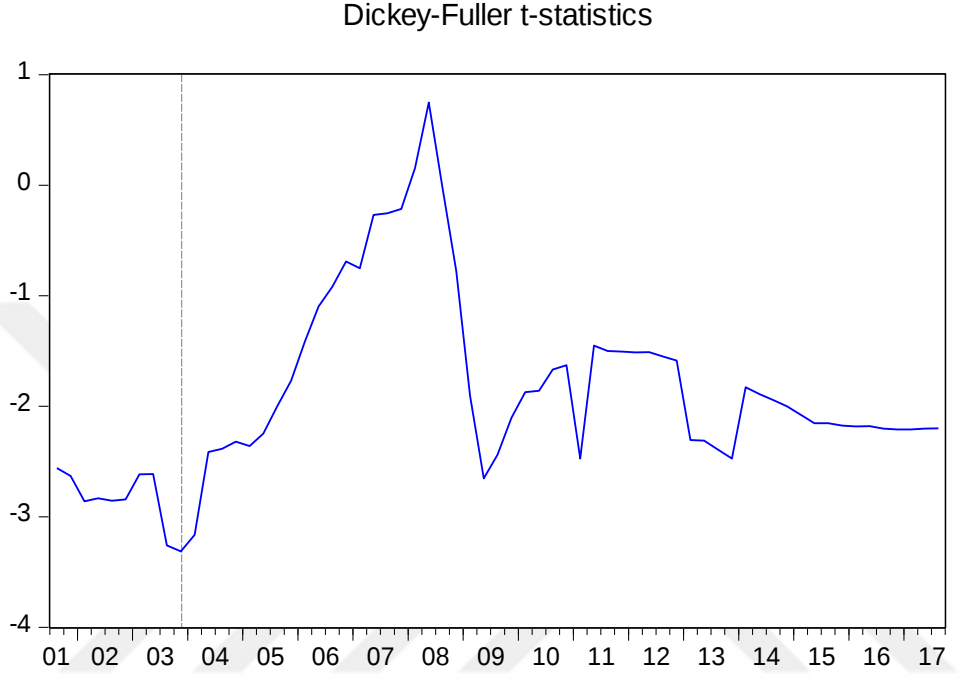
Dickey-Fuller t-statistics

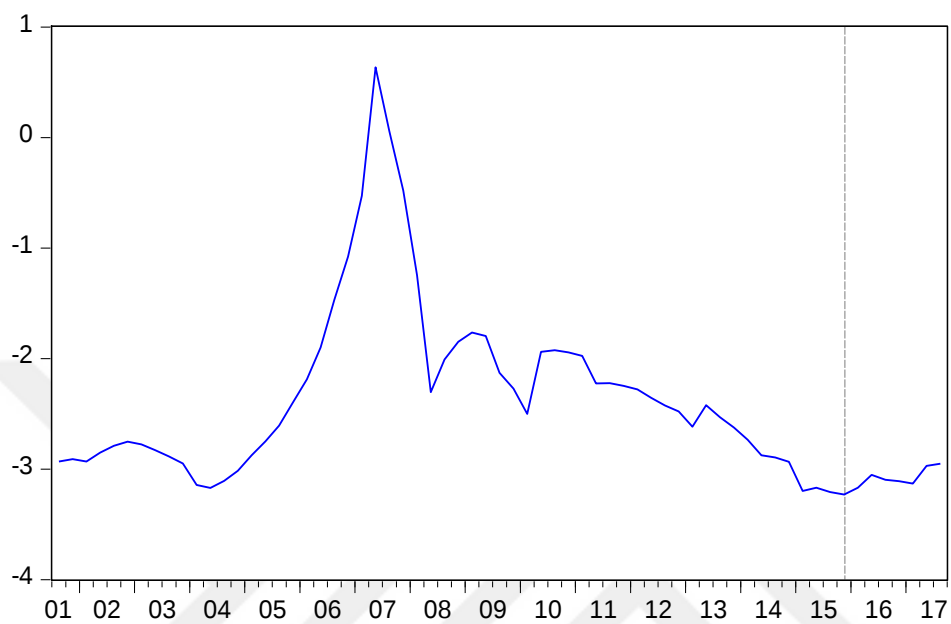
Dickey-Fuller t-statistics

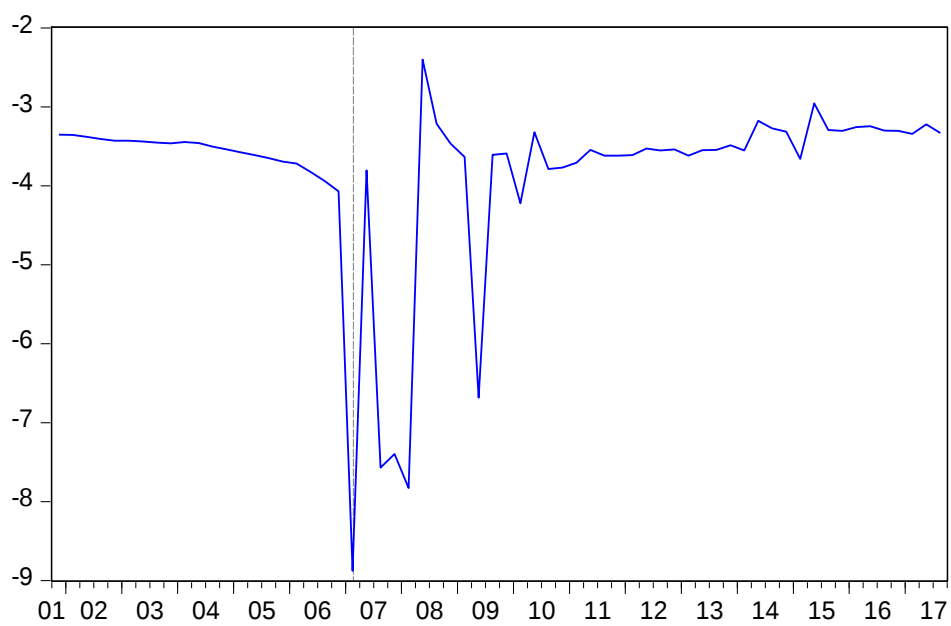
Ek 4: Rusya'nın 2000-2017 Dönemi Verileri İçin Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Grafikleri

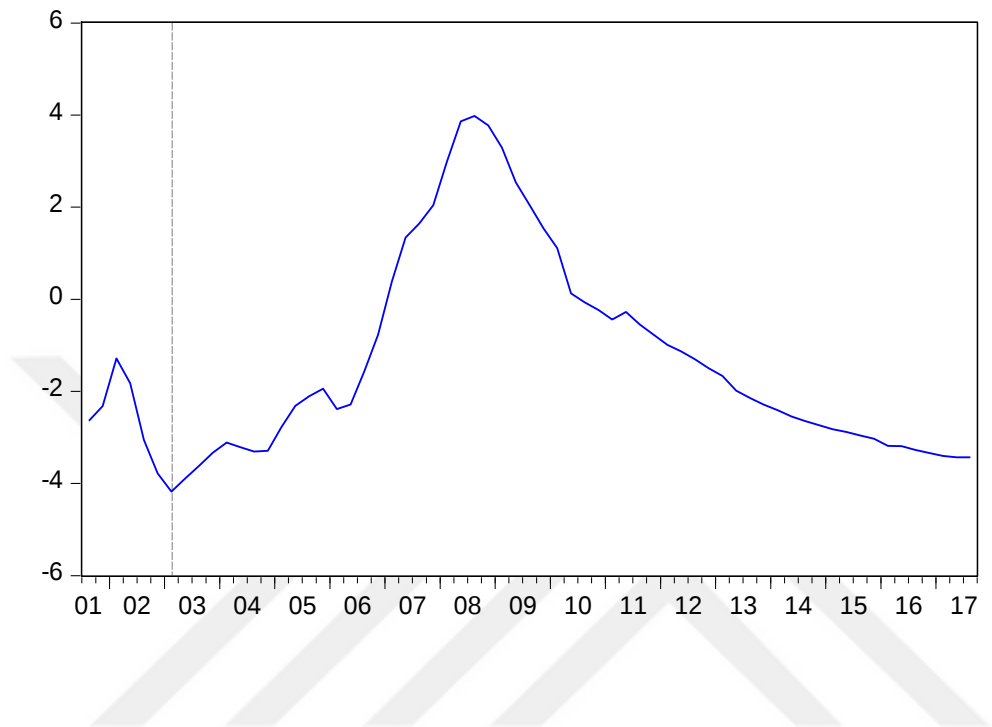
Dickey-Fuller t-statistics

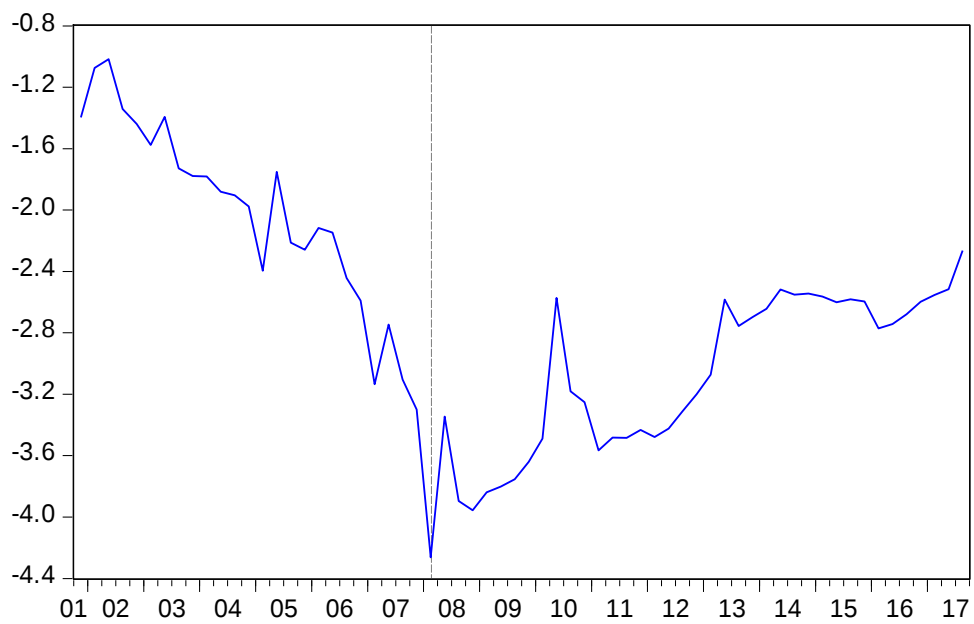
Dickey-Fuller t-statistics

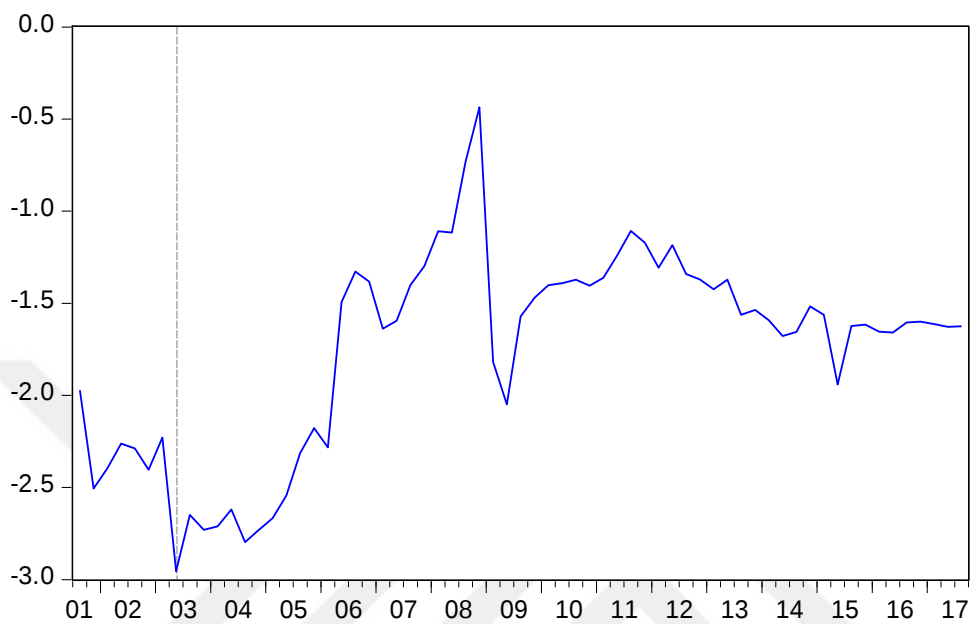
Dickey-Fuller t-statistics

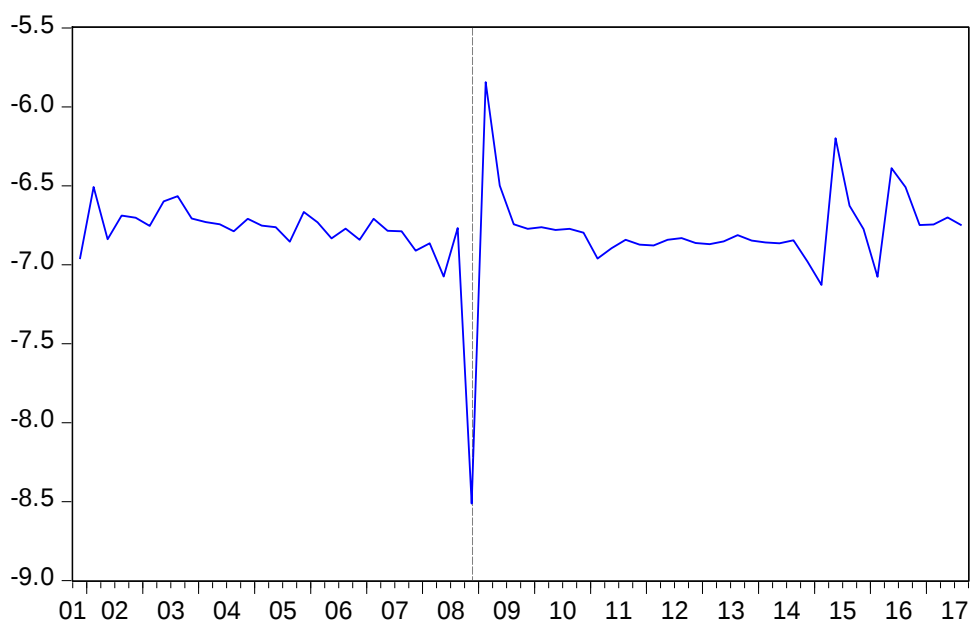
Dickey-Fuller t-statistics

Dickey-Fuller t-statistics

Dickey-Fuller t-statistics

Ek 5: Türkiye 1992-1999 Dönemi Nedensellik Testi Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	165.1716	NA	1.18e-10	-11.51226	-11.32195	-11.45408
1	371.3077	338.6521*	1.51e-16	-25.09341	-24.14183*	-24.80250
2	386.4221	20.51240	1.74e-16	-25.03015	-23.31732	-24.50652
3	406.5489	21.56444	1.60e-16	-25.32492	-22.85083	-24.56857
4	433.0380	20.81287	1.21e-16*	-26.07414*	-22.83879	-25.08506*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

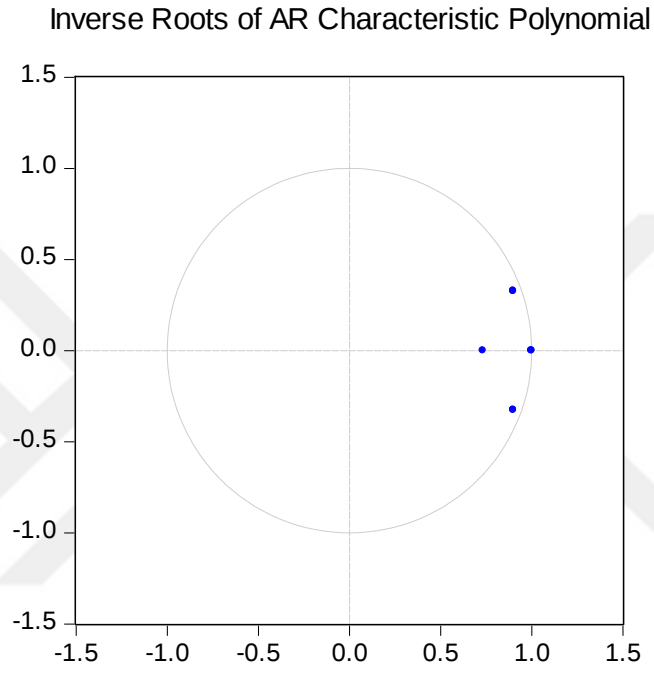
AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Bu analizde toplam gözlem sayısı 32 olduğu için LR ve AC kriterleri baz alınarak, optimum gecikme uzunluğu 1 kabul edilmiştir.

**Ek 6: Türkiye 1992-1999 Dönemi Nedensellik Testi Ters Karakteristik Kökler
Grafiği**

Bu grafikte noktalar birim çemberin içinde kaldığı için, nedensellik testinde kullanılan 1 gecikmeli VAR modelinin istikrarlı olduğuna karar verilmiştir.

Ek 7: Türkiye 1992-1999 Dönemi Nedensellik Testi Otokorelasyon Testi Sonucu

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h

Date: 10/31/18 Time: 09:16

Sample: 1992Q1 1999Q4

Included observations: 31

Lags	LM-Stat	Prob
1	39.25650	0.1501

Probs from chi-square with 16 df.

Bu testte elde edilen olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğunda, ilgili VAR modelinde otokorelasyon (ardışık bağımlılık) sorununun olmadığına karar verilmektedir. Bu modelde de otokorelasyon sorunu yoktur.

Ek 8: Türkiye 1992-1999 Dönemi Nedensellik Testi Değişen Varyans Testi Sonucu

VAR Residual Heteroskedasticity Tests: No Cross Terms (only levels and squares)

Date: 10/31/18 Time: 09:18

Sample: 1992Q1 1999Q4

Included observations: 31

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
90.96869	80	0.1887

Bu testte elde edilen olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğunda, ilgili VAR modelinde değişen varyans sorununun olmadığına karar verilmektedir. Bu modelde de değişen varyans sorunu yoktur.

**Ek 9: Türkiye 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Optimum Gecikme
Uzunluğu Belirleme Tablosu**

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: LNKBGSYSA LNDYY_TR LNL_TR LNPOIL

Exogenous variables: C

Date: 10/31/18 Time: 09:45

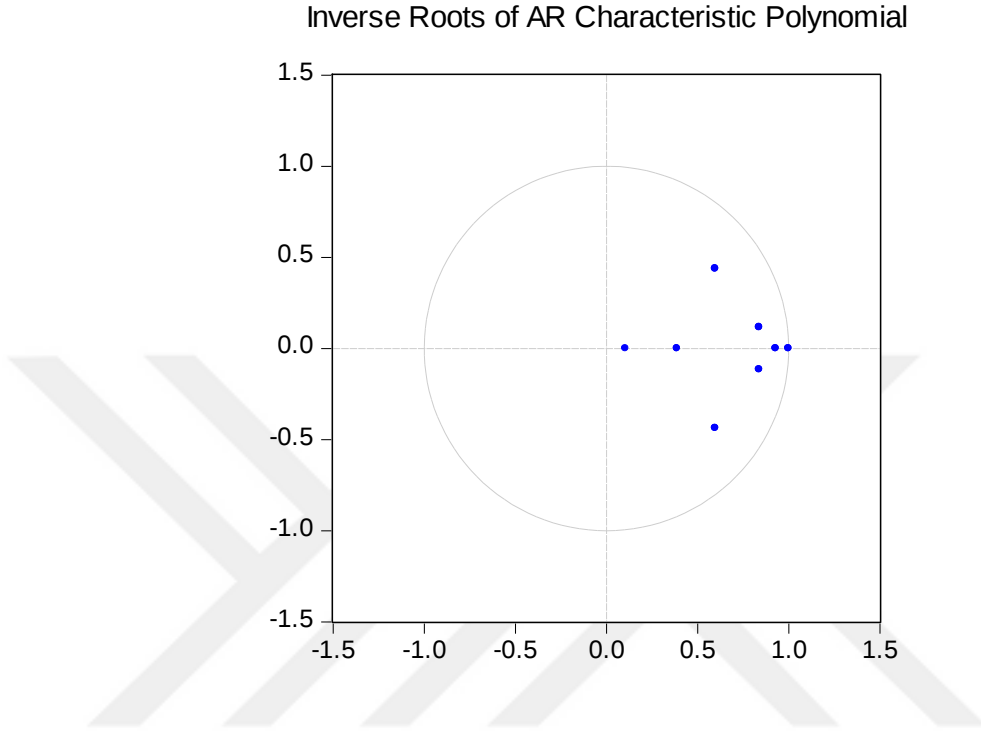
Sample: 2000Q1 2017Q4

Included observations: 68

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	89.75446	NA	9.43e-07	-2.522190	-2.391631	-2.470459
1	570.4196	890.6442	1.10e-12	-16.18881	-15.53601	-15.93015
2	616.8352	80.54484*	4.50e-13*	-17.08339*	-15.90836*	-16.61781*
3	623.4719	10.73580	6.01e-13	-16.80800	-15.11073	-16.13549
4	630.0102	9.807422	8.13e-13	-16.52971	-14.31020	-15.65027

Bu analizde gözlem sayısı daha çok (68)'dir. Bu nedenle LR, FPE, AIC, SC ve HQ tarafından önerilen 2, optimum gecikme uzunluğu olarak alınmıştır.

Ek 10: Türkiye 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Ters Karakteristik Kökler Grafiği

Bu grafikte noktalar birim çemberin içinde kaldığı için, nedensellik testinde kullanılan 2 gecikmeli VAR modelinin istikrarlı olduğuna karar verilmiştir.

Ek 11: Türkiye 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Otokorelasyon Testi Sonucu

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h

Date: 10/31/18 Time: 09:50

Sample: 2000Q1 2017Q4

Included observations: 70

Lags	LM-Stat	Prob
1	12.24266	0.7271
2	6.014943	0.9879

Probs from chi-square with 16 df.

Bu testte elde edilen olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğunda, ilgili VAR modelinde otokorelasyon (ardışık bağımlılık) sorununun olmadığına karar verilmektedir. Bu modelde de otokorelasyon sorunu yoktur.

Ek 12: Türkiye 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Değişen Varyans Testi Sonucu

VAR Residual Heteroskedasticity Tests: No Cross Terms (only levels and squares)

Date: 10/31/18 Time: 09:51

Sample: 2000Q1 2017Q4

Included observations: 70

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
180.0447	160	0.1327

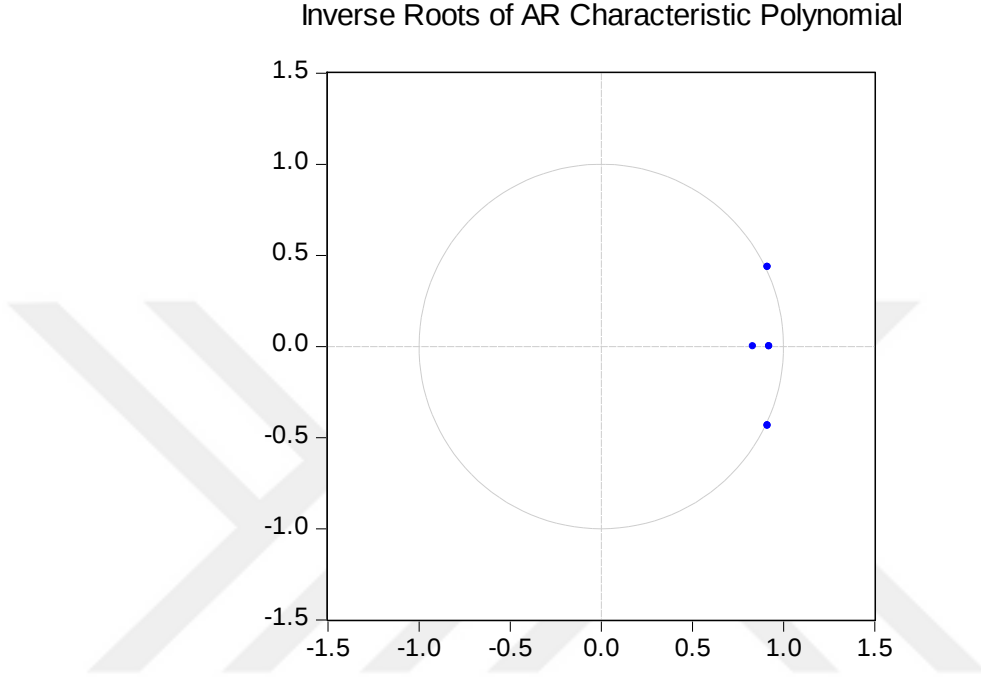
Bu testte elde edilen olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğunda, ilgili VAR modelinde değişen varyans sorununun olmadığına karar verilmektedir. Bu modelde de değişen varyans sorunu yoktur.

Ek 13: Rusya 1992-1999 Dönemi Nedensellik Testi Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	104.0802	NA	9.24e-09	-7.148583	-6.958268	-7.090402
1	247.3350	235.3473	1.06e-12	-16.23822	-15.28664*	-15.94731
2	260.8703	18.36938	1.37e-12	-16.06217	-14.34933	-15.53854
3	276.4607	16.70395	1.74e-12	-16.03291	-13.55881	-15.27655
4	311.1053	27.22074*	7.35e-13*	-17.36466*	-14.12931	-16.37558*

Bu analizde gözlem sayısı az (32)'dir. Bu nedenle SC kriteri tarafından önerilen 1, optimum gecikme uzunluğu olarak alınmıştır.

**Ek 14: Rusya 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Ters Karakteristik Kökler
Grafığı**

Bu grafikte noktalar birim çemberin içinde kaldığı için, nedensellik testinde kullanılan 1 gecikmeli VAR modelinin istikrarlı olduğuna karar verilmiştir.

Ek 15: Rusya 1992-1999 Dönemi Nedensellik Testi Otokorelasyon Testi Sonucu

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h

Date: 10/31/18 Time: 10:29

Sample: 1992Q1 1999Q4

Included observations: 31

Lags	LM-Stat	Prob
1	21.33925	0.1658

Probs from chi-square with 16 df.

Bu testte elde edilen olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğunda, ilgili VAR modelinde otokorelasyon (ardışık bağımlılık) sorununun olmadığına karar verilmektedir. Bu modelde de otokorelasyon sorunu yoktur.

Ek 16: Rusya 1992-1999 Dönemi Nedensellik Testi Değişen Varyans Testi Sonucu

VAR Residual Heteroskedasticity Tests: No Cross Terms (only levels and squares)

Date: 10/31/18 Time: 10:30

Sample: 1992Q1 1999Q4

Included observations: 31

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
93.09886	80	0.1501

Bu testte elde edilen olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğunda, ilgili VAR modelinde değişen varyans sorununun olmadığına karar verilmektedir. Bu modelde de değişen varyans sorunu yoktur.

Ek 17: Rusya 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme Tablosu

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: LNKBGSYSA LNDYY_R LNL_R LNPOIL

Exogenous variables: C

Date: 10/31/18 Time: 10:54

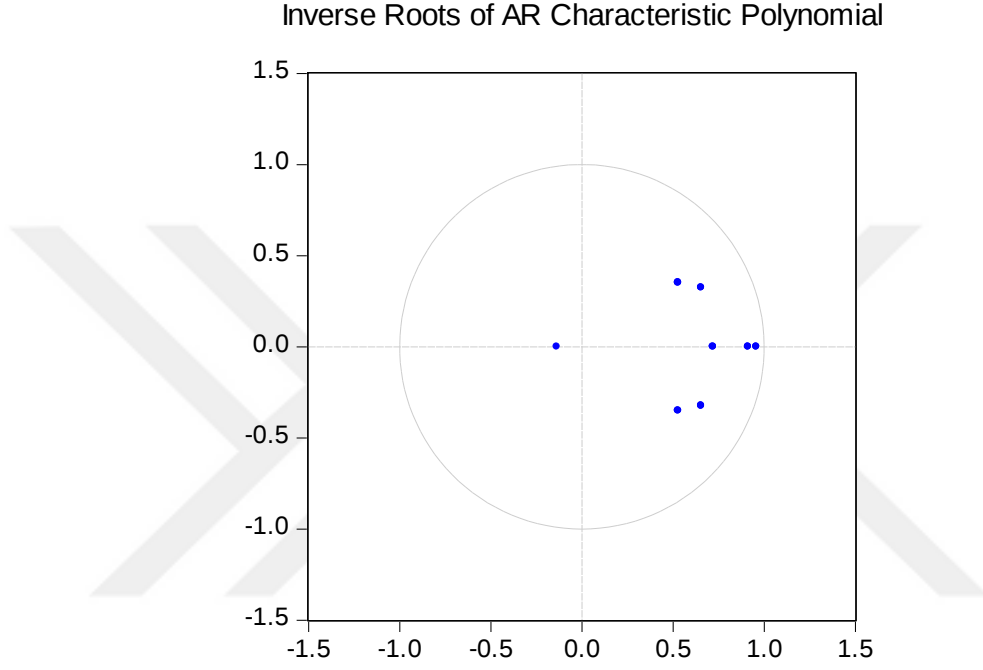
Sample: 2000Q1 2017Q4

Included observations: 68

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	264.8663	NA	5.47e-09	-7.672538	-7.541979	-7.620806
1	641.3333	697.5713	1.36e-13	-18.27451	-17.62171	-18.01585
2	681.5513	69.78996*	6.71e-14*	-18.98680*	-17.81177*	-18.52122*
3	695.9650	23.31639	7.12e-14	-18.94015	-17.24288	-18.26764
4	712.4330	24.70194	7.20e-14	-18.95391	-16.73440	-18.07447

Bu analizde gözlem sayısı daha çok (68)'dir. Bu nedenle LR, FPE, AIC, SC ve HQ tarafından önerilen 2, optimum gecikme uzunluğu olarak alınmıştır.

**Ek 18: Rusya 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Ters Karakteristik Kökler
Grafiği**

Bu grafikte noktalar birim çemberin içinde kaldığı için, nedensellik testinde kullanılan 2 gecikmeli VAR modelinin istikrarlı olduğuna karar verilmiştir.

Ek 19: Türkiye 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Otokorelasyon Testi Sonucu

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h

Date: 10/31/18 Time: 10:56

Sample: 2000Q1 2017Q4

Included observations: 70

Lags	LM-Stat	Prob
1	17.12890	0.3773
2	17.57978	0.3491

Probs from chi-square with 16 df.

Bu testte elde edilen olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğunda, ilgili VAR modelinde otokorelasyon (ardışık bağımlılık) sorununun olmadığına karar verilmektedir. Bu modelde de otokorelasyon sorunu yoktur.

Ek 20: Türkiye 2000-2017 Dönemi Nedensellik Testi Değişen Varyans Testi Sonucu

VAR Residual Heteroskedasticity Tests: No Cross Terms (only levels and squares)

Date: 10/31/18 Time: 10:56

Sample: 2000Q1 2017Q4

Included observations: 70

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
234.9484	160	0.0780

Bu testte elde edilen olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğunda, ilgili VAR modelinde değişen varyans sorununun olmadığına karar verilmektedir. Bu modelde de değişen varyans sorunu yoktur.

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Kayseri’de doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Kayseri’de tamamladım. 2004 yılında Kayseri Nuh Mehmet Küçükçalık Anadolu Lisesi’nden mezun oldum. Lisans eğitimimi Fatih Üniversitesi İşletme fakültesinde tamamen burslu olarak 2008 yılında tamamladım. 2011 yılında yüksek lisans eğitimimi Amerika Birleşik Devletleri’nin Florida Eyaleti’ndeki West Palm Beach şehrinde, Palm Beach Atlantic Üniversitesi’nde İşletme Yönetimi üzerine yaptım. 2013 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde doktora eğitimime devam etmekteyim.

İş hayatına 2008 yılında ABD’de MHFS Group bünyesinde operasyon ve satış görevlisi olarak başladım ve 3,5 sene çalıştım. Daha sonrasında Türkiye’ye dönüştü BSH Bosch Siemens Ev Aletleri şirketinde Finansal Kontrolör olarak 1,5 sene görev aldım. 2013 yılında Eczacıbaşı Yapı Ürünlerin Grubu bünyesinde sırasıyla Maliyet Muhasebesi Uzmanı ve Finansal Raporlama Yöneticisi olarak 4,5 sene görev yaptım. Görevimin son iki senesinde Rusya Federasyonu, Moskova şehrindeki Eczacıbaşı Vitra Rusya şirketine görevlendirme ile gittim ve orada çalıştım. 2018 başlarında Türkiye’ye tekrar dönüşümde Danone Türkiye bünyesinde Finansal Kontrol Müdürü olarak görev aldım ve halen devam ediyorum.

İstanbul’un Üsküdar ilçesi Acıbadem semtinde ikamet etmekteyim ve evliyim.